

KIŞ 2015 CİLT: 6 SAYI: 2
WINTER 2015 VOLUME: 6 ISSUE: 2

İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ

AKADEMİK YAKLAŞIMLAR DERGİSİ JOURNAL OF ACADEMIC APPROACHES

ISSN: 2146-1740

AKADEMİK YAKLAŞIMLAR DERGİSİ
JOURNAL OF ACADEMIC APPROACHES

Uluslararası hakemli bir dergidir.

Taranılan indeksler

AKADEMİK YAKLAŞIMLAR DERGİSİ
JOURNAL OF ACADEMIC APPROACHES

Sahibi/Owner
İnönü Üniversitesi İİBF Dekanlığı Adına
Prof. Dr. Mehmet TİKİCİ

Editörler/Editors
Recep KARABULUT
Ahmet KARADAĞ

İngilizce Editörleri/Editors for English Written Papers
Ali ŞEN
Abdulkadir BAHARÇİÇEK

Hukuk Danışmanı/ Legal Consultant
Hayri KESER

Yayın Kurulu Sekreterleri/ Assistant Editors
Şebnem KOLTAN YILMAZ

Adres/Address
İnönü Üniversitesi İİBF
44280 MALATYA

Tel. 422 3773000
Fax. 422 3410438
e-mail: akademikyak@inonu.edu.tr
Web: <http://cms.inonu.edu.tr/tr/akademikyak>

ISSN: 2146-1740

ULUSLARARASI DANIşMA KURULU

İlter TURAN, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Ümit CİZRE, İstanbul Şehir Üniversitesi
Cemil KOÇAK, Sabancı Üniversitesi
Beril DEDEOĞLU, Galatasaray Üniversitesi
M. Hakan YAVUZ, University of Utah
Ahmet İÇDUYGU, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Hüseyin BAĞCI, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Muhittin KAPLAN, Melikşah Üniversitesi
Mustafa GÜNEŞ, Gediz Üniversitesi
Kemal YILDIRIM, Anadolu Üniversitesi
Kerem ALKİN, İstanbul Ticaret Üniversitesi
James L. BICKSLER, Rutgers, The State University of New Jersey
Metin Kamil ERCAN, Gazi Üniversitesi
Cengiz TORAMAN, Gaziantep Üniversitesi
Recep GÜNEŞ, İnönü Üniversitesi
Şaziye GAZİOĞLU, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Mustafa ERDOĞAN, İstanbul Ticaret Üniversitesi
Enver BOZKURT, İstanbul Aydın Üniversitesi
Alaeddin YALÇINKAYA, Sakarya Üniversitesi
Michael ALLES, Rutgers, The State University of New Jersey
Shyam, SUNDER, Yale University
Levent KÖKER, Atılım Üniversitesi
Şaban ÇALIŞ, Selçuk Üniversitesi
James ALM, Georgia State University
Jorge MARTINEZ-VAZGUEZ, Georgia State University
Gordon TULLOCK, George Mason University
Mehmet DEMİRBAĞ, University of Sheffield
Nihat BOZDAĞ, Gazi Üniversitesi
Ayşe Neyran ORHUNBİLGE, İstanbul Üniversitesi
Hüseyin Öner ESEN, İstanbul Üniversitesi
Bharat SARATH, Rutgers, The State University of New Jersey
Zühtü ARSLAN, Anayasa Mahkemesi
Asaf Savaş AKAT, İstanbul Bilgi Üniversitesi
M. Naci BOSTANCI, Gazi Üniversitesi
Cavide Bedia UYARGİL, İstanbul Üniversitesi
Ahmet Cevat ACAR, İstanbul Üniversitesi
Oya ÖZÇELİK, İstanbul Üniversitesi
İhsan D. Dağı, Orta Doğu Teknik Üniversitesi
E. Fuat KEYMAN, Koç Üniversitesi
Nazım ENGİN, Yeni Yüzyıl Üniversitesi
Ekrem TATOĞLU, Bahçeşehir Üniversitesi
Murat KARAGÖZ, Yıldız Teknik Üniversitesi

YAYIN KURULU

Fikret OTLU, İnönü Üniversitesi
Ali KOÇYİĞİT, İnönü Üniversitesi
Selma KARATEPE, İnönü Üniversitesi
Mehmet GÜNGÖR, İnönü Üniversitesi
Ahmet UĞUR, İnönü Üniversitesi
Serkan BENK, İnönü Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm Önerileri

Cihangir CENGİZ, Ömer KURTBAĞ 1-33

Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme

Ahmet Hüsrev ÇELİK 34-53

Malatya Yerel Basınında Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Haberlerin İncelenmesi

Eylem ŞENTÜRK KARA, Mehmet Barış YILMAZ 54-69

Yeşil Lojistik: Yeşil Ulaşım Hizmetleri Malatya Büyükşehir Belediyesi Örneği

Paşa GÜLTAŞ, Mustafa YÜCEL 70-83

Hayek'te Özgürlük Demokrasi İlişkisi

Süleyman EKİCİ 84-103

Çalışanların Demografik Özellikleri İle Örgütlerine Duydukları Güven Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzerine Bir Araştırma

Bülent AKKOYUN, Gökdeniz KALKIN 104-119

Sayının Hakemleri

Prof. Dr. Abdulkadir BAHARÇİÇEK, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Ahmet KARADAĞ, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Ali ŞEN, İnönü Üniversitesi

Prof. Dr. Mahmut TEKİN, Selçuk Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ŞEKER, Akdeniz Üniversitesi

Prof. Dr. Selma KARATEPE, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Erkan Turan DEMİREL, Fırat Üniversitesi

Doç. Dr. Gökhan TUNCEL, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Hüseyin ALTAY, Mustafa Kemal Üniversitesi

Doç. Dr. Mevlüt TÜRK, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Selahaddin BAKAN, İnönü Üniversitesi

Doç. Dr. Zafer AKBAŞ, Düzce Üniversitesi

Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Yaşanan Güncel Sorunlar ve Bunlara Olası Çözüm Önerileri¹

Cihangir CENGİZ²

Ömer KURTBAĞ³

Özet

Bu çalışma, Türkiye ile Avrupa Birliği (AB) arasında 1996'da başlayan Gümrük Birliği (GB) ilişkisinin günümüzde sorunlu hale gelmiş yapısını ve işleyişini incelemekte ve bu sorunlara birtakım çözüm önerileri getirmektedir. Çalışmanın ilk savı, GB'nin, olumlu etkilerine rağmen günümüzde Türk ekonomisine yük de getiren ve Türkiye'nin AB ile ekonomik alandaki bütünleşmesine engel oluşturan olumsuz yönleri de bulunduğudır. Bunlar arasında, özellikle Türkiye'nin GB karar mekanizmasında yer alamayışı, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı ve Türkiye'nin AB'nin ortak gümrük tarifesine uyum yükümünden dolayı Türk dış ticaretine zarar veren serbest ticaret anlaşmaları, AB ülkelerinin Türk vatandaşlarına haksız ve hukuka aykırı biçimde uyguladığı vizeler ve Türk tır ve kamyonlarına kimi AB üyesi ülkelerce GB'ne aykırı biçimde getirilen taşıma kotaları bu çalışmada inceleme konusu yapılacaktır. İkinci olarak çalışma, bu sorunların çözümü için son dönemde öne çıkarılan GB'den çıkma veya GB'ni serbest ticaret anlaşmalarına dönüştürme gibi yollara gidilmeden de mevcut mevzuat ve uygulamalar çerçevesinde anılan sorunlara çeşitli çözümler üretilebileceğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Sözcükler: Türkiye, Avrupa Birliği, Gümrük Birliği, Serbest Ticaret Anlaşmaları, Vizeler

The Actual Problem Areas in Turkey-EU Customs Union and the Possible Solutions to Them

Abstract

This study intends first to examine the increasingly problematic structure and functioning of the Customs Union (CU) relationship launched between Turkey and the European Union (EU) in 1996 and then seeks to bring some solutions to these problems. Its first argument is that despite its positive impacts on the Turkish economy, the CU also contains various negative aspects which do not function to Turkey's favor. Among these are Turkey's non-participation in the CU's decision-making mechanisms, the EU's free trade agreements with the third countries, which evidently hurt Turkish foreign trade, the travel visas applied by the EU countries for Turkish nationals, and lastly, the transport quotas imposed by some EU countries on Turkish carriers. Secondly, the study argues that without resorting to the ways of exiting the Customs Union or turning it into a solely free trade agreement, some solutions still can be produced within the framework of the existing legislation and practices.

Keywords: Turkey, the European Union, the Customs Union, Free Trade Agreements, Visas.

¹ Bu makale, Cihangir Cengiz'in 2013 yılında Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalında Yrd. Doç. Dr. Ömer Kurtbağ'ın danışmanlığında tamamladığı yüksek lisans tez çalışması temel alınarak ve güncellenerek hazırlanmıştır.

² Öğretim Görevlisi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, e-mail: cihangir.cengiz@gop.edu.tr.

³ Yrd. Doç. Dr. Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, e-mail: omer.kurtbag@gop.edu.tr.

1. Giriş

Yürürlüğe girdiği günden bugüne kadar geçen sürede birçok eleştiriye ve sorgulamaya tabi tutulan Türkiye-AB gümrük birliği (GB), kimilerine göre, Türkiye'nin elini kolunu bağlayan, Türkiye'yi sadece yükümlülükler altına sokup tek taraflı olarak AB'ye bağımlı hale getiren bir anlaşmadır (Somuncuoğlu, 2002; Manisalı, 2009) ve başta dış ticaret açığı olmak üzere Türkiye ekonomisini birçok sorunla karşı karşıya bırakmıştır (ATO, 2007; Dura, 2010,). Yine GB'nin, Türkiye'nin AB'ye tam üyelik sürecini yavaşlatacağı, hatta tıkayacağı yönünde görüşler de dile getirilmiştir. Buna göre AB, Türkiye ile arasında bir GB tesis ederek, yaklaşık 75 milyon nüfusa sahip büyük ve avantajlı bir pazara gümrüksüz erişme imkanı bulmuştur (Gümrükçü, 2002: 151). Bu durum ise AB'yi, zaten pazarlarına gümrüksüz erişebildiği Türkiye'yi, tam üye yapıp bünyesine alarak (özellikle işçilerin serbest dolaşımı ve mali yardımlar gibi) ilave maliyetler altına girmek yerine (Özen, 2002: 143), ortaklık ilişkisini GB ile sınırlı tutarak Türkiye'yi kendi çekim alanı içerisinde tutma düşüncesine sevk etmiştir (Özsoy ve Özsoy, 2006: 338).

Öte yandan GB ilişkisinin, Türkiye'nin ilerleme raporlarında dile getirilen işleyen bir piyasa ekonomisine sahip olmasının ve ekonomisinin rekabetçi bir yapıya kavuşmasının altında yattığı yönünde (Avrupa Komisyonu, 2012: 41), GB'ni olumlayan karşıt bir yaklaşımdan da söz etmek mümkündür. Bu bağlamda, GB yoluyla dış rekabetle tanışan Türk sanayiinin, birçok sektörde verimlilik ve kalitenin artmasıyla uluslararası rekabet gücü kazandığı söylenebilir. (Morgil, 2003: 110). Ayrıca, Türkiye'nin AB'nin teknik normlarına uyumu, tüketicilerin korunmasını artırmış; üreticiler açısından ise daha geniş bir piyasaya erişme imkanının yanı sıra ucuz ve kaliteli girdilere ulaşma imkanı tanımıştır. (Hatipler, 2011: 28) Son olarak da GB, fikri ve sınai mülkiyet haklarına yönelik uygulamaların yerleşmesine olanak sağlamıştır. Böylece GB, Türkiye'nin AB'ye uyumunu, dolayısıyla da tam üyelik sürecini hızlandırmıştır (TÜSİAD, 2003: 121).

GB'nin Türkiye'ye gerçek etkisinin ne olduğunun belirlenmesi için derinlemesine ve bilimsel verilere dayanan bir analiz yapılması şart olmakla birlikte, Türkiye ekonomisi üzerindeki net etkisinin belirlenmesi hayli zordur. Ancak, Türkiye ekonomisi açısından GB'nin taşıdığı önem göz ardı edilemez bir gerçektir. Zira uzunca bir süre Türkiye'nin dış ticaretinin yarısına yakınını AB ülkeleri ile yapılan ticaret oluşturmuş olup, günümüzde payı azalsa da AB hâlâ Türkiye'nin en önemli ticaret ortağıdır (Akçay, 2011: 9). Türkiye'nin AB ülkeleriyle gerçekleştirdiği dış ticaretin rakamları incelendiğinde, GB'nin taraflar arasındaki ticaret hacmini artırdığı görülmektedir. Öyle ki, Türkiye'nin AB ile 1996'da 36,8 milyar dolar

olan dış ticaret hacmi, 2008 yılında yaklaşık üç buçuk katlık bir artışla 138,2 milyar dolara yükselmiştir. Küresel krizin iyice derinleştiği 2009 yılına gelindiğinde ise iki taraf arasındaki ticaret hacmi 103,5 milyar dolara kadar düşmüştür (Akçay, 2011: 9). 2009 yılından sonra tekrar artan ticaret hacmi 2012 yılında 146,7 milyar dolar seviyesine ulaşmıştır. AB(27)'nin, Türkiye'nin dış ticareti içindeki payı ise, zamanla düşüş gösterse de, 2012 yılı itibarıyla %37,7 gibi önemli bir oranda gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak, GB ile taraflar arasındaki ekonomik bütünleşmenin belli bir seviyeye ulaştığı söylenebilir. Ancak bunun daha da ileri seviyelere ulaşmasının önünde aşılması gereken bir takım güncel ve ciddi engeller bulunmaktadır (Akçay, 2011: 13). Çalışmanın ilk savı, bu engellerin Türk ekonomisine ve dış ticaretine giderek artan oranda zarar verdiği ve aşılamadığı sürece de zarar vermeye devam edeceğidir. İkinci olarak ise çalışma, Türkiye-AB GB ilişkisinin giderek sorgulandığı ve GB'den çıkma ya da GB'ni bir serbest ticaret anlaşmasına dönüştürme gibi radikal önerilerin dile getirildiği bir ortamda, aslında bu gibi adımlardan önce atılması gereken ve atılabilecek başka adımların ve başvurulabilecek başka çözüm yollarının da bulunduğunu ortaya koymaya çalışacaktır. Aşağıda, önce söz konusu engelleri ortaya çıkaran çeşitli faktörler üzerinde durulacak ve ardından da bu engeller ayrıntısıyla incelenecektir.

2. Türkiye-AB Gümrük Birliği İlişkisini Aksatan Faktörler ve Gelişmeler

Türkiye-AB gümrük birliği ilişkisinin düzgün işleyişini bozan başlıca faktörler ve gelişmeler arasında, GB'nin kuruluşu ve özellikle de müzakereleri sırasındaki hataları ve yanlış öngörülerini, AB'nin dış ticaret stratejisinde son on yılda yaşanan değişimi/dönüşümü ve Türkiye'nin dış politikasında ve dış ticaret stratejisinde son on yılda gözlenen değişimi/dönüşümü saymak mümkündür.

GB ilişkisinin başlangıcında yapılan müzakere hataları ve yanlış öngörülerin Türkiye-AB gümrük birliğine olumsuz etkisi bugün bile devam etmektedir. Öncelikle, sonraki bölümde tartışılacağı gibi, "AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı serbest ticaret anlaşmalarına Türkiye de taraftır" yönünde bir ibarenin GB'ni kuran 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararında bulunmayışı ciddi bir hata ve öngörüsüzlük olarak göze çarpmaktadır. Yine GB'nin üyelik yolunda bir atlama taşı olacağı ve üyeliğin 3-5 yıl gibi kısa bir sürede gerçekleşeceği gibi gerçekçi olmayan beklentilerin olumsuz yansımaları da Türkiye'nin bir türlü GB karar mekanizmalarında yer alamaması şeklinde kendini göstermiştir. Bu hatalar ve

öngörüsüzlüklere, daha o zaman birçok uzman tarafından dikkat çekildiği görülmektedir. Örneğin Türk siyasi elitlerinin GB konusundaki tutumunu eleştiren Davutoğlu, bunların “iç siyasi tartışmaları müzakere sürecine aksettirerek ve son derece ısrarlı bir tavırla başka alternatifi yokmuş gibi bir görüntü vererek taktik üstünlüğü Avrupa'ya kendi elleriyle veren mahkum bir görüntü” sergilediğine vurgu yapmıştır. Davutoğlu, “Böylece Türkiye herhangi teknik bir Gümrük Birliği anlaşmasından sanayisi geri durumdaki taraf olarak taviz alan bir ülke olacakken meseleyi siyasi zemine kaydırarak hem taviz veren hem de kendi dış politikasını bir ekonomik anlaşmanın gerçeklerine endeksleyen bir konuma itilmiştir” sözleriyle de bu konuda Türkiye'nin tutumunun ne kadar hatalı olduğunu altını çizmiştir (Davutoğlu, 1995).

AB'nin dış ticaret stratejisinde ikili ya da bölgesel serbest ticaret anlaşmaları (STA) yönündeki değişim de Türkiye-AB gümrük birliğini günümüzde en fazla olumsuz etkileyen faktörlerden birisi olarak görünmektedir. Bu değişim, DTÖ bünyesindeki çoktarafli ticaret serbestleşmesine dair Doha Turu görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına paralel olarak Birliğin yeni arayışlar içine girmesiyle kendini gösteren bir olgudur (Akman, 2013: 153). 2006 tarihli *Küresel Avrupa* (Global Europe) stratejisinde yansımaları bulan bu yeni yönelimin gerisinde başka faktörler de vardır. Nitekim 2008-2009 Küresel Krizi'yle beraber AB içinde giderek derinleşen ekonomik bunalımın etkisi ve özellikle de dünya ticaret hacmindeki daralmanın olumsuz sonuçları üzerine, Birliğin, STA odaklı bu stratejisi çerçevesinde özellikle gelişmekte olan ülkelerde yeni pazar arayışları daha da hız kazanmıştır. 2000-2010 arasındaki Lizbon Stratejisi'nin de rekabet gücü artışı ve istihdam boyutlarında başarısız olduğu açıkça görülürken, Birlik krizden çıkarak kendisini sonraki on yıla hazırlamak üzere “2020 Avrupa Stratejisi”ni geliştirmiştir. Burada yine çoktarafli müzakereler kadar ikili anlaşmaların da dış ticaret politikasında etkin bir yol olarak değerlendirildiği görülmektedir (Europe 2020, 2010: 21-22). Türkiye-AB GB ilişkisi ise tüm bu gelişmeler karşısında günün koşullarına cevap veremeyen ve Türkiye açısından giderek dış ticaret politikasının önünde ciddi bir engelle dönüşmüştür.

Son olarak, Türkiye'nin 2000'lerdeki aktif dış politikası gereği dış ticaret politikasında daha iddialı hedefler koyması ve AB dışındaki bölgelerle dış ticaretini artırarak pazar çeşitlendirmesine yönelmesi sürecinde, AB ile Türkiye'nin dış ticaret politikaları (örtüşen noktalar olmakla birlikte) birbirine ters düşen birtakım unsurları da barındırmaktadır. Sözgelimi STA'lar konusunda AB ile Türkiye'nin farklı motivasyonlarla hareket ettikleri söylenebilir. Nitekim AB'nin stratejisi STA'ların rekabet, kamu alımları ve fikri mülkiyet gibi

alanları da içine alan çok daha kapsayıcı bir müzakere ve anlaşma çerçevesi çizerken, Türkiye'nin dış ticaret stratejisi aynı ölçüde kapsayıcı olmayıp daha ziyade mal ihracına odaklıdır. Ayrıca AB tarafı daha çok ABD, Kanada, ASEAN ve MERCOSUR gibi büyük ve gelişmiş ya da potansiyeli yüksek pazarlara odaklanırken, Türkiye'nin daha çok komşu ve çevre ülkelere dayalı bir STA stratejisi izlediği görülmektedir. Yine AB'nin yaptığı STA'lar Türkiye açısından araçsal biçimde değerlendirilerek, öncelikli hedef pazarlara giriş imkanlarını ve olasılığını artırması anlamında ancak bu anlaşmalar bir anlam ve değer kazanmaktadır. Dolayısıyla iki tarafın STA'lar konusuna yaklaşımlarında birbirleriyle tam anlamıyla bir uyum içinde hareket ettiklerini söylemek mümkün gözükmemektedir (Akman 2013: 141-151). Bu ortamda, pazarlarını bu yolla çeşitlendiren ve AB'den bağımsız hareket eden Türkiye'nin dış ticaretinde Birliğin payı gerilerken GB'ne dayalı ilişkiler de bu süreçten olumsuz etkilenmektedir. Nitekim GB'nin başlangıcında AB'nin Türkiye'nin dış ticaretindeki payı %55 civarındayken bu oran 2006'da %42,6'ya ve 2012'ye gelindiğinde de %37,7'ye kadar gerilemiştir (Kirişçi, 2013: 11, Mercan, 2013).

Aşağıda dört başlık altında GB'den kaynaklanan güncel sorunlar ayrıntılı biçimde ortaya konulacak ve tartışılacaktır: Danışma ve karar alma mekanizmasında Türkiye'nin yer almayışı, Serbest Ticaret Anlaşmaları sorunu, AB üyesi ülkelerin Türk vatandaşlarına yönelik vize uygulamaları ile Türk tır ve kamyonlarına uyguladıkları taşımacılık kotaları.

3. Türkiye-AB Gümrük Birliğinde Başlıca Sorunlu Alanlar

3.1. Danışma ve Karar Alma Mekanizması

Türkiye ve AB arasında GB tesis edildiği dönemde, bunun AB'ye tam üyelik yolunda bir temel taşı olduğu ve tam üyeliğin kısa bir zaman sonra gerçekleşeceği vurgulanıyordu. Ancak aradan 18 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen AB'ye tam üyelik hala gerçekleşmiş değildir. Hatta bazı AB üyelerince Türkiye'ye tam üyelik yerine imtiyazlı ortaklık, özel statü gibi farklı bütünleşme biçimleri önerilmektedir (Karakaş, 2008). Tam üyeliğin kısa bir sürede gerçekleşmemiş olması karar alma mekanizmalarından kaynaklanan sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. GB ile Türkiye, ticaret politikası da dahil olmak üzere bir takım ortak politikaları uygulama yükümlülüğü altına girmiştir. Ancak ortak bir ticaret politikasına dahil olmak öncelikle ortak karar mekanizmasında yer almayı gerektirmektedir. Türkiye ise mevcut durumda AB'ye tam üye olmadığı için ortak ticaret politikasının karar alma mekanizmasında (Ticaret Politikası Komitesi) yer alamamaktadır (Baydarol, 2008a).

Dolayısıyla, Türkiye'nin dış ticaret ilişkilerini de yakından alakadar eden konular, Türkiye'nin içinde yer almadığı bir Komite tarafından belirlenmektedir. (Kabaalioğlu, 2010: 49).

Aslında 1/95 sayılı Kararda GB'nin işleyişi ile doğrudan ilgili alanlarda "karar alma ve danışma usulleri"ne yönelik bir takım düzenlemeler getirilmiştir. Karara göre, Avrupa Komisyonu, GB ile ilgili alanlarda yeni bir mevzuat hazırlaması ve üye devletlerin bu konudaki uzmanlarına danışması halinde Türk uzmanlara da gayri resmi olarak danışacaktır. Komisyon AB Konseyi'ne teklif sunarken bu tekliflerin bir suretini de Türkiye'ye iletecek ve söz konusu danışma ve bilgilendirme işlemleri GBOK bünyesinde ve iyi niyet çerçevesinde gerçekleştirilecektir (madde 55). Kararın 57. maddesinde GB'nin işleyişinde herhangi bir aksaklık meydana geldiğinde GBOK'nin ilgili sorunu gidermek için her türlü çabayı göstereceği belirtilirken, 59. ve 60. maddelerinde, Avrupa Komisyonunun, komitelere sunulacak önlem tasarılarının mümkün olduğunca Türk uzmanların da katkısıyla hazırlanmasını sağlayacağı (madde 59) ve yine Türk uzmanların, GB ile doğrudan ilgili alanlara yönelik çalışmalar yapan birtakım teknik komitelere katılacağı hükme bağlanmıştır (madde 60) (Akçay, 2013: 113, Özen, 2002: 248-251).

Ancak Komisyon, 55. madde uyarınca üye ülke uzmanlarına danışıldığı durumlarda gayri resmi olarak Türk uzmanlarına da danışma yükümlülüğünü yerine getirmemekte, bu durum GBOK toplantılarında sıkça dile getirilmesine rağmen gerekli adımlar atılmamaktadır (Başbakanlık, 2011). Diğer taraftan, GB kararının 59. ve 60. maddeleri teknik komitelere katılım için yasal dayanak oluşturmasına rağmen bu komitelere katılım sınırlı sayıda gerçekleşmektedir. Türkiye, Komisyon bünyesinde bulunan yaklaşık 450 teknik komiteden sadece 17 tanesine ve ancak gözlemci statüsünde katılabilmektedir. Bu ise, GB'nin AB içerisindeki işleyişinin izlenmesi, mevzuat değişikliklerine ilişkin bilgilerin zamanında ve düzenli olarak alınması ve ilgili kurumsal yapıyı tanımak açısından Türkiye'nin aleyhine sonuçlar doğurmaktadır (İKV, 2012).

Bir başka dikkat çekilmesi gereken nokta da, komitelere katılım noktasında Komisyonun sergilediği tutarsızlıktır. Öyle ki, bir yandan Türkiye'nin tam üyelik statüsünü elde edememiş olması ileri sürülerek ülkemizin düzenleyici komitelere katılamayacağı belirtilirken, diğer yandan yine bir düzenleyici komite olan Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) Komitesi'ne katılımın gerçekleşmesi için tam üyelik değil GTS mevzuatına uyum ön şart olarak koşulmuştur. Diğer yandan Komisyon, Türkiye'nin düzenleyici komitelere katılamayacağını ifade ederken, "aday ülkelerin Topluluk programlarına, ajanslarına ve

komitelerine katılımına ilişkin Komisyon Bildirimi”ni dayanak olarak göstermiştir. Ancak unutulmamalıdır ki, Türkiye sadece aday bir ülke değil, aynı zamanda GB’ne ortak bir ülkedir. Dolayısıyla GB ile ilgili alanlarda komitelere katılımın adaylık statüsü çerçevesinde değil, GB çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir (Başbakanlık, 2012).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere, GB’nin danışma ve karar alma mekanizması hayli asimetrik bir şekilde Türkiye’nin aleyhine işlemektedir (Mercan, 2013). Eğer ki danışma ve bilgilendirme işlemleri 1/95 sayılı OKK’nın 55. maddesinde belirtildiği gibi iyi niyet çerçevesinde gerçekleştirilmek isteniyorsa (Özen, 2002: 248), Türkiye İhracatçılar Meclisi (TİM) eski başkanı Oğuz Satıcı’nın da ifade ettiği gibi, AB politikalarında ve mevzuatında meydana gelen değişiklikler en kısa sürede Türkiye’ye bildirilmelidir. Ayrıca bir GB ortağı olarak Türkiye’nin çıkarlarının AB’nin karar alma sürecine yansımaya imkan verecek şekilde, temel politikaların belirlendiği komitelere daha fazla ve etkin katılımı sağlanmalıdır (Oy, 2008: 33).

3.2. Serbest Ticaret Anlaşmaları

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) nezdinde dünya ticaretinin serbestleşmesi yönünde politikalar izleyen AB, Doha görüşmelerinin tıkanması ve yaşanan kriz nedeniyle ticaret politikasında bir değişikliğe gitmiş, DTÖ ile ulaşamadığı hedeflerine STA’lar yolu ile ulaşmayı hedeflemiştir. Böylece AB, gelişmekte olan ve yüksek büyüme rakamlarına ulaşan ülkelerle –ki günümüzde özellikle Asya ülkeleri ile- ticari kapasitesini artırarak, özellikle avantaj sahibi olduğu sektörlerde ihracat rakamlarını artırmak ve krizin etkilerinden kurtulabilmek adına söz konusu ülkelerle STA imzalama girişimlerine hız vermiştir (İntepe, 2011). Türkiye için ise sorun tam olarak bu noktada başlamaktadır. Bu kapsamda 1/95 sayılı OKK’nın 16. Maddesi, Türkiye’nin, Topluluğun Ticaret Politikası’na uyma yükümlülüğünü düzenlemiştir. Söz konusu madde çerçevesinde Türkiye, Topluluğun tercihli gümrük rejimine uyum sağlamak durumundadır. Bu uyum otonom rejimlerin yanı sıra üçüncü ülkelerle tercihli ticaret rejimlerini de kapsamaktadır. Buradan da anlaşılacağı üzere Türkiye, AB’nin üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu STA’lara uyum göstermek zorundadır. Dolayısıyla Türkiye, AB’nin STA imzalamadığı bir ülkeyle AB’nin rızası olmadan STA imzalamama yükümlülüğü altına girmiştir (Karakaş, 2002, Mercan 2013). Ama ne var ki, Türkiye AB’ye tam üye olmadığından dolayı AB’nin karar alma mekanizmasına katılamamakta, kendi önceliklerini dile getirememekte ve kararlarda söz sahibi olamamaktadır (Kutlay, 2011: 3). Böylelikle “Türkiye, takvimleri, kapsamı ve içeriği AB ile ilgili üçüncü ülke arasında

belirlenen; Türkiye'nin dahil olmadığı ve hassasiyetlerinin de dikkate alınmadığı müzakere süreçleri neticesinde akdedilen ve sonuçları itibarıyla de Türkiye'yi doğrudan etkileyen STA'ları üstlenmek durumunda kalmaktadır" (Dilemre, 2010: 64).

Ayrıca Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelerle imzalamış olduğu STA'lara otomatik olarak taraf olamamakta; anlaşmalar eş zamanlı olarak gerçekleştirilememektedir (Kutlay, 2011: 3). Bunun yanında, söz konusu anlaşmalar yapılırken ilgili üçüncü ülkelerin Türkiye ile de aynı yönde bir anlaşma yapması hususunda zorlayıcı bir hüküm de bulunmamaktadır. Son zamanlarda başlatılan STA müzakerelerinde ise (örneğin Güney Kore ile yapılan STA) AB'nin bu konuda izlediği tutum, STA taslak metnine

... ülkesi AB ile gümrük birliği ilişkisi olan Türkiye ile, GATT Anlaşmasının 24. maddesi uyarınca serbest ticaret alanı oluşturacak karşılıklı avantaj sağlayan bir anlaşma imzalamak üzere müzakerelere başlamalıdır. Bu müzakereler, anılan anlaşmanın **AB ile müzakereler tamamlandıktan ve anlaşma yürürlüğe girdikten sonra** bir an önce tamamlanabilmesi ve yürürlüğe girmesini teminen en kısa zamanda başlamalıdır. (Karakeçeli, 2011: 28-29)

şeklinde bir "Türkiye hükmü" (Turkey clause) eklemekten öte gitmemiştir. Ancak, bu hüküm ne üçüncü ülkeleri bağlayıcı niteliktedir ne de Türkiye ile STA müzakerelerinin AB ile imzalanan söz konusu anlaşmanın yürürlüğe girmesi öncesinde başlatılması için zorlayıcıdır. Diğer taraftan, AB'nin, Türkiye ile olduğu gibi bir GB tesis etmiş olduğu San Marino ve Andora ise, ya anlaşma metnine konan bir hükümle ya da anlaşmaya ek bir bildirgeyle imzalanan STA'lara otomatikman taraf olmaktadır (TÜSİAD, 2008: 25). Bu durumun Türkiye'ye karşı bir ayrımcılık oluşturduğu açıktır.

AB'nin imzalamış olduğu STA'lara Türkiye'nin otomatik olarak taraf olamaması ve söz konusu anlaşma metinlerinde üçüncü ülkelerin Türkiye ile de benzer bir anlaşma yapmasına yönelik zorlayıcı bir hüküm bulunmaması zaman zaman söz konusu ülkelerin Türkiye ile anlaşma yapmakta isteksiz davranmalarına veya anlaşma imzalama sürecinin uzun yıllar almasına neden olmaktadır. (Akçay, 2013: 113) Bu isteksizliğin altında yatan temel neden ise, bu ülkelerin AB ile anlaşma sonrası Türkiye pazarına zaten gümrüksüz olarak girebilme avantajıdır (Kutlay, 2011: 3).

Tablo 1: STA'ların Yürürlüğe Giriş Tarihleri Açısından AB ve Türkiye Karşılaştırması

Ülkeler	AB ile Yürürlüğe Girdiği Tarih	Türkiye ile Yürürlüğe Girdiği Tarih
Arnavutluk	1 Aralık 2006	1 Mayıs 2008
Bosna Hersek	1 Temmuz 2008	1 Temmuz 2003
Norveç	1 Temmuz 1973	1 Nisan 1992
İzlanda	1 Nisan 1973	1 Nisan 1992
İsviçre	1 Ocak 1973	1 Nisan 1992
Fas	1 Mart 2000	1 Ocak 2006
Filistin	1 Temmuz 1997	1 Haziran 2005
Gürcistan	Anlaşma imzalanmamıştır	1 Kasım 2008
İsrail	1 Haziran 2000	1 Mayıs 1997
Japonya	AB ile müzakereler Mart 2013'te başladı.	Türkiye ile Japonya arasında müzakereler Kasım 2014'te başladı.
Karadağ	1 Ocak 2008	1 Mart 2010
Makedonya	1 Haziran 2001	1 Eylül 2000
Mısır	1 Haziran 2004	1 Mart 2007
Sırbistan	1 Şubat 2010	1 Eylül 2010
Singapur	AB ile müzakereler tamamlandı ve anlaşma Eylül 2013'te imzalandı.	Türkiye ile Singapur arasında müzakereler 2014'te başlamıştır.
Suriye	1 Temmuz 1977	1 Ocak 2007
Şili	1 Mart 2005	1 Mart 2011
Tunus	1 Mart 1998	1 Temmuz 2005
Ürdün	1 Mayıs 2002	1 Mart 2011
Lübnan	1 Mart 2003	Anlaşma 24 Kasım 2010 tarihinde imzalanmış olup, henüz yürürlüğe girmemiştir.
Güney Kore	7 Temmuz 2011	1 Mayıs 2013
Meksika	1 Ekim 2000	Türkiye ile Meksika arasında müzakereler Temmuz 2014'te başlamıştır.
Cezayir	1 Eylül 2005	Müzakereler başlatılamamıştır.
G. Afrika	1 Ocak 2000	Müzakereler başlatılamamıştır.
Faroe Adaları	1 Ocak 1997	Müzakereler tamamlanmıştır.

Kaynak: (Gürlesel ve Alkin, 2010: 52, Ekonomi Bakanlığı, Serbest Ticaret Anlaşmaları, tarih yok).

Tablo 1 incelendiğinde üçüncü ülkelerle AB arasında akdedilen STA'ların AB ve Türkiye ile yürürlüğe girme tarihlerinin farklı olduğu görülmektedir. Bu fark, kimi ülkelerle (Şili, Ürdün ve Lübnan gibi) 5-6 yılı bulurken, kimi ülkelerle (Cezayir ve G. Afrika gibi) ise müzakereler dahi başlatılamamıştır. Bu durumun Türkiye açısından bir ticaret sapması meydana getirdiği açıktır. Öyle ki Türkiye, GB dolayısıyla AB'nin üçüncü ülkelere karşı uygulamış olduğu OGT'ye uymakla yükümlüdür ve bu yükümlülük kapsamında AB ile STA imzalayan üçüncü ülkelerin malları Türkiye pazarlarına gümrüksüz erişebilmektedir. Fakat AB'nin STA imzalamış olduğu ülkeden aldığı tavizler Türkiye'ye otomatik olarak uygulanmadığından söz konusu ülkeler Türkiye'den ithalatlarında kendi yüksek tarifelerini uygulamaya devam etmektedirler. Türkiye'nin de bu ülkelerin pazarlarına gümrüksüz erişme hakkına sahip olabilmesi için söz konusu ülkelerle ayrıca bir STA imzalaması gerekmektedir. Dolayısıyla, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı STA'nın yürürlüğe giriş tarihi ile Türkiye'nin yaptığı STA'nın yürürlüğe giriş tarihi arasında Türkiye açısından üçüncü ülke ile karşılıklı ticarete dezavantaj meydana gelmektedir. Ayrıca Türkiye, üçüncü ülke pazarlarına girişte imtiyazlar elde eden AB ülkelerine karşı da rekabet gücünü belirli bir oranda kaybederek dezavantajlı konuma düşmektedir (Gürlesel ve Alkin, 2010: 56-74). Örneğin, 2012 yılı için buzdolabının Türkiye'den Ürdün'e ihracında alınan gümrük vergisi %21 iken, AB'den ihracında bu oran %8,4'tür. Böylece AB'deki buzdolabı ihracatçısı, Türkiye'deki ihracatçıya göre yaklaşık %13'lük gümrük vergisi avantajına sahip olmaktadır (Çelebi, 2012: 101-102). Henüz STA imzalamadığımız Güney Afrika ile olan ticaretimiz incelendiğinde, bu ülkeye ihracatta %30'lara varan gümrük vergileriyle karşılaşıldığı görülmektedir. Hatta bu oran, bazı tekstil ürünlerinde %45'e kadar çıkmaktadır. Ayrıca gümrük vergilerinin dışında, Güney Afrika ithal ettiği bütün ürünlere %14 oranında bir KDV de uygulamaktadır (Pretoria Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2012: 61).

Aslında, Türkiye'nin imzalamadığı STA'lardan zarara uğradığı ve bu durumun bir an önce düzeltilerek San Marino ve Andorra gibi imzalanan STA'lara otomatik olarak taraf olması gerektiği AB'ye her fırsatta iletilmiştir. AB ise bu sorunla ilgilendiğini fakat üçüncü ülkeleri ikna etmekte zorlandığını ifade etmektedir (TÜSİAD, 2008). Ancak Kanada ile STA müzakerelerinin yürütüldüğü dönemde Kanada'nın AB-Türkiye arasındaki GB'den habersiz olması, AB tarafından Ukrayna'ya Türkiye ile STA müzakerelerine başlamaması gerektiğinin söylenmesi ve Malezya'ya Türkiye ile STA müzakerelerini AB'den önce tamamlayamayacağı yönünde telkinlerde bulunulması, üçüncü ülkelerle STA imzalama sürecini daha da zora sokmaktadır. (Başbakanlık, 2011). Öte yandan AB, Hindistan ve Ukrayna gibi ülkeler ve

ASEAN, MERCOSUR ve Körfez İşbirliği Konseyi gibi ülke gruplarıyla STA müzakerelerine devam etmektedir. Bu tür STA uygulamaları Türkiye'yi iki açıdan zorlayacaktır: İlk olarak, AB'nin söz konusu ülke grupları ile STA imzalaması durumunda, Türkiye bu gruplarda bulunan birçok ülke ile masaya oturmak ve bu ülkelerin farklı talepleri ile uzlaşmak zorunda kalacaktır. İkincisi ise, bu ülkeler arasında Brezilya ve Hindistan gibi, AB pazarında Türkiye'ye önemli ölçüde rakip olabilecek ülkeler bulunmaktadır (Gürlel ve Alkin, 2010: 63). Söz konusu ülkelerle imzalanacak STA'ların, Türkiye'nin önceliklerinin dikkate alınmadığı ve STA müzakerelerinin paralel yürütülmediği durumlarda, Türkiye'nin GB'den elde edeceği avantajları aşındıracağı ve Türk sanayisinin çeşitli zorluklarla karşılaşmasına neden olacağı açıktır (TÜSİAD, 2008).

AB'nin, (Haziran 2013'te STA müzakerelerinin ikinci turuna başladığı) Japonya ve (müzakereleri Temmuz 2013'te başlayan) ABD ile imzalayacağı STA'lar ise Türkiye'nin en çok önemseydiği anlaşmalar arasında yer almaktadır (Mercan, 2013). Özellikle AB-ABD Anlaşması (Transatlantic Trade and Investment Pact) ile birlikte, dünya GSYH'sının %45'ini ve dünya ticaretinin de %23'ünü temsil eden ve ABD'nin Pasifik kıyısından Karadeniz'e kadar uzanan devasa bir ticari blok oluşacaktır. (Kirişçi, 2013: 8-9) Dönemin Ekonomi Bakanı Zafer Çağlayan, ABD ve Japonya ile dış ticaretin hâlihazırda çok dengesiz ve Türkiye aleyhine olduğuna dikkat çekerek, bu ülkelerin Türkiye ile de STA imzalama yoluna gitmemeleri durumunda dış ticaret açığının daha da dengesiz hale geleceğini ve Türkiye ekonomisinin ciddi sorunlarla karşılaşabileceğini belirtmiştir (Levent, 2013). Diğer yandan, Almanya Ekonomi ve Teknoloji Bakanlığı için Ocak 2013'te hazırlanan rapor, AB-ABD arasında gerçekleştirilecek STA'nın, uzun vadede Türkiye'nin GSYH'sında %2,5'luk bir daralmaya ve yaklaşık 95 bin kişilik bir istihdam kaybına neden olabileceğini ifade etmiştir (Kirişçi, 2013: 13-14). Bu durum IMF'ye göre 838.9 milyar dolar olarak öngörülen Türkiye'nin 2013 GSYH'sında 20 milyar dolarlık bir kayıp anlamına gelmektedir ki, bu miktar Türkiye'nin ABD ile toplam ticaret hacmine neredeyse denktir (Kirişçi, 2013: 13). Ayrıca Türkiye'nin dışında bırakıldığı bir AB-ABD Serbest Ticaret Anlaşmasının imzalanması halinde, ABD ile ticarete 2012 yılında 8,5 milyar dolar olarak gerçekleşen dış açığın artması da yüksek bir olasılıktır ve bu, Türkiye-ABD ticaretinde ilki aleyhine olan dengesizliği daha da derinleştirecektir. Aynı şekilde, 2012'de 28 milyar dolar düzeyinde gerçekleşen AB ile ticaretteki Türkiye aleyhine dış açığın da artması beklenmelidir. (Kirişçi, 2013: 14-15)

Dolayısıyla AB, imzalayacağı STA'lar kapsamında ihtiyaçlarını, önceliklerini ve verebileceği tavizleri belirlediği uzun vadeli öngörülerini içeren etki analizlerine Türkiye'yi de dahil etmeli, müzakerelerin paralel yürütülmesi için gayret göstermelidir. Ancak, bu durum çoğu zaman gerçekleşmemekte ve Türkiye kendisinin dahil edilmediği koşullarda hazırlanan anlaşmaların hükümlerine uymakla yükümlü olmaktadır (Gürlesel ve Alkin, 2010: 64). Diğer taraftan, AB'nin imzalamış olduğu "yeni nesil STA"lar sadece tarife indirimleri ile malların serbest dolaşımından ibaret olmayıp, bunlara ilaveten hizmetler, kamu ihaleleri, yatırımlar ve fikri mülkiyet hakları gibi yeni konuları da kapsamaktadır. Böylelikle Türkiye, imzalayacağı STA'larda üçüncü ülkelerle bu konuları da müzakere etmek durumunda kalacaktır. Türkiye'nin uyum sağlamakla yükümlü olduğu 1/95 sayılı OKK'nın kapsamı dışında kalan hükümlerin bu anlaşmalardan ayıklanması gerekecek, dolayısıyla üçüncü ülkeler nezdinde bu süreç uzayabilecek ve yeni hukuki tartışmalara neden olabilecektir (Gürlesel ve Alkin, 2010: 64).

Yukarıda bahsi geçen, AB'nin imzaladığı/imzalayacağı STA'ların Türkiye açısından yaratabileceği sorunların giderilmesine yönelik olarak, gerek GBOK toplantılarında Avrupa Komisyonuna sunulan ve gerekse olası diğer çözüm önerileri ise aşağıda sıralanmıştır:

- AB'nin mevcut STA'larının Türkiye için de en azından sanayi ürünlerinde geçerli olmasının sağlanması ve tarım ürünleri bahsinin üçüncü ülkeler ile Türkiye arasında ayrıca ele alınması,
- AB'nin üçüncü ülkelerle başlattığı STA müzakerelerinin paralel olarak Türkiye ile de başlatılması,
- Komisyonun her STA müzakeresi öncesinde ve sonrasında ülkemize müzakerelerin içeriği ve detayları hakkında bilgi vermesi ve müzakereler esnasında Türkiye'nin hassasiyetlerinin ve önceliklerinin göz önünde bulundurulması,
- Komisyonun, akdedilecek STA'ların etki analizi raporlarında Türkiye'ye de yer vermesi,
- AB ile STA imzalayıp, Türkiye ile STA imzalamaya yanaşmayan ülkelere karşı koruma önlemi olarak telafi edici vergi uygulanması,
- STA'larla ilgili sorunların çözümüne yönelik daha düzenli olarak görüşülmesine olanak sağlamak için GBOK çatısı altında "Tercihli Ticaret Anlaşmaları Çalışma Grubu" kurulması (TÜSİAD, 2008: 60),
- Türkiye'nin teknik komitelerden dış ticaret ve ikili anlaşmalar ile ilgili olanlara katılımının sağlanması,

- 1/95 sayılı OKK'nın 16. maddesinde bahsi geçen "karşılıklı yarar" ilkesine dayalı olarak tercihli ticaret anlaşmalarına uyum hükümlerinin yeniden düzenlenmesi ve bu konuda "uzlaşmazlıklar mekanizmasının" çalıştırılması,
- AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA metinlerine, üçüncü ülkelerin Türkiye ile de benzer bir STA imzalamasını ve söz konusu anlaşmanın "belirli bir süre" içerisinde gerçekleştirilmesini zorunlu kılacak hükümler koyması,
- Türkiye'nin, AB'nin üçüncü ülkelerle imzaladığı STA hükümlerini, üçüncü ülkelerin Türkiye ile de söz konusu STA'yı yürürlüğe koyduğu tarihe kadar üstlenmemesinin sağlanması veya hükümlerin içerdiği tarife indirimleri ve diğer uygulamalar noktasında belirli bir takvim içerisinde Türkiye'ye bir takım istisnaların ve esnekliklerin sağlanması,
- Andorra ve San Marino örneklerinde olduğu gibi, üçüncü ülkelerle imzalanan STA'lara Türkiye'nin de doğrudan katılımının sağlanması (Gürlesel ve Alkin, 2010: 80-87).

3.3. Vize Uygulaması

Günümüzde AB üyesi ülkelerin vatandaşları, Türkiye'ye, vizesiz ya da sınırda çok uygun bir ücret karşılığı ve kolaylıkla vize alarak girebilme imkanına sahipken Türk vatandaşları için aynı durum söz konusu değildir. Bugün AB ülkelerine seyahat etmek isteyen Türk vatandaşları abartılı vize ücretleri ve ağır bir vize prosedürü ile karşı karşıya kalmaktadır. GB kapsamında bu durumdan en çok etkilenen kesim iş adamları ve TIR şoförleridir. GB dolayısıyla malların serbest dolaşımına izin verilirken, söz konusu malların ticaretini ve taşınmasını yapacak kişilerin önüne vize gibi engeller çıkarılmaktadır (Kabaalioğlu, 2010: 51-54).

Türkiye'ye karşı vize uygulamasını yürürlüğe koyan ilk AB üyesi ülke Almanya olmuş ve onu diğer AB üyeleri izlemiştir. Bu gelişmelerin ardından Birlik, AB Konseyi'nin 539/2001 numaralı tüzüğü ve bu tüzüğe daha sonra getirilen değişikliklerle Türkiye'yi Schengen vizesi uygulanacak ülkeler listesine dahil etmiştir (Baykal, 2009: 8). Günümüzde Türkiye, vatandaşları Schengen vizesine tabi tek aday ülke olmakla beraber (Özsöz, 2013), AB üyesi ülkelerin tamamı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarına (genellikle umuma mahsus pasaport hamillerine) vize uygulamaktadırlar.

AB ülkeleri tarafından uygulanan vizeler, Türk iş adamlarının çeşitli zorluklarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Vize alabilmek için AB konsoloslukları tarafından talep edilen belgelerin çokluğu (20 ve daha üzeri belge) ve bu belgeler arasında ticari ve özel hayatın gizliliğini ortadan kaldıran (banka cüzdanı orijinali ve fotokopisi, tapular, araba ruhsatları, sahip olunan tüm malvarlıklarını gösterir belge, kredi kartı hesap ekstresi gibi) belgeler bulunması, 70-80 €'yu bulan vize ücretleri (aracı kuruma ödenen ücret ve banka komisyonu gibi ilave ücretler dahil) ve diğer mali masraflar en çok şikayetçi olunan konular arasında yer almaktadır. Diğer yandan, iş adamlarının vize alabilmek için, AB'deki bir iş adamından davetiye mektubu almak zorunda olması rekabeti bozucu ve gayri adil bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca vize talebinin çeşitli nedenlerden dolayı geri çevrilmesi veya söz konusu vizenin istenen sürede temin edilememesinden dolayı, iş adamları AB ülkelerinde gerçekleştirilen fuar, ihale ve iş görüşmeleri gibi faaliyetlere katılamamaktadır. Netice itibarıyla vize uygulamaları Türk iş adamlarının yeni bir takım iş bağlantıları kurmak bir tarafa mevcut iş bağlantılarını dahi yürütmekte güçlük çekmelerine neden olmakta, AB ve üçüncü ülkelerdeki meslektaşları karşısında gayri adil bir rekabet ortamında bırakmaktadır (İKV, 2010). AB vatandaşı olan iş adamlarının vizesiz ya da sınırda 15 € ödeyerek ve hiçbir ek belgeye ihtiyaç duymadan kısa sürede Türkiye'ye giriş yapmalarının (Özsöz, 2013) adaletsizliği daha da artırdığı söylenebilir. AB ülkelerinin vize uygulamasından muzdarip olan kesim sadece iş adamları olmayıp, TIR şoförleri, akademisyenler, gazeteciler ve öğrenciler de uygulanan vize ve konsolosluklarda karşılaştıkları kötü muamele dolayısıyla mağduriyet yaşamaktadırlar (İKV, 2010).

Bugün AB'ye aday statüsünde dahi olmayan (Paraguay, Uruguay ve Ukrayna gibi) ülkelere uygulanan vizeler kaldırılırken veya vize kolaylığı sağlanırken (Özler ve Toygür, 2011: 4), ortak ülke statüsündeki Türkiye'den benzer uygulamaların esirgenmesi hem Ankara anlaşmasında öngörülen ortaklık ilişkisiyle bağdaşmamakta hem de 1 Ocak 1973'te yürürlüğe giren Katma Protokol'e hukuki aykırılık teşkil etmektedir (Kabaalioğlu, 2010: 53). Söz konusu Protokol'ün 41. maddesinde, Ortaklık Anlaşmasının 13. ve 14. maddelerinde düzenlenen ilkelere uygun olarak, Tarafların, aralarında yerleşme serbestisine ve hizmet edimine yönelik yeni bir kısıtlama getiremeyecekleri ve hatta var olan kısıtlamaları zaman içerisinde (kısıtlamaların kaldırılması konusunda belirli bir süre öngörülmemiştir) kaldıracakları açıkça hükme bağlanmıştır (DPT, 1993: 67-68).

AB Katma Protokol hükümlerini dikkate almak durumundadır. Öyle ki, Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD)'ın yerleşme ve hizmet serbestisi kapsamında vermiş olduğu kararlar

incelendiğinde, Topluluk ile Türkiye arasında akdedilen Ortaklık Anlaşmasının ve diğer düzenlemelerin, Topluluk hukukunun ayrılmaz bir parçası olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. ABAD, bu sonuca 1987 yılında verilen Demirel kararı (30.09.1987 tarih ve C-12/86 karar) ile varırken, yerleşme serbestisinin uygulama alanı bulduğu Savaş kararında (11.05.2000 tarih ve C-37/98 sayılı karar) ise Katma Protokol m.41'in hiçbir ek düzenlemeye mahal vermeksizin doğrudan etkiye sahip olduğuna hükmetmiştir (Pınar, 2009: 79-80). Dolayısıyla, AB'ye üye ülkeler m.41'de belirtilen hizmet edimi ve yerleşme serbestisi kapsamında mevcut durumu geriye götürme yasağını (Standstill hükmü) uygulamakla doğrudan yükümlü bulunmaktadırlar (Can, 2008: 62).

ABAD'ın Standstill hükmünün uygulanabilirliği yönünde vermiş olduğu diğer bir önemli karar ise Atabay kararıdır (21.10.2003 tarih ve C-317/01 ile C-369/01 sayılı karar). ABAD söz konusu karar ile iki önemli hususu açıklığa kavuşturmuştur. Bunlardan ilki, sınır aşma kavramı ile alakalıdır. Be çerçevede, sadece üye ülkeler arasında değil, Türkiye'den üye ülkelere sağlanacak hizmetlerde de m.41 kendisine uygulama alanı bulacaktır. İkinci olarak da, kimlerin m.41'e dayanacağı hususu açıklığa kavuşturulmuştur. ABAD, vermiş olduğu kararda, sadece Türkiye'de yerleşik olarak bulunan ve üye ülkelere hizmet sağlayan teşebbüslerin değil, aynı zamanda bunların çalışanlarının da hizmetlerin serbest dolaşımı kapsamında m.41'e dayanabileceğine hükmetmiştir (Pınar, 2009: 81-82).

Savaş ve Atabay kararlarında değerlendirilmeyen "ilk girişte vize uygulaması" ise ABAD'ın Tüm ve Darı kararlarında (20.09.2007 tarih ve C-16/05 sayılı karar) açıklığa kavuşmuştur. ABAD bu kararlarında, AB üyesi ülkelere uygulanan ilk girişte vize uygulamasının hizmet sunmak isteyen Türk vatandaşlarını kapsayıp kapsamayacağı noktasında Katma Protokol m.41(1)'in doğrudan etkili olduğuna karar vermiş ve Soysal kararında da (19.02.2009 tarih ve C-228/06 sayılı karar) bunu teyit etmiştir. Dolayısıyla, bir AB üyesi ülke Katma Protokole taraf olduğu tarihte Türk vatandaşları için vize uygulamıyorsa o tarihten sonra da uygulamayacak, eğer bir vize uygulaması söz konusu ise mevcut şartları daha kötüye götüremeyecektir (Baykal, 2009: 6-8). Öyle ki, daha önce de belirttiğimiz üzere, m.41 ile üye ülkelerin yerleşme serbestisi ve hizmet edimine yeni kısıtlamalar getirmeyecekleri (Standstill) hükmüne bağlanmıştır (DPT, 1993: 67-68). Ancak, bu durum ilk girişte vize uygulamasının üye ülkelerin yetki çerçevesi dışında olduğu manasına gelmemektedir. Burada söz konusu olan, Standstill hükmünün üye devletlere, ilk girişte vize uygulamasında bir takım sınırlamalar getirmesidir (Baykal, 2009: 7).

Soysal kararında değinilen bir başka husus Schengen Vizesi ile ilgilidir. Söz konusu vizenin Türk vatandaşlarına uygulanması, yukarıda da belirtildiği üzere, 539/2001 sayılı Tüzüğe dayandırılmaktadır. Tüzüğün 1. maddesinde, Ek1’de belirlenen vizeye tabi üçüncü ülke vatandaşlarının vize alma zorunluluğundan bahsedilmektedir. Buna göre, Türkiye de vatandaşlarının vize alması zorunlu olan Ek1’de yer alan üçüncü ülkeler arasında sayılmaktadır (Özkan, 2007: 431). Ancak ABAD, Soysal kararında, söz konusu Tüzüğün ikincil Topluluk mevzuatı kapsamında olduğunu, dolayısıyla Ankara Anlaşması ve Katma Protokol’ün 539/2001 sayılı Tüzüğe göre önceliğinin bulunduğu altını çizmiştir (Tezcan, 2010: 17). İkincil hukuk (bu durumda 539/2001 sayılı tüzük) birincil hukuk (bu durumda Katma Protokol) ile çeliştiğinde birincil hukuk kuralları uygulanacak ve ikincil hukuk geçerliliğini kaybedecektir (Groenendijk, 2011: 132, Gümrükçü ve Voegeli, 2010: 121-122). Dolayısıyla, Türk vatandaşlarına, vizeyi zorunlu gören Schengen Anlaşmasının hükümleri değil, Katma Protokol’de belirtilen hükümler uygulanmalıdır.

Soysal kararı, Katma Protokol m.41(1) gereğince, bazı AB üyesi ülkelerin, iş adamları ve TIR şoförleri gibi hizmet sunmak amacıyla AB ülkelerine gitmek isteyen Türk vatandaşlarına uyguladığı vizeler hukuka aykırılık teşkil ettiğini ve bu vize uygulamasının ikincil hukuk düzenlemeleri ile de geçerli kılınamayacağını açıkça göstermiştir. Nitekim ABAD, Soysal kararında, 1 Ocak 1973 tarihinde Türk vatandaşlarına herhangi bir vize uygulaması olmayan Almanya’nın, 1 Temmuz 1980 tarihinde vize uygulamaya başlamasının Standstill hükmünün ihlali olduğu sonucuna ulaşmıştır (Tezcan, 2010: 17).

Bu gelişmeler karşısında Avrupa Komisyonu, üye ülkelerin kendisine ilettiği olduğu Türk vatandaşlarına uyguladıkları vize prosedürüne yönelik bildirimler sonrasında, “Sınır Muhafızları İçin Pratik El Kitabı”na ek olarak “Kılavuz İlkeler” de hazırlamıştır. Burada Schengen ülkelerinden Almanya’nın yanı sıra Danimarka’nın da hizmet sunmak isteyen Türk vatandaşlarına vize uygulayamayacağı bildirilmiştir (Karakeçeli, 2011: 31). Hakeza İrlanda ve İngiltere de, hizmet sunan Türk vatandaşlarının, ülkelere vize şartı aranmaksızın girebileceklerini belirtmişlerdir (Tezcan, 2010: 23). Türk vatandaşlarına vize uygulamama yükümlülüğü aynı şekilde Hollanda için de geçerlidir (Groenendijk, 2011). Diğer AB üyesi ülkeler için ise, kendileri açısından Katma Protokol’ün yürürlüğe girdiği tarihten önce Türk vatandaşlarına vize uygulayıp uygulamadığının tespit edilmesi ve mevcut durumla karşılaştırılması gerekmektedir. Katma Protokol, 9 ülke bakımından (Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, İrlanda ve Danimarka) 1 Ocak 1973 tarihinde; diğer üye ülkeler için ise AB’ye üyelik tarihlerinde yürürlüğe girmiştir (Özcan vd., 2009: 86).

Yapılan çalışmalar neticesinde şu 12 ülkenin Türk vatandaşlarından vize talep edemeyeceği sonucuna ulaşılmıştır: Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Portekiz, İspanya ve Yunanistan (Pınar, 2009: 106, Groenendijk ve Guild, 2010).

Diğer yandan, bazı AB ülkeleri, Soysal kararı sonrasında Türk vatandaşlarına vize uygulayamayacağını kabul etmiş, ancak hangi Türk vatandaşlarının hizmet sunma özgürlüğünden yararlanacağı noktasında dar yorumlar getirmiştir. Örneğin Almanya, Soysal kararının ardından, iş adamlarını dahil etmeksizin, hizmet sunma özgürlüğünden sadece sanatçılar, akademisyenler, sporcular ve Türk şirketleri adına çalışan şoförler ile makine, bakım ve tamir işleriyle uğraşan kişilerin yararlanabileceğini belirtmiştir (Tezcan, 2010: 26). Oysa, Almanya'nın 1 Ocak 1973'te Türk iş adamlarını 2 aylık bir süre için vizeden muaf tuttuğu bilinmektedir (Westphal, 2010: 75). Ayrıca ABAD'ın içtihatlarına göre de, Almanya'nın belirlediğinden daha fazla meslek grubu hizmet alanına dahildir (Gümrükçü, 2010: 30-31). Aslında Almanya'nın yukarıda sayılan meslek grupları açısından vizeyi tam olarak kaldırdığı da söylenemez. Zira bu kişilere vize alma zorunluluğu kaldırılmış, ancak "vize muafiyet belgesi" alma zorunluluğu getirilmiştir. Söz konusu belgeye ulaşmak için de vize başvurusunda olduğu gibi bir takım belgeler (örneğin hizmet karşılığında ödenecek ücretin türünü ve miktarını gösteren belge vb.) talep edilmektedir (Özcan vd., 2009: 85). Katma Protokol m.41'in sadece vizeyi değil, Standstill hükmünü ihlal edecek bütün eş etkili tedbirleri yasakladığı (Tezcan, 2010: 25) göz önünde bulundurulduğunda, "vize muafiyet belgesi" uygulamasının da hukuka aykırı olduğu söylenebilir. Almanya'nın yanı sıra Hollanda ve Danimarka da Türk vatandaşlarından vize muafiyet belgesi talep etmektedirler.

Günümüzde bazı AB üyesi ülkeler Türk iş adamlarına uygulanan vize kapsamında, iş adamlarına bazı kolaylıklar sunacak uygulamalara imza atmaktadırlar. Bu sayede iş adamlarının daha kısa sürede ve daha kolay bir şekilde vize almaları ve bu vizelerin daha uzun süreli olması öngörülmüştür (Kuburlu, 2012). Ancak, bu noktada söz konusu ülkeler iş adamları arasında ayrımcı uygulamalara sebebiyet veren bir takım tavizli rejimler uygulama yoluna gitmişlerdir. Örneğin Almanya, ayda 50 başvuruya ulaşan şirketler için daha avantajlı uygulamalar sunacağını belirtirken (Kuburlu, 2012), İngiltere ise vize kolaylığını 500 şirketle sınırlı tutmuştur ("İngiltere'den 500 Şirkete Vize Kolaylığı", 2013). Bu durum, Gümrükçü'nün de ifade ettiği gibi, Katma Protokol hükümlerine aykırılık teşkil etmektedir. Zira Protokol'ün 58. maddesi, Topluluğun Türkiye'ye uyguladığı rejimin, Türk uyruklular

veya Türk ortaklıkları arasında hiçbir ayrımcılık meydana getiremeyeceğini hükme bağlamıştır (Gümrükçü, 2008: 41-42).

ABAD'ın 24 Eylül 2013'te açıkladığı Leyla Ecem Demirkan kararı ile Türkiye'nin vizesiz Avrupa arayışındaki hukuki mücadelesi önemli bir yara almıştır. Şimdiye kadar, yukarıdaki kararlardan da görüleceği gibi, Türkiye-AB Ortaklık ilişkisine liberal kararlarıyla olumlu katkıda bulunan Divan, Demirkan kararı ile bu çizgisinden ve daha önceki içtihatlarından sapmış görünmektedir. Eski kararlarında hizmet sunmak amacıyla seyahat eden Türk vatandaşlarına vize uygulanmasının hukuksuzluğuna hükmeden Divan, bu kez Ankara Anlaşması'nın hizmet edinimi amacıyla (turizm, eğitim, sağlık gibi) seyahat eden Türk vatandaşlarının serbest dolaşımını içerir şekilde yorumlanamayacağını belirterek, Türkiye'nin vizesiz Avrupa idealine ciddi bir zarar vermiştir. Bu kararla, Türk vatandaşlarının Avrupa'ya vizesiz seyahat özgürlüğünün gerçekleşip gerçekleşmeyeceği de, Geri Kabul Anlaşması'nın imzalanıp uygulamaya sokulmasına bağlanmış olmaktadır. Ama bu karardan daha önemlisi, Divan'ın Türkiye-AB ortaklık ilişkisine ve Türkiye'nin bu çerçevedeki kazanılmış haklarına yönelik getirdiği daraltıcı yorum ve bunun Türkiye-AB ilişkilerine olan olumsuz yansımalarıdır (Toprakseven, 2013a: 16-17).

AB, Türk vatandaşlarına uygulanan vizenin tamamen kaldırılması için Türkiye'nin "Geri Kabul Anlaşması (GKA)"nı imzalamasını, "biyometrik pasaport" uygulamasına geçmesini ve "entegre sınır yönetimine ilişkin eylem planı"nı tamamlamasını ön şart olarak koşmuştur (Eralp, 2010: 3). Türkiye, biyometrik pasaport kullanımını hayata geçirmiş ve entegre sınır yönetimi kapsamında önemli çalışmalar gerçekleştirmiştir (Eralp, 2011: 2). Söz konusu şartlar içinde önemi en çok vurgulanan ise yasadışı göçmenlerin iadesi ile ilgili olan GKA'dır. Anlaşma, Avrupa Konseyi'nin, vize muafiyeti sürecini başlatma yetkisini Komisyona vermesinin ardından 21 Haziran 2012 tarihinde paraflanmıştır. Anlaşmanın imzalanması için ise vize muafiyet müzakerelerinin başlaması, Türkiye tarafından ön şart olarak belirtilmiştir.

GKA, uzun ve zorlu müzakerelerin ardından nihayet 16 Aralık 2013'te Türkiye ve AB tarafından imzalandı ve iki taraf arasında Vize Muafiyeti Diyalogu resmen başlatıldı. Anlaşma, iki tarafı da birtakım yükümlülükler altına sokarken, Türkiye kendisi üzerinden AB'ye geçen yasadışı göçmenleri (Türk veya üçüncü ülke vatandaşları) anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren 3 yıllık bir geçiş süresinden sonra geri almayı kabul etmekte, AB tarafı ise Türk vatandaşlarına yönelik önce kademeli bir vize kolaylığı ve ardından da Türkiye'nin GKA yükümlülüklerini yerine getirmesi halinde vize muafiyeti konusunda bir karara varmayı

taahhüt etmektedir. İki taraf da diğerinin yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde süreci askıya alabilecektir. (Elmas, 2013, Toprakseven, 2013b, AB Bakanlığı, 2013).

Ancak bu haliyle anlaşma eleştirilerle de karşılaştı. Nitekim Türk vatandaşlarına vize muafiyeti sağlanması için GKA'nın imzalanmasının, kazanılmış haklardan vazgeçilmesi veya bunların sınırlandırılması anlamına geldiği anlaşma imzalanmadan dahi birçok kez dile getirilmişti (Pınar, 2009: 109-110, Özler ve Toygür, 2011: 5-6, Özcan vd., 2010: 35). Yine Türkiye'nin, yukarıda anılan Demirkan kararı sonrasında vize sorununun çözümü için hukuki mücadeleyi geri plana itip sorunu siyasi platformda ve vize muafiyetini geri kabul anlaşmasıyla takas ederek çözmeye yönelmesi de eleştirilmiştir (Toprakseven, 2013b). Türk hükümeti ise, gerek şimdiye kadar imzalayan ülkelere ciddi külfet getiren GKA'nın uygulanması sürecinde yükün AB tarafından paylaşılacağı ve gerekse vize kolaylığı ile geri kabulü birbirine bağlayan örneklerden farklı olarak vize muafiyeti ile GKA'nın ilişkilendirilmiş olduğu gibi söylemlerle bu eleştirilere cevap vermiştir (AB Bakanlığı, 2013). Bununla birlikte, Türkiye'nin GKA'yı imzalamaması halinde dahi Türk vatandaşlarının bazı AB ülkelerine vizesiz giriş hakkı bulunmaktadır. Elmas'ın da belirttiği gibi, "AB ülkelerinin Türklerin vize konusundaki kazanılmış hakları konusundaki yükümlülüklerini yerine getirmediği şu durumda, zaten hâlihazırda olması gerekeni AB bir jest/havuç olarak Türkiye'nin önüne sunmuş durumdadır" (Elmas, 2013). Söz konusu ülkelerin Türk vatandaşlarına vize uygulamaya devam etmesi Katma Protokol m.41'i ihlal etmeleri anlamına gelmektedir. ABAD kararları bunu en iyi şekilde açıklar niteliktedir. Dolayısıyla, Türkiye'nin hukuksal mücadele sürecine devam etmesi hakların kazanımı açısından hala önemlidir. Diğer yandan, ABAD kararlarının üye ülkelerce ne ölçüde uygulanacağını beklemekten öteye Türk hükümeti ve başta Avrupa Birliği Bakanlığı olmak üzere ilgili kamu kurum ve kuruluşları da AB kurumları ve üye ülkelerin hükümetleri nezdinde gerekli girişimlerde bulunmalı, gerektiğinde bunlara Ankara Anlaşmasının 7. maddesinden doğan yükümlülükleri hatırlatılmalıdır (Tezcan, 2010: 39-40). Söz konusu maddede, tarafların anlaşma hedeflerini tehlikeye düşürebilecek her türlü tedbirden sakınacakları ve anlaşmadan doğan yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli her türlü tedbiri almaları gerektiği hükme bağlanmıştır (DPT, 1993: 8). Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'den kaynaklanan yükümlülüklerin üye devletleri bağladığı (Baykal, 2009: 8) göz önünde bulundurulduğunda, örneğin Almanya'nın 1980 öncesinde Türk vatandaşlarından vize istemez iken günümüzde bunu sadece belirli bir gruba indirgemesinin hukuka aykırı olduğunu söylemek ve bu uygulamasına son vermesini talep etmek haksızlık olmayacaktır.

Vize sorununun önüne geçilebilmesi açısından, öncelikle AB üyesi her ülke bakımından Katma Protokolün yürürlüğe giriş tarihi belirlenmeli, bu tarihten itibaren Türk vatandaşlarına uyguladıkları vize prosedüründe bir ağırlaştırma olup olmadığı tespit edilmelidir. Bunun için de özel bir çalışma grubunun oluşturulması yerinde olacaktır. Eğer bir ağırlaştırma söz konusu ise, bunun Katma Protokol m.41'e aykırılığı göz önünde bulundurularak hukuksal mücadele yoluna başvurulmasının sorunun çözümü için önemli bir adım olacağı söylenebilir. Hukuksal mücadele yolunda vatandaşların bilinçlendirilmesi ve dava açmak için gerekli teşviklerin verilmesi (mali ve teknik destek), söz konusu davaların koordine edilmesi ve takibinin yapılması ve gerektiğinde bilimsel toplantıların düzenlenmesinin de sorunun çözümü açısından daha sağlıklı sonuçlar doğuracağı muhtemeldir (Gümrükçü, 2010: 33).

Hizmet sunucuların maruz kaldığı vize sonucu ortaya çıkan haksız rekabetin önlenmesi açısından GB kapsamında ve 1/95 sayılı OKK doğrultusunda konunun GBOK'ye götürülerek Lahey Adalet Divanı gibi mercilerde ihtilafın çözümü için girişimlerde bulunulabilir. Yine GB kapsamında konu DTÖ'ye intikal ettirilerek çözüm aranabilir. Nitekim iş adamlarına uygulanan vize ticari bir engel niteliğindedir (Demirbulak, 2011: 31). Öyle ki, malların serbest dolaşımı, prensipte malların piyasaya sürülmesini de kapsar. Bu bağlamda sürümü artırıcı önlemler, numuneler, söz konusu ülkedeki hazırlık aşaması ve sözleşmelerin yapılması gibi faktörler ticari nitelik taşır ve Türk girişimcilerine AB üyesi ülkelere giriş ve hatta yerleşme hakkı da tanıyabilmektedir (Can, 2008: 65). Diğer bir çözüm yolu olarak da, ABAD kararları doğrultusunda kimlerin hangi şartlarda vizeden muaf olacağı AB ve Türkiye arasında yapılacak bir düzenleme ile karara bağlanabilir.

3.4. Taşıma Kotaları

Başlıca ihracat pazarımız AB'ye Türk ürünlerini taşıırken karşılaşılan "karayolu taşıma kotaları" Türkiye'nin GB kapsamında karşı karşıya kaldığı başlıca sorun alanlarından bir diğeridir. Birlik üyesi ülkelerin 2001 yılından buyana üçüncü ülke TIR'larına kota uygulaması getirmesinden dolayı, Türkiye de GB'ne rağmen söz konusu kotalara maruz kalmaktadır. Bu durum hem nakliye sektörünün iş potansiyelini olumsuz yönde etkilemekte hem de Türkiye'nin AB'ye ihracat imkanlarını kısıtlamaktadır. AB üyesi ülkeler ile Türkiye arasında gerçekleştirilen ikili anlaşmalar ile belirlenen söz konusu taşıma kotaları çoğu zaman Türkiye'nin ihtiyacını karşılamakta yetersiz kalmaktadır. Tablo 2'yi incelediğimizde, örneğin İtalya'nın 2010 yılında Türk taşımacılarına transit geçişler için vermiş olduğu belge sayısının

6.000 olduğu görülmektedir. İtalya'yı transit geçerek Fransa, İspanya veya Portekiz'e mal taşınması istenildiğinde İtalya tarafından en fazla 6.000 sefere izin verilmektedir. Bu belgelerin tükenmesi halinde ise, Ro-Ro gemileri ile İtalya'nın Trieste Limanına varan Türk araçları, İtalya üzerinden değil ancak Avusturya ve Almanya üzerinden İsviçre, Fransa, İspanya ve Portekiz'e ulaşabilmektedir (Avusturya ve Almanya'ya geçişte, "beyaz belge" olarak tabir edilen kota dışı belgeleri kullanma imkanı vardır). 2007 yılında, İtalya tarafından transit geçiş belgesinin yine 6.000 ile sınırlandırılmasından dolayı, Trieste limanına gelen 19.471 aracın 13.471 adeti Avusturya üzerinden İsviçre, Fransa, İspanya ve Portekiz'e ulaşmak zorunda kalmıştır (AYSO, tarih yok). Bu durum ise, haliyle Türk taşımacıların zaman ve yakıt açısından ilave maliyetlere katlanmalarına sebebiyet vermektedir.

Tablo 2: AB Üyesi Ülkeler ve Türkiye Arasında İkili Anlaşmalarla Belirlenen Geçiş Belgesi Adeti ve İhtiyaç Duyulan Geçiş Belgesi Adeti

	Belirlenen Geçiş Belgesi Adeti (2010 yılı için)	İhtiyaç Duyulan geçiş Belgesi Adeti (2010 yılı için)
Avusturya Tektip	15.000	145.000
İspanya Tektip	5.260	8.000
İtalya Tektip	31.000	38.000
İtalya Transit	6.000	12.000
Macaristan Tektip	21.500	45.000
Romanya Transit	25.000	50.000
Yunanistan İkili	20.000	30.000

Kaynak: Süer, 2010.

Türk taşımacıların önemli sorunlar yaşadığı diğer bir ülke ise Avusturya'dır. Tablo 2'den de görüleceği üzere, bu ülke 2010 yılı için 145.000 geçiş belgesi ihtiyacı olduğu halde Türk taşımacılarının kendi ülkesini geçme imkanını 15.000 geçiş belgesi ile sınırlandırmıştır. Söz konusu belgeler tükendiğinde ise, Maribor (Slovenya), Ferneti (İtalya), Szeged (Macaristan) olmak üzere üç ayrı Ro-La tren yolu hatlarını kullanmaları halinde ancak Avusturya Türk araçlarının kendi ülkesini transit geçmelerine izin vermektedir. Bu durum, İtalya örneğinde olduğu gibi, Türk taşımacılarının ilave bir maliyet altına girmelerine neden olmaktadır. Uluslararası Nakliyeciler Derneği (UND)'nin hesaplamalarına göre, Ro-La tren yolu hatlarını kullanmak, her taşıt için karayoluna göre ortalama olarak 300€ daha pahalıdır ve aynı zamanda daha fazla süre beklemeye neden olmaktadır (UND, 2013b).

Diğer yandan AB ülkeleri "ikili geçiş belgesi" kotaları ile kendi ülkelerine belirli bir miktarın üzerinde mal girişini engellemektedirler. Bir başka ifadeyle, Türk taşımacılarına

20.000 adet ikili geçiş belgesi sunan bir ülke, her TIR'ın ortalama 20 ton yük aldığı göz önünde bulundurulduğunda kendi sınırlarına mal girişini 400.000 ton ile sınırlandırmaktadır (Baydarol, 2008b, MÜSİAD, 2010: 30). Örneğin 2010 yılı için İspanya, Türkiye'ye 5.260 adet ikili geçiş belgesi sağlamıştır (UND, 2010). Bu durumda İspanya, yine her aracın ortalama 20 ton yük taşıdığı göz önünde bulundurulduğunda Türkiye'nin kendi ülkesine karayolu ile yapacağı ihracatı 10.520 ton ile sınırlandırmış olacaktır.

Özetle, AB ülkeleri tarafından uygulanan taşıma kotaları, bir yandan geçiş belgesi yetersizliğiyle Türkiye'nin ihracatı üzerinde baskı oluştururken diğer yandan daha fazla maliyete (daha fazla yakıt, ilave yol, ücretler vb.) ve zaman kaybına neden olmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre, malın ulaşımında yaratılan bir günlük gecikme ticaret hacminin %1, taşımacılık maliyetlerindeki %10 artış ise ticaret hacminin %20 daralması anlamına gelmektedir (Baydarol, 2008b). Teslimattaki 1 günlük gecikme bile zamana karşı hassas ürünlerin ihracatını %7 azaltabilmektedir (UND, 2013c). UND'nin yapmış olduğu hesaplamalara göre, AB ülkelerinin uyguladığı kotalar nedeniyle Türkiye ekonomisinde meydana gelen kayıp ortalama olarak yılda 5 milyar dolardır (Baydarol, 2008b).

AB üyesi devletler söz konusu taşıma kotalarını, karayolu taşımacılığının 1/95 sayılı OKK çerçevesinde düzenlenmediğini; söz konusu uygulamaların malların serbest dolaşımı değil hizmetlerin serbest dolaşımı kapsamında ele alınması gerektiğini ileri sürerek uygulamaktadırlar (Demirbulak, 2011: 33). Gerçekten de 1/95 sayılı OKK'de taşımacılıkla ilgili bir bölüme yer verilmemiştir (Baydarol, 2008b). Ancak taşımacılığın kota uygulamaları ile kısıtlanması ilk bakışta hizmetlerin serbest dolaşımı ile ilişkilendirilse de, burada asıl etki malların serbest dolaşımı üzerinde kendisini göstermektedir. Bu husus AT Anlaşmasının 50. maddesine göre de böyledir. Söz konusu madde de, bir ücret karşılığı yapılan faaliyetlerin, ancak malların serbest dolaşımının uygulama alanı bulmadığı hallerde hizmet olarak değerlendirilebileceği, bu iki özgürlüğün çakışması halinde ise hizmetlerin serbest dolaşım özgürlüğünün tali konumda olacağı hükme bağlanmıştır.

Taşıma kotalarının, malların serbest dolaşımı üzerinde doğrudan etkisi olduğunu ABAD kararlarında da görmek mümkündür. ABAD, 2005 tarihli "Comission v Austria" davasında, Avusturya'nın, İtalya ve Almanya arasındaki ticarete önemli bir güzergah olan Inn vadisindeki otoyolu çevre kaygılarını öne sürerek belirli ürünleri taşıyan ve ağırlığı 7,5 tondan fazla olan araçların geçişine kapatan düzenlemesinin, malların serbest dolaşımına

aykırılık teşkil ettiği sonucuna ulaşmıştır (Şahin, 2010: 152). Taşımacılık konusu ile doğrudan ilgili olan SİOT kararında ise ABAD şu sonuca ulaşmıştır (Karakeçeli, 2011: 32):

GB üye devletler arasındaki malların serbest dolaşımını da mutlak surette kapsar. Bu serbesti her ne şekilde olursa olsun malların transit geçişini engelleme ya da engelleme tehdidi oluşması durumunda tam olarak gerçekleşmez... GB sıkı sıkıya malların serbest dolaşımının tam olarak gerçekleşmesine bağlıdır... Ortak pazarın temeli olan bu serbesti aynı zaman da transit geçiş özgürlüğünü de kapsar. Bu durum ise, üye devletlerin toprakları üzerinden transit geçiş yapan mallara ne transit vergisi, ne de transit geçişe ilişkin herhangi bir ücret ya da zorluklar uygulanamayacağını ortaya koymaktadır

Öyleyse, söz konusu kota uygulamalarının, malların serbest dolaşımı üzerinde etkili olduğu aşikârdır. Ancak, bahse konu kota düzenlemelerinin miktar kısıtlamalarına eş etkili birer tedbir olup olmadığının da irdelenmesi gerekmektedir (Şahin, 2010: 152). Bu hususta da ABAD'ın vermiş olduğu kararlara bakmak yerinde olacaktır. ABAD, 1973 tarihli "Geddo" kararında, "duruma göre ithalatın, ihracatın ya da transit malların tamamen veya kısmen sınırlandırılmasına yol açan önlemleri" ve "tanımı ya da yöntemi ne olursa olsun aynı etkiyi doğuran yükleri" miktar kısıtlamasına eş etkili tedbir olarak nitelendirmiştir (Göçmen, 2011: 195). ABAD, söz konusu tanımı, Dassonville kararı ile biraz daha açarak, "üye devletlerce çıkarılan ve Birlik içi ticareti doğrudan ya da dolaylı, fiilen ya da potansiyel olarak güçlendirmeye elverişli olan tüm ticari kurallar, miktar kısıtlamasına eşdeğer etkili önlem kabul edilir" ifadesini kullanmıştır (Göçmen, 2011: 195). Dolayısıyla, Türk taşımacılarının AB pazarlarına girmesini zorlaştıran kota uygulamalarının miktar kısıtlamalarına eş etkili bir önlem olduğunu söylemek mümkündür. Öte yandan Nuhuğlu'nun da ifade ettiği gibi, "bir malın ithalatı ya da ihracatında adı ve nedeni her ne olursa olsun gereksiz maliyetlere yol açan uygulamaların gümrük vergisine eş etkili bir vergi olduğu" (Can, 2008: 65) da göz önüne alındığında görülmektedir ki, AB üyesi ülkelerce uygulanan taşıma kotaları GB kurallarına aykırılık teşkil etmektedir. Zira 1/95 sayılı OKK'nın 4., 5. ve 6. maddeleri uyarınca Taraflar arasında gerçekleştirilecek ithalat ve ihracatta gümrük vergisi ile eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamaları ile eş etkili tüm önlemler yasaklanmıştır (Özen, 2002: 218).

Bahse konu taşıma kotaları, AB ülkelerinin iddia ettiği gibi, malların serbest dolaşımı kapsamında değil de hizmetlerin serbest dolaşımı kapsamında ele alınmış olsa dahi, AB ülkelerinin transit geçişlerde kota uygulamamaları gerekmektedir. Zira GATT'ın 5. maddesi

bunu gerektirmektedir. Söz konusu maddede, "... en elverişli güzergahlar kullanılmak suretiyle, her bir akit tarafın toprakları üzerinden transit serbestisi vardır. Ülkeler arasında hiçbir ayrımcılık yapılamaz" denilmiştir (MÜSİAD, 2010: 30). Ayrıca şunu da belirtmek gerekir ki, AB bu hususta kendisi ile çelişmektedir. Nitekim Türkiye'nin, Kıbrıs Rum gemi ve uçaklarına liman ve havaalanlarını açmaması, AB tarafından malların serbest dolaşımının ihlali olarak değerlendirilmiştir (Avrupa Komisyonu, 2012: 46).

Diğer taraftan, üye devletlerin ithalat ve ihracatı yasaklama yetkileri tamamıyla ellerinden alınmış değildir. Öyle ki, 1/95 sayılı OKK'nın 7. maddesi bazı istisnai durumlarda Tarafların ithalata ve ihracata bir takım kısıtlamalar getirebileceğini hükme bağlamıştır. İlgili maddeye göre Taraflar, genel ahlak, kamu düzeni veya kamu güvenliği, insanların, hayvanların ve bitkilerin sağlığının ve yaşamının korunması vb. gerekçelerle malların ithalatını, ihracatını veya transit geçişini engelleyebilecektir. Ancak, söz konusu yasak ya da kısıtlamaların Taraflar arasında ticarete keyfi bir ayrımcılığa neden olmaması gerekmektedir (Özen, 2002: 218). Bu durum AT Anlaşmasının 30. maddesine göre de böyledir ve söz konusu tedbirlere başvurmak için korunması gereken menfaatin ticareti daha az kısıtlayan yollarla korunmasının mümkün olmaması gerekir (Baykal, 2006:117-118).

Son söz olarak denilebilir ki, Türk taşımacılığının karşı karşıya kaldığı, taşıma maliyetlerini artıran, ürünlerin zamanından sonra raflarda yerini almasına neden olan, Türkiye'nin ihracatını kısıtlayan ve rekabet gücünü olumsuz etkileyen taşıma kotası uygulamaları (Keçeci, 2006, UND, 2013a), malların serbest dolaşımı bakımından miktar kısıtlamalarına eş etkili bir tedbir oluşturmakta ve malların serbest dolaşım özgürlüğünü kısıtlayarak GB'ne aykırılık teşkil etmektedir (Şahin, 2010: 153). Burada şunu da belirtmek gerekir ki, bu haksız uygulamadan olumsuz etkilenen sadece Türk üretici değil, aynı zamanda AB üreticileridir de. (Baydarol, 2008b, Avrupa Komisyonu, 2012: 5).

Taşıma kotası engelinin aşılması açısından aşağıda belirtilen yollar izlenebilir:

- AB üye ülkelerinin uygulamış olduğu taşıma kotalarını ortadan kaldırmak için öncelikle hukuksal zeminde Türkiye'nin hakkını araması gerekmektedir. Bu yol için de en ideal mercilerden biri ABAD'dır. 1/95 sayılı OKK'nın 66. maddesine göre Türkiye ile Topluluk arasında GB'nin işleyişine yönelik bir ihtilaf meydana geldiği durumlarda ABAD kararlarının emsal alınacağı belirtilmiştir (Baydarol, 2008b).

Dolayısıyla, taşıma kotası sorunu malların serbest dolaşımı kapsamında ABAD'a taşınmalıdır.

- 1/95 sayılı OKK'nın ulaştırma hizmetlerini de kapsayacak şekilde tekrar düzenlenmesini talep edilebilir.
- Malların dolaşımının çevresel sorunlardan dolayı engellenmesinin önüne geçilmesi babından ulaştırma sektörüne yatırımlar yapılması ve daha çevreci araçların kullanılması düşünülebilir.
- Konunun DTÖ nezdinde de ele alınmasına yönelik girişimlerde bulunulabilir.
- GBOK gibi Ortaklık organları toplantılarında ve üyelik müzakerelerinde taşıma kotalarının GB anlayışı ile uyuşmadığını ve GB kurallarına aykırılık teşkil ettiğini belirtmek ve kaldırılmasını sürekli olarak talep etmek de izlenecek bir başka yol olabilir.

6. Sonuç

Bu çalışmada, AB ve Türkiye arasında kurulan gümrük birliğinin eksik ve aksayan yönleri sorgulanmış ve bunlara olası çözüm önerileri getirilmiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin gerek AB ile olan ticaretini gerekse üçüncü ülkelerle olan ticaretini engelleyen bir takım sorunlu uygulamaların varlığı tespit edilmiştir. Türkiye AB'ye üye olmadan GB'ne taraf olmuştur ve Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği hala gerçekleşmiş değildir. Bu durumun GB ilişkilerine ciddi zararlar verdiği görülmektedir. Öyle ki, tam üye olmayan Türkiye karar alma mekanizmasında yer almadığı için GB'ni ilgilendiren konularda söz sahibi olamamaktadır. GB'nin işleyişi ile ilgili sorunların görüşüldüğü Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK) toplantılarında bu durum sürekli dile getirilmeli ve ticari konuların görüşüldüğü ve kararların alındığı komitelere GB'nin AB içerisindeki işleyişinin izlenmesi, mevzuat değişikliklerine ilişkin bilgilerin zamanında ve düzenli olarak alınması bağlamında katılım sürekli talep edilmelidir. Ayrıca komitelere katılım, gözlemci statüsünde değil, Türkiye'nin ortak bir ülke olduğu göz önüne alınarak kararlarda etkisi olan taraf statüsüyle gerçekleştirilmelidir.

AB-Türkiye gümrük birliği ilişkisinde bir sorun olarak tespit edilen ve çok acil olarak çözüme kavuşturulması gereken konulardan bir diğeri ise AB'nin üçüncü ülkeler ile imzaladığı Serbest Ticaret Anlaşmaları kaynaklıdır. Türkiye'nin çıkarlarının göz önünde bulundurulmadığı bir ortamda imzalanan bu STA'lar, Türkiye üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir. Öyle ki, Türkiye STA'lara doğrudan taraf olamadığı gibi, anlaşma metinlerinde,

üçüncü ülkeleri AB ile imzaladıkları STA'ya benzer bir anlaşmayı Türkiye ile de imzalamaları yönünde bağlayıcı bir hüküm bulunmamaktadır. Dolayısıyla, üçüncü ülkeler 1/95 sayılı OKK gereği kendilerine pazarını gümrüksüz olarak açan Türkiye ile zaten gümrük avantajını yakalamış olmaları hasebiyle ya anlaşma imzalamaya yanaşmamakta ya da uzun yıllar anlaşma imzalama hususunda mutabakata varılamamaktadır. Bu durum Türkiye ekonomisi aleyhinde sonuçlar doğurmaktadır. Zira bir yandan AB ile STA imzalayan üçüncü ülkelerin ürünleri AB üzerinden ülkemize gümrüksüz bir şekilde girerken, Türk ürünlerinin söz konusu ülkelere ihracında yüksek gümrük vergileri ile karşılaşmaktadır. Diğer yandan, üçüncü ülke pazarına gümrüksüz erişen AB ülkeleri karşısında rekabet dezavantajı da doğmaktadır. AB'nin STA müzakerelerini yürüttüğü ya da müzakerelere başlamayı düşündüğü ülkeler arasında ABD ve Japonya gibi güçlü bir ekonomiye sahip ve Türkiye'nin halihazırda zaten ticaret açığı verdiği ülkelerin bulunması ise konunun önemini ve bu sorunun bir an önce çözüme kavuşturulmasının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda AB'nin üçüncü ülkeler ile STA imzalama sürecinde Türkiye ekonomisinin çıkarlarının göz önüne alınması ve imzalanan STA'ların Türkiye aleyhine ticaret saptırıcı bir etki meydana getirme olasılığının ortadan kaldırılması, hem GB'nin düzgün işleyişi açısından hem de 1/95 sayılı OKK'da yer alan hükümlere uyma yükümlülüğünün yerine getirilmesi açısından şarttır.

STA'lardan kaynaklanan sorunların çözümü için ilk olarak, AB'nin, imzalayacağı her STA öncesi gerçekleştirdiği ekonomik etki analizlerine Türkiye'yi dahil etmesi ve anlaşma metinlerini Türkiye'nin de bahse konu anlaşmaya kendisiyle eş zamanlı olarak taraf olmasını sağlayacak hükümleri eklemesi gerekmektedir. Bu konuda gerek ortaklık organları gerekse AB ülkeleri hükümetleri nezdinde girişimlerde bulunulmalıdır. Anlaşmaların eş zamanlı olarak gerçekleştirilememesi durumunda ise, üçüncü ülkelerin AB ile STA imzalamasının ardından "belirli bir süre içerisinde" benzer bir anlaşmayı Türkiye ile de yapacaklarına dair maddeler anlaşma metnine dahil edilmeli, geçen süre içerisinde Türkiye ya gümrük vergilerini kaldırma yükümlülüğünden muaf tutulmalı ya da bahse konu ülke mallarına yönelik telafi edici vergi uygulamalıdır. Böylece, hem olası kayıpların önüne geçilmiş hem de üçüncü ülkelerin keyfi uygulamalarına maruz kalınmamış olur. Diğer bir çözüm yolu ise, 1/95 sayılı OKK kapsamında Türkiye'nin tercihli ticaret anlaşmalarına uyum sağlama yükümlülüğünü düzenleyen maddelerinin, Türkiye'nin bahse konu anlaşmalara doğrudan ve eş zamanlı olarak taraf olacağını belirtir şekilde yeniden düzenlenmesidir.

Türkiye-AB GB ilişkisinde çözüme kavuşturulması gereken diğer bir önemli sorun, AB ülkelerinin Türk vatandaşlarına uyguladıkları vizelerden kaynaklanmaktadır. AB ülkeleri

1980'den beri Türk vatandaşlarına vize uygulamaktadırlar. Vize uygulamalarının GB ile kesişmesi ise, bahse konu vizelerin, GB'ne konu oluşturacak büyüklükte ticaret yapan iş adamlarına ve malların ihraç ve ithalinin bir parçası olan, malları taşıyan şoförlere uygulanması ile ortaya çıkmaktadır. Her ne kadar ilk bakışta vize uygulamasının malların serbest dolaşımı üzerinde bir etkiye sahip olmadığı düşünülse de, malların serbest dolaşımının malların piyasaya sürülmesini ve sürümü artırıcı önlemler, numuneler, söz konusu ülkedeki hazırlık aşaması ve malların sürümü bağlantısında bulunan sözleşmelerin yapılması ve uygulanması vb. diğer faktörleri kapsadığı göz önüne alındığında, vize ile malların serbest dolaşımı arasındaki ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Zira bu sayılanlar ya iş adamları ya da onların temsilcileri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Öte yandan iş adamlarının yeni bağlantılar kurması bir yana mevcut bağlantılarını yürütmekte zorlanmalarına, ihaleleri kaçırmalarına ve haksız rekabete maruz kalmalarına neden olan vize uygulamalarının haksız ve ortaklık hukukuna aykırı olduğu ABAD tarafından da kabul edilmiştir. Ancak ABAD kararlarına rağmen kimi ülkelerin Türk vatandaşlarına uyguladıkları vize prosedüründe bir değişikliğe gitmediği, kimi ülkelerin ise sınırlı bir kolaylık getirdiği; iş adamlarını kapsam dışı tutarak sınırlı sayıda hizmet sunucularına vizeleri kaldırma yoluna gittikleri; vizeyi kaldıran ülkelerin, vize yerine vize muafiyet belgesi talep ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla Türk vatandaşlarına AB ülkerince uygulanan vizeler GB'nin düzgün işlemesi açısından çözüme ihtiyaç duyan önemli bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir.

Günümüzde bazı AB ülkeleri iş adamlarına uyguladıkları vize kapsamında bir takım kolaylıklar getirmekle beraber, Türk vatandaşlarına uygulanan vizenin tamamen kaldırılması için AB tarafından, Türkiye'nin, yasadışı göçmenlerin iadesi ile ilgili olan GKA'yı imzalaması talep edilmiş ve söz konusu anlaşma Aralık 2013'te imzalanmıştır. Geri kabul anlaşmasının imzalanmasıyla vize sorununun çözümü yolunda önemli bir adım atılsa da anlaşmanın Türkiye'ye getireceği demografik ve ekonomik yüklerin iyi irdelenmesi gerekmektedir. Diğer yandan, vize konusunda kazanılmış haklarımızın bulunması ve bu hakların (Demirkan kararı hariç) ABAD kararları ile de desteklenmesi hasebiyle, Türkiye'nin öncelikle her AB üyesi ülke için Katma Protokol'ün yürürlüğe girmesinin ardından Türk vatandaşlarına uyguladıkları vize prosedüründe bir ağırlaştırma olup olmadığını tespit ve eğer bir ağırlaştırma söz konusu ise hukuki çerçevede haklarını aramaya devam etmesi şarttır. Bunu yaparken Türk vatandaşlarının vize konusunda bilinçlendirilmesi, uzmanlar tarafından yönlendirilmesi ve maddi açıdan desteklenerek AB ülkelerine karşı dava açmalarının

sağlanması da sorunun çözümünde önemli rol oynayacaktır. Ayrıca, başta Türk hükümeti olmak üzere AB Bakanlığı gibi merciler, ilgili AB kurumları ve AB üyesi ülkelerin hükümetleri nezdinde gerekli girişimlerde bulunmalı ve gerekiyorsa ticari bir engel niteliğine haiz olan vize konusu Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi uluslararası kuruluşlara intikal ettirilmelidir.

Çalışmada son olarak irdelenen konu, AB üyesi ülkelerin Türk taşıtlarına uyguladıkları geçiş belgesi kotalarıdır. AB ülkeleri 2001 yılından itibaren Türk taşıtlarına kota uygulamaktadırlar. Kotaların miktarları ise ilgili AB üyesi ülke ile Türkiye arasında imzalanan ikili anlaşmalarla belirlenmektedir. Ancak, belirlenen kota miktarlarının Türkiye'nin ihracat potansiyelini karşılamakta yetersiz olduğu görülmektedir. Bu bağlamda, bir yandan transit geçiş belgelerinin diğer yandan ikili geçiş belgelerinin yetersizliği Türk ihracatı üzerinde baskı oluşturmakta ve Türk ihracatçıların ilave bir takım masraflar yüklenmesine neden olmaktadır. Dolayısıyla, ilave yakıt, yol ücretleri ve zaman maliyetleri ortaya çıkmaktadır. AB ülkeleri tarafından hukuksuz bir şekilde uygulanmaya devam edilen kotaların Türk ekonomisine yıllık ortalama maliyeti beş milyar dolardır. Ayrıca, zaman kaybından dolayı Türk ürünlerinin varış noktasına geç ulaşması rekabet ve pazarlama açısından da dezavantaj meydana getirmektedir.

Öte yandan, kota uygulamaları 1/95 sayılı OKK ve dolayısıyla GB'ne aykırılık teşkil etmektedir. Her ne kadar 1/95 sayılı OKK da ulaştırma ile hükümlere yer verilmemiş ve AB ülkeleri bahse konu kota uygulamalarının hizmetler kapsamına girdiğini ve GB kapsamında yer almadığını savunuyor olsa da ABAD kararları incelendiğinde, ABAD'ın taşıtlara uygulanan kotaların malların serbest dolaşımı üzerinde doğrudan etkisi olduğuna hükmettiği görülmektedir. Yine ABAD, kararlarında, tanımı ve yöntemi ne olursa olsun malların ihracatını ve ithalatını ya da transit geçişini kısmen ya da tamamen engelleyen önlemlerin ve aynı etkiyi doğuran yüklerin miktar kısıtlamalarına eş etkili önlemler olduğunu hükme bağlamıştır. Diğer yandan malların serbest dolaşımında gereksiz maliyetlere sebebiyet veren uygulamaların gümrük vergisine eş etkili tedbir olduğu da göz önüne alındığında taşıma kotalarının Gümrük Birliğine aykırılık teşkil ettiği aşikâr olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu sorunun çözüme kavuşturulması açısından yine ABAD'ın vermiş olduğu kararlar emsal alınıp sorun ABAD nezdinde çözüme ulaştırılabilir. Zira daha önce de belirtildiği üzere, ABAD'ın, taşıtlara uygulanan kotaların malların serbest dolaşımı üzerinde doğrudan etkiye sahip olduğuna dair vermiş olduğu kararlar mevcuttur. Diğer yandan konu GATT anlaşması çerçevesinde ele alınarak DTÖ'ye intikal ettirilebilir. Kesin bir çözüm olmamakla

beraber, çevre kaygıları nedeniyle kota uygulayan ülkelerin itirazlarının önüne geçilmesi açısından daha çevreci taşıtların kullanılması da sorunun çözümü açısından etkili olacaktır. Ayrıca, kota sorunu özellikle GBOK toplantılarında sürekli gündeme getirilerek çözüm talep edilmelidir.

Türkiye-AB gümrük birliğinde yaşanan sorunların çözüme ulaştırılması bağlamında yukarıda bahsi geçen çözüm önerileri ile sorunlu uygulamaların önüne geçilememesi durumunda GB kararının, mevcut sorunları ortadan kaldıracak şekilde, değişen ekonomi politikaları da göz önünde bulundurularak gözden geçirilmesi nihai çözüm olabilecektir. Diğer bir çözüm yolu ise, günümüzde de sıkça vurgulandığı üzere, AB ile gümrük birliğinden çıkarak mevcut anlaşmayı STA'ya dönüştürmektir. Ancak bu durumun olası getiri ve götürüleri iyi analiz edilmeli ve böyle bir durumda Türkiye'nin AB'ye tam üyelik yolunda ilerleyen ve DTÖ kapsamında bir takım sorumlulukları bulunan bir ülke olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

AKÇAY, Belgin (2013), "Constraints Regarding Turkey's Economic Integration into the European Union", AKÇAY, Belgin and YILMAZ, Bahri (Eds.), Turkey's Accession to the European Union: Political and Economic Challenges, Lexington Books, Plymouth, ss. 97-126.

AKMAN, M. Sait (2013), "Dynamics of the European Union's Trade Strategy and Its Imperatives on Turkish Trade Policy: Prospects for a Functioning Customs Union", AKÇAY, Belgin and YILMAZ, Bahri (Eds.), Turkey's Accession to the European Union: Political and Economic Challenges, Lexington Books, Plymouth, ss. 127-160.

ANKARA TİCARET ODASI (ATO) (2007), "Gümrük Kamburu Raporu", <http://www.atonet.org.tr/yeni/index.php?p=1054&l=1>, Erişim Tarihi: 19.12.2011.

AVRUPA BİRLİĞİ BAKANLIĞI (2013), "Türkiye-AB Vize Muafiyeti Süreci ve Geri Kabul Anlaşması Hakkında Temel Sorular ve Yanıtları", http://www.abgs.gov.tr/files/pub/turkiye_ab_vize_muafiyeti_sureci_ve_geri_kabul_anlasmasi_hakkinda_temel_sorular_ve_yanitlari.pdf, Erişim Tarihi: 20.01.2014.

AVRUPA KOMİSYONU (2012), "Türkiye Düzenli İlerleme Raporu 2012", http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/2012_ilerleme_raporu_tr.pdf, Erişim Tarihi: 20.11.2012.

AYDIN SANAYİ ODASI (Tarih Yok), "İtalya Ülke Profili", <http://www.ayso.org.tr/webfolders/File/italyaulke.pdf>, Erişim Tarihi: 12.01.2014.

BAŞBAKANLIK, DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI AB GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2011), "Türkiye-AB Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi'nin 25. Dönem Toplantısına İlişkin Not", <http://mobil.tobb.org.tr/DuyuruResimleri/242-2.pdf>, Erişim Tarihi: 21.02.2014.

BAŞBAKANLIK, DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI AB GENEL MÜDÜRLÜĞÜ (2012), "Türkiye-AB Gümrük Birliği Ortaklık Komitesi'nin 28. Dönem Toplantısına İlişkin Not", <http://mobil.tobb.org.tr/DuyuruResimleri/242-2.pdf>, Erişim Tarihi: 21.02.2014.

BAYDAROL, Can (2008a), “Asimetri ya da Onlar Ortak Biz Pazar”, <http://www.euractiv.com.tr/ab-ve-turkiye/analyze/asimetri-ya-da-onlar-ortakbiz-Pazar>, Erişim Tarihi: 5.09.2012.

BAYDAROL, Can (2008b), “Gümrük Birliği ve Türk Taşımacılığı”, <http://www.turktrade.org.tr/tr/article/b25692c9-a0a5-4e4a-81f0-35514eeb4b3c/gumruk-birliigi-ve-turk-tasimaciligi.aspx>, Erişim Tarihi: 19.12.2011.

BAYKAL, Sanem (2006), “Avrupa Birliği’nde Malların Serbest Dolaşımı ve Çevrenin Korunması: Farklı Menfaatler Arasında Denge Arayışı”, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, Cilt 5, Sayı: 2, ss. 103-129.

BAYKAL, Sanem (2009), Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Hukuku Kapsamında Vize Uygulaması: Hukuki Durum Saptaması ve Öneriler, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu.

CAN, Hacı (2008), “Avrupa Birliği’nde Türk Girişimcilerin Serbest Dolaşım Hakkı”, Asomedia Dergisi, (Mart-Nisan), ss. 56-67.

ÇELEBİ, Ahmet (2012), “Ekonomik Kriz Ortamında Sürdürülebilir Büyüme İçin Yeni İhracat Pazarlarının Yararlanmasında Serbest Ticaret Anlaşmalarının Rolü”, Dış Ticarete Durum Dergisi, Sayı 73, ss. 98-105.

DAVUTOĞLU, Ahmet (1995), “Gümrük Birliği Müzakere Süreci ve Sonuçları”, Aksiyon, Sayı 996, 23 Aralık, <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/yazar-1206-gumruk-birliigi-muzakere-sureci-ve-sonuclari.html>, Erişim Tarihi: 23.01.2014.

DEMİRBULAK, Selçuk (2011), Avrupa Birliği Hukuku ve Haklarımız, Türkiye Barolar Birliği Yayınları, Yayın No:192.

DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI (DPT) (1993), Ankara Anlaşması ve Katma Protokol, Avrupa Topluluklarına İlişkin Temel Belgeler Cilt: 2, DPT Yayınları, Ankara.

DİLEMRE, Hüsnü (2010), “Avrupa Birliği ile Ekonomik ve Ticari İlişkilerin Gelişimi”, Dış Ticarete Durum Dergisi, Sayı 69, ss. 58-66.

DURA, Cihan (2010), “Gümrük Birliği Neden Askıya Alınmalıdır?”, http://www.cihandura.com/eski/index.php?option=com_content&task=view&id=516&Itemid=49, Erişim Tarihi: 14.03.2012.

EKONOMİ BAKANLIĞI (Tarih Yok), “Serbest Ticaret Anlaşmaları”, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/SerbestTic;jsessionid=vpOtdtJbSaYulMuoNgG1vGOjIZt5nh_bVZ5bliPjxT4_wUwPt22u!1834839614?_afLoop=224636053675863&_afWindowMode=0&_afWindowId=dg8o32cm#!%40%40%3F_afWindowId%3Ddg8o32cm%26_afLoop%3D224636053675863%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dwm2rfgxmi_4, Erişim Tarihi: 14.03.2014.

ELMAS, Fatma Yılmaz (2013), “Vize Kolaylığı ve Geri Kabul Eşit(siz)liği”, USAK, 07 Aralık, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2185&cat=410#.Us_3WdGIrIU, Erişim Tarihi: 14.03.2014.

ERALP, Nilgün A. (2010), Türkiye’nin Vize Politikası: AB’de Serbest Dolaşım Talebinden Vaz Mı Geçildi?, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu.

ERALP, Nilgün A. (2011), AB-Türkiye İlişkileri: Vizelerin Kaldırılmasına Doğru Toplantısından Ne Çıktı?, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı, Değerlendirme Notu.

THE EUROPEAN COMMISSION (2010), “Europe 2020, A European Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive Growth,” The European Commission Communication, Brussels, 03 March, <http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/COMPLET%20EN%20BARROSO%20%20%20007%20%20Europe%202020%20-%20EN%20version.pdf>, Erişim Tarihi: 24.01.2014.

GÖÇMEN, İlke (2011), İç Pazar Dolaşım Serbestileri ile Birlik Vatandaşlarının Dolaşım Serbestisinin Etkileşimi, Doktora Tezi, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

GROENENDIJK, Kees (2011), “19 Şubat 2009 Tarihli ve C-228/06 (Soysal) Numaralı Avrupa Topluluğu Adalet Divanı Kararı ile İlgili JV 2009/144 (Yabancılar Hukuku İçtihadı Dergisi) Yorumu”, GÜMRÜKÇÜ, Harun ve KARABACAK, Yakup (Eds.), Avrupa-Türkiye İlişkileri: Vizesiz Avrupa ve Vize Ötesi ATAD Kararları: Avrupa'nın Avrupalılığı İnkârcılığı!, Akdeniz Üniversitesi İİBF Vizesiz Avrupa Araştırma Grubu, Antalya, ss. 131-136.

GROENENDIJK, Kees and GUILD, Elspeth (2010), Visa Policy of Member States and The EU Towards Turkish Nationals After Soysal, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No: 232.

GÜMRÜKÇÜ, Harun (2002), Türkiye ve Avrupa Birliği: İlişkinin Unutulan Yönleri Dünü ve Bugünü, Avrupa-Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.

GÜMRÜKÇÜ, Harun (2008), A(E)T/AB Türkiye Ortaklık Hukukunun Türkiye'ye Yansımaları ve Hizmet Sektörü, Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi ve TUGİAD Vizesiz Avrupa Araştırma Grubu, Antalya.

GÜMRÜKÇÜ, Harun ve VOEGELI, Wolfgang (2010), “Prof.Dr. Harun Gümrükçü ve Prof.Dr. Wolfgang Voegeli'nin Ortak Açıklamaları”, GÜMRÜKÇÜ, Harun ve AKSOY, Beyhan (Eds.), Vizesiz Avrupa'ya Giden Yol: İnşiler, Çıktılar, Vurdumduymazlıklar ve Bir Hak Arama Kavgasının Anatomisi, Akdeniz Üniversitesi İİBF Vizesiz Avrupa Araştırma Grubu, Antalya, ss. 120-124.

GÜRLESEL, Can Fuat ve ALKİN, Kerem (2010), Avrupa Birliği'nin Serbest Ticaret Anlaşmalarına Türkiye'nin de Dahil Edilmesi, Yayın No: 2010-18, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.

HATİPLER, Mustafa (2011), “Türkiye-AB Gümrük Birliği Antlaşması ve Antlaşmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 13, Sayı 1, ss. 14-32.

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI (İKV) 2010, Vize Şikayet Hattı Proje Raporu, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, Yayın No: 227.

İKTİSADİ KALKINMA VAKFI (İKV) (Tarih Yok), “Gümrük Birliği”, <http://www.ikv.org.tr/icerik.asp?konu=gumrukbirligi&baslik=G%C3%BCmr%C3%BCk%20Birli%C3%B0i>, Erişim Tarihi: 23.11.2012.

“İngiltere'den 500 Şirkete Vize Kolaylığı”, (2013), Hürriyet, 13 Nisan, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/23033408.asp>, Erişim Tarihi: 14.03.2014.

İNTEPE, Yusuf (2011), Avrupa Birliği Ticaret Politikası ve Yeni Nesil Ticaret Anlaşmaları, AB Bakanlığı Yayınları, Aylık Bülten, Sayı: 8, ss. 16-19.

KABAALIOĞLU, Haluk (2010), “Turkey-EU Customs Union: Problems and Prospects”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, ss. 47-57.

KARAKAŞ, Cemal (2008), “Üye Olmadan Entegrasyon Mümkün Mü?: Türkiye'nin AB Üyeliğinin Hukuki Dayanakları ve Tam Üyelik Alternatifleri”, Uluslararası İlişkiler Dergisi, Cilt 4, Sayı 16, ss. 23-49.

KARAKAŞ, Oya (2002), “Türkiye ile ABD Arasında Olası Bir Serbest Ticaret Anlaşmasının, Dünya Ticaret Örgütü ve Avrupa Birliği Çerçevesindeki Yükümlülüklerimiz Açısından İncelenmesi”, Uluslararası Ekonomik Sorunlar Dergisi, Sayı VII, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ile-abd-arasinda-olasi-bir-serbest-ticaret-anlasmasinin-dunya-ticaret-orgutu-ve-avrupa-birli-gercevesindeki-yukumluluklerimiz-acisindan-incelenmesi.tr.mfa>, Erişim Tarihi: 14.03.2014.

KARAKEÇELİ, Feridun (2011), “15'inci Yılında Türkiye-AB Gümrük Birliği ve Yaşanan Temel Sorunlar”, İktisadi Kalkınma Vakfı Dergisi, Sayı 159, ss. 25-32.

KEÇECİ, Adnan (2006), “Türkiye'de Karayolu Taşımacılığı”, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-de-karayolu-tasimaciligi-tr.mfa>, Erişim Tarihi: 04.03.2012.

KİRİŞÇİ, Kemal (2013), “Turkey and the Transatlantic Trade and Investment Partnership: Boosting the Model Partnership with the United States”, The Brookings Institution, Turkey Project Policy Paper, No. 2,

<http://www.brookings.edu/~media/research/files/papers/2013/09/turkey-transatlantic-trade-investment-partnership-kirisci/turkey-and-ttip.pdf>, Erişim Tarihi, 05.04.2014.

KUBURLU, Ceyhun (2012), “Almanya’dan Vize Atağı,” Hürriyet, 20 Aralık, <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/22195608.asp>, Erişim Tarihi: 14.03.2014.

KUTLAY, Mustafa (2011), Türkiye-AB İlişkilerinin Değişen Seyri ve Gümrük Birliğini Yeniden Düşünmek, USAK Analiz, No: 1, <http://www.usak.org.tr/dosyalar/rapor/u9g6N2xOjGbnnt5X5qnUNHzGRCJHvK.pdf>, Erişim Tarihi: 13.04.2014.

LEVENT, Sefer (2013), “AB’ye Tarihi Çağrı”, Hürriyet, 28 Mart, <http://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/22913302.asp?yazarid=10&hid=22914400>, Erişim Tarihi: 13.02.2014.

MANİSALI, Erol (2009), Türkiye’nin Askersiz İşgali: Gümrük Birliği, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul.

MERCAN, Sezgin (2013), “Yeniden Gümrük Birliği Meselesi”, 21. Yüzyıl Türkiye Enstitüsü, 08 Nisan, http://www.21yyte.org.tr/arastirma/avrupa-birligi-arastirmalari-merkezi/2013/04/08/6938/yeniden_gumruk-birligi-meselesi, Erişim Tarihi: 14.03.2014.

MORGİL, Orhan (2003), “Türkiye-Avrupa Birliği Ekonomik İlişkileri”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, ss. 103-116.

MÜSTAKİL SANAYİCİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ (MÜSİAD) (2010), 2009 Lojistik Sektör Raporu, Araştırma Raporları, Sayı:65.

OY, Melda (2008), Gümrük Birliği Revize Edilmeli Mi ?, Yüksek Lisans Tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

ÖZCAN, Mehmet; ELMAS, Fatma Y.; KUTLAY, Mustafa; MUTUŞ, Ceren (2009), Bundan Sonrası?: Senaryo Analizleriyle Türkiye-AB İlişkileri, USAK Yayınları, Ankara.

ÖZEN, Çınar (2002), Türkiye-Avrupa Topluluğu Gümrük Birliği ve Tam Üyelik Süreci Üzerine Etkileri, Ceylan Kitabevi, İzmir.

ÖZKAN, Işıl (2007), “Türk Vatandaşlarının Avrupa Ülkelerine Giriş Hakkı ve Vize Sorunu”, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı 9 (Özel Sayı), ss. 409-446.

ÖZSOY, İsmail ve ÖZSOY, Osman (2006), “1838 Balta Limanı Sözleşmesi’nden Gümrük Birliği’ne Türkiye-Avrupa Ticari İlişkileri”, KALAYCI, İrfan (Ed.), Türkiye-AB İlişkileri Üzerine Ekonomik-Politik Tezler, Beta Yayınları, İstanbul, ss. 323-348.

ÖZLER, Zeynep ve TOYGÜR, İlke (2011), Vizesiz Seyahat: AB Dış Politikası Aracı Olarak İşliyor Mu?, İktisadi Kalkınma Vakfı, Değerlendirme Notu, No. 35.

ÖZSÖZ, Melih (2013), Türkiye’nin AB Üye Ülke Vatandaşlarına Uyguladığı Vize Politikası: AB Üye Ülke Vatandaşlarının Türkiye’ye Vizesiz Seyahatine İlişkin Senaryo, İktisadi Kalkınma Vakfı, Değerlendirme Notu, No. 66.

PINAR, Hamdi (2009), “Hizmetlerin Serbest Dolaşımı Kapsamında Türk Vatandaşları İçin Vizesiz Avrupa”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 13, Sayı 1-2, ss. 77-113.

PRETORIA BÜYÜKELÇİLİĞİ TİCARET MÜŞAVİRLİĞİ, (2012), Güney Afrika Cumhuriyeti’nin Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye ile Ticari-Ekonomik İlişkileri, Pretoria Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Yıllık Raporları, Pretoria.

SOMUNCUOĞLU, Sadi (2002), Gümrükte Kuşatma, Ankara Ticaret Odası Yayınları, Ankara.

TEZCAN, Narin İdriz (2010), “Vize Şikayet Hattı” - AB’de Türk Vatandaşlarının Hakları, İktisadi Kalkınma Vakfı Yayınları, No: 229.

TOPRAKSEVEN, Ceren Mutuş (2013a), “Vizesiz Avrupa Hayaline Büyük Darbe: ABAD’ın Demirkıran Kararı,” USAK Analist, Sayı 33, ss. 14-17.

TOPRAKSEVEN, Ceren Mutuş (2013b), “Vize Muafiyeti-Geri Kabul Anlaşması Takası: “Gerçek Bir Zafer mi?,” USAK, 06 Aralık, http://www.usak.org.tr/kose_yazilari_det.php?id=2184&cat=404#.UtPL7tGlrIU, Erişim Tarihi: 14.03.2014.

TÜRKİYE SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ (TÜSİAD), (2003), Avrupa Birliği’ne Uyum Sürecinde Gümrük Birliği’nin Dış Ticaretimize Etkileri, Yayın No: TÜSİAD-T/2003-10-364, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.

TÜRKİYE SANAYİCİLERİ VE İŞADAMLARI DERNEĞİ (TÜSİAD), (2008), Gümrük Birliği Çerçevesinde AB’nin Üçüncü Ülkelerle Yaptığı Serbest Ticaret Anlaşmalarının Avrupa ve Türk İş Dünyasına Etkileri, Yayın No: TÜSİAD-T/2008-06-467, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.

ULUSLARARASI NAKLİYECİLER DERNEĞİ (UND) (2010), “İspanya KUKK Toplantısı Gerçekleştirildi”, 26 Mart, <http://www.und.org.tr/index.php?id=3968>, Erişim Tarihi: 02.04.2013.

ULUSLARARASI NAKLİYECİLER DERNEĞİ (UND) (2013a), “15 Milyar Dolarlık AB İhracatı Tehdit Altında”, 25 Nisan, <http://www.und.org.tr/tr/12727/15-milyar-dolarlik-ab-ihracati-tehdit-altinda>, Erişim Tarihi: 27.04.2013.

ULUSLARARASI NAKLİYECİLER DERNEĞİ (UND) (2013b), “Avusturya KUKK Toplantısında Tarihi Gelişme”, 30 Nisan, <http://www.und.org.tr/tr/12772/avusturya-kukk-toplantisinda-tarihi-gelisme>, Erişim Tarihi: 12.05.2013.

ULUSLARARASI NAKLİYECİLER DERNEĞİ (UND) (2013c), “Kamu ve UND, 500 Milyar Dolarlık İhracat Hedefinin Lojistik Altyapısını Masaya Yatırdı”, 08 Mayıs, <http://www.und.org.tr/tr/12831/kamu-ve-und-500-milyar-dolarlik-ihracat-hedefinin-lojistik-altyapisini-masaya-yatirdi>, Erişim Tarihi: 11.07.2013.

WESTPHAL, Volker (2010), “1.1.1973 Tarihindeki Hukuki Duruma Göre Türk Vatandaşlarının Vize Muafiyeti”, GÜMRÜKÇÜ, Harun ve AKSOY, Beyhan (Eds.), Vizesiz Avrupa’ya Giden Yol: İnişler, Çıkışlar, Vurdumduymazlıklar ve Bir Hak Arama Kavgasının Anatomisi, Akdeniz Üniversitesi İİBF Vizesiz Avrupa Araştırma Grubu, Antalya, ss. 75-80.

Buazizi'den Rabia'ya, Trablus'tan Şam'a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme

Ahmet Hüsrev ÇELİK¹

Özet

Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesi 4,5 yıl önce yerel, bölgesel ve küresel düzeyde etkileri olacağı öngörülen ve Arap Baharı olarak nitelendirilen bir dönüşüm ve kırılma dönemine girdi. Arap Baharının ilk aylarında bölgeyi sürece götüren ekonomik, politik ve toplumsal nedenlerin neler olduğundan hareketle, bölge halklarının neleri amaçladıkları üzerine tartışmalar yapılmıştır. Bu gerekçeler liderlerin, rejimlerin, ekonomik ve politik yapının değişmesi gibi üst başlıklarda özetlenmiştir. Süreci ortaya çıkaran bu gerekçeler, aynı zamanda değişimi arzu edilen öğeler olarak, amaçların da bir parçasını oluşturmaktadır. Arap Baharının başlamasından itibaren geçen zaman dilimi artık sonuçlarının da tartışılmasını gerekli kılmaktadır. Bu çalışmada Arap Baharını ortaya çıkaran nedenler üzerinden belirlenen amaçların ne şekilde sonuçlandığı sorgulanacak, Arap Baharı ile arzulanan değişim ve dönüşümün sağlanıp sağlanmadığı irdelenecektir. Ortaya çıkan sonuçların amaçlarla örtüşme veya amaçlardan sapma düzeyleri analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Arap Baharı, Ortadoğu,

An Assessment on The Results of Arab Spring In Terms of “Buazizi” to “Rabia” as a Person “Tripoli” to “Damascus” as a Place

Abstract

Middle East and North Africa region entered into a period of conversion and break described as Arab Spring and envisaged the impacts on local, regional and global level about five years ago. In the early months of Arab Spring, some discussions on what the people of the region intended have been made by thinking what economic, politic, and social causes leading to this movement in the region. These reasons have been summarized on the upper titles such as changing the leaders, regimes, economical and political structure. These reasons revealing the movement are not only as elements of a desired change, but they also form a part of the goals. The time span having elapsed since the beginning of Arab Spring now makes it necessary to debate the results of this movement, too. In this study, the goals determined on the reasons revealing the Arab Spring will be questioned in what way they have ended up and attention will be paid to whether desired transformation or change is provided with Arab Spring. The levels of deviation and overlapping for goals of the revealed results will be analyzed.

Keywords: Arap Spring, Middle East

---

¹ Dr., husrevcelik@gmail.com

1. Giriş

Ortadoğu Bölgesi'nde son beş yıldır yeni bir kırılma, değişim ve dönüşüm süreci yaşanmaktadır. Arap Baharı olarak nitelendirilen bu süreç her ne kadar coğrafi olarak Kuzey Afrika'nın batısına kadar uzanıyor olsa da hadisenin bütünlüğü, her iki bölgenin özelliklerinin homojenliği ve birbirlerine olan politik geçişgenlikleri, etkileşimleri toptancı bir yaklaşımla, Arap Baharı coğrafyasının Ortadoğu Bölgesi olarak nitelendirilmesini yanlış kılmamaktadır.

Bu hadise üzerinden daha dar ve alt bir sınırlandırmayla Arap Baharının yaşandığı ülkeleri, Arap Baharı coğrafyası olarak da nitelendirmek mümkündür. Bu coğrafyanın sınırları Tunus'tan Şam'a, Trablus'tan San'a'ya, Kahire'den Manama'ya kadar uzanmaktadır.

Arap Baharı coğrafyasında benzer amaç, söylem, slogan ve eylemlerle ortaya çıkan ve gelişen hadiselerin, öncelikle hadiselerin yaşandığı ülkeleri doğrudan etkileyen ülkesel sonuçları olmuştur. Sonuçların etki düzeyinin ikinci halkasında hadiselerin yaşandığı ülkeler grubu ile isyanların yaşanmadığı diğer bölge ülkeleri yer almaktadır. Bölgesel olarak nitelendirilebilecek bu sonuçlar doğrudan veya dolaylı olarak tasniflenebilir. Ülkesel ve bölgesel etkilerin yanı sıra küresel ölçekte de etkileri, yansımaları söz konusu olmuştur.

Bahar olup olmadığı, bunun yanı sıra artık devam edip etmediği de tartışılan sürecin sonuçları, sürecin nihayete ermesine bağlı olarak değil, sürecin ilerlediği zaman dilimi içerisinde ortaya çıkmıştır. Süreç kendi alt süreçlerini ortaya çıkarmış, alt süreçler kendi sonuçlarını netice vermiş, ortaya çıkan sonuçlar başka yeni hadiselerin, gelişmelerin başlangıcı olmuştur.

Arap Baharının ilk dönemlerinde yapılan araştırmalarda, hangi ekonomik, politik ve toplumsal nedenlerin Arap Baharına neden olduğu sıkça irdelenmiştir. Ancak gelinen noktada ortaya çıkan tablonun, sonuçların Arap Baharının nedenlerinin önüne geçtiğini, sonuçların daha fazla konuşulur hale geldiğini söyleyebiliriz. Mevcut durumda Arap Baharı ilk başta amaçlanan noktadan uzağa düşmüş durumdadır. Hali hazırdaki sonuçlar bu çıkarımı yapmaya imkân vermektedir. Beş yıl önce Ortadoğu'da başlayan ancak henüz noktalanmayan süreç birbiri içine geçmiş karmaşık sonuçlar yumağı haline gelmiştir.

Şu hususu da ilave bir not olarak ilave etmek gerekmektedir. Arap Baharı ile başlayan süreç henüz tamamlanmadığından başlangıçta Arap halkları tarafından dile getirilmiş olan maksadın, taleplerin gelecekte, süreç tamamlandığında gerçekleşmeyeceğini söylemek ise erken bir çıkarım olacaktır. Hadiselerin kısa süre içerisinde seyrinin değişme imkânının

olması potansiyelinin olduğunun görülmesi, mevcut tablonun da değişebileceğini muhtemel hale getirmektedir.

Bu çalışmada son beş yılda Arap Baharının ortaya çıkardığı sonuçlar analiz edilecektir. Ortaya çıkan sonuçların Arap Baharının ortaya çıkmasına temel teşkil eden nedenleri ortadan kaldırıp kaldırmadığı, sürecin başında halkların amaçlarının gerçekleşip gerçekleşmediği ve bu amaçlar ile sonuçların örtüşüp örtüşmediği irdelenecektir. Bütün bunların tamamı üzerinden Arap baharı süresinin nihayete mi erdiği yoksa devam mı ettiği sürecin hangi aşamada olduğu irdelenecektir.

2. Arap Baharında Sebep Amaç İlişkisi

Arap Baharının sonuçlarından önce sebep amaç ilişkisinin üzerinde durmak gereklidir. Zira sonuçların konumunu tespit edebilmenin ölçütünü amaçlar oluşturmaktadır. Sonuçlarda sapma olup olmadığının mukayesesi amaçların gerçekleşip gerçekleşmediği, maksadın hasıl olup olmadığı üzerinden yapılabilecektir.

Arap Baharının ortaya çıkışından itibaren, süreci ortaya çıkaran nedenlerin neler olduğu tartışılmaktadır. Sürecin yaşandığı ülkelere özel nedenlerle birlikte bölgeye özgü genel özellikler de sürecin başlangıcına sebep olarak gösterilmektedir. Bu sebeplerden bir kısmının tarihsel derinliği bulunduğu gibi bir kısmının da değişen dünyaya bağlı olarak ortaya çıkan yeni olgular olduğu görülmektedir. Bütün bu nedenler arasında bardağı taşıran son damla veya diğer bir ifadeyle vakayı adliyeden olarak nitelendirilecek bir hadisenin süreci, isyanları tetiklediği göze çarpmaktadır.

Arap Baharının arka planındaki nedenler yolsuzluklar, işsizlik sorunu, gelir dağılımındaki adaletsizlikler, iltimas vb. olarak genellenmekte ve üst başlıklar haline dönüştürülmektedir (Öztürkler, 2014: 1). Tek kelime ile ifade edilen bu olguların her birinin arkasında milyonlarca insanın günlük hayatını etkileyen milyonlarca somut hadisenin yer aldığı ve kavramın altını doldurduğu kuşkusuzdur. Bu çıkarımı yapabilmek için bölge ülkelerin ekonomik göstergelerine ekonomi politik verilere göz atmak ve topluma ne şekilde yansıtacağını öngörmek mümkündür.

Arap Baharının tek sebebinin ekonomik nedenler olduğunu söylemek çok sınırlayıcı bir yaklaşım olacaktır. Arap Baharının arka planında ekonomik nedenlerin dışında içtimai ve siyasi nedenlerinde var olduğunu ifade etmek gerekmektedir. Arap Baharını tetikleyen münferit hadiselerin genel karakteristiği sosyolojik nedenlerine ilişkin ipuçları vermektedir.

Arap Baharı süresince meydanlarda müşahede edilen toplumsal gösterilerde, kitlelerce kullanılan dil ve argümanların da siyasal nedenlerin dışı vurumu olduğu söylenebilir.

Tüm Arap Baharını tetikleyen hadise münferit bir vakaya dayanmaktadır. Tunus'ta seyyar satıcılık yapan Muhammed Buazizi'nin çok defalar Pazar tezgahına el konulması, maruz kaldığı muamelenin sadece seyyar satıcılık yapmasının engellenmesi ile sınırlı olmaması, bu süreçte örneğin kadın polislerden tokat yemesi veya belediyeye derdini anlatmaya gittiğinde muhatap bulamaması, üzerine protesto amacıyla 2010 yılı Aralık ayında kendisini ateşe vermesi ve 4 Ocak 2011'de ölümü üzerine akrabalarının başlattığı protesto gösterilerinin yaygınlaşması (Başkan, 2011:1) ile Arap Baharı süreci başlamıştır.

Bu münferit vakanın içerisinde bireysel ve toplumsal kodların bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu hadise içerisinde ekonomik nedenler olduğu kadar insanca muamele, insan onurunun zedelenmesi, merkezi ve yerel yönetimlerle vatandaş ilişkilerinin düzeyi gibi toplumsal ve siyasal faktörlerin de yer aldığı görülmektedir. Dolayısıyla nedenler salt ekonomik olmayıp, iktisadi, siyasi ve içtimai nedenlerin bileşkesinden oluşmaktadır. Bir tek bireyin hayatına yansıyan bu olumsuz durumun toplumsal, ülkesel ve hatta bölgesel düzeyde sahiplenilmesi, bir tek bireyin hayatına uzanan bu kodların tüm Arap Baharı coğrafyasının genel karakteristik özelliği olduğunu göstermektedir.

Tüm bölgenin meydanlarını yakan ateşi tetikleyen yukarıdaki hadisenin yanı sıra her bir ülke özelinde de kitlesel gösterileri tetikleyen başka münferit hadiseler olmuştur. Bu hadiselerinde kitleselleşmesinde Tunus'taki olaylar ilham kaynağı olmuştur. Örneğin 2010 yılı Haziran ayında Halid Said isimli bir gencin polis ile uyuşturucu satıcılarının arasındaki ilişkiyi deşifre etmesi, bu ilişkiyi internet üzerinden yayınlaması, daha sonra gencin öldürülmüş halde bulunması, gencin ölümünde polislerin de parmağının olduğunun anlaşılması, bütün bunlara karşın devletin polislere gerekli cezaların verilmesi konusunda toplumsal beklentiye uygun tavır almaması (Kışlakçı, 2012: 138-139) 25 Ocak sürecine gidecek gösterilerin başlamasına, hem görünür neden hem de toplumsal zemin olmuştur.

Mısır'daki bu hadisede de yöneten yönetilen ilişkisinin kalitesi, insan hakları, adalet arayışı, şeffaflık vb. gibi özellikler ön plandadır. Bütün bu duygu ve beklentilerin ülke geneline hâkim olduğuna ilişkin bir genelleme yapmak mümkündür. Bu hadise üzerinde yükselen toplumsal destek bu tür bir genellemeye imkân vermektedir. Ancak bu hadiseyi besleyen toplumsal ve siyasal yapıda da ekonomik sorunların olmadığı, bu hadisenin tetiklediği isyanların ekonomik nedenlerden soyutlandığı söylenemez.

2011 yılı Mart ayında, Deraa kentinde duvara yazı yazan gençlerin tutuklanması, daha sonra protesto gösterileri yapanların üzerine ateş açılması sonucu ölenlerin olması (Tan, Belli, Aydın, 2013:71) Suriye’de olayların fitilini ateşlemiştir. Protesto gösterisi yapan bireylerin, toplulukların üzerine ateş açılması veya duvara yazı yazan gençlerin tutuklanması orantısız bir güç kullanımı mahiyetinde olup yine demokratik tepki özgürlüğü ve insan hakları ile örtüşmeyen olaylar olarak değerlendirilebilir.

Aynı şekilde Libya’da da isyanlar diğer Arap Baharı coğrafyası ile eş zamanlı olarak başlamıştır. Libya’da muhalif lider Fethi Terbil’in tutuklanması daha sonra isyana dönüşecek olan protesto gösterilerinin başlamasına neden olmuştur (Akbaş, Düzgün, 2012: 68). Yine Libya rejimi ve Kaddafi için sonun başlangıcı olacak Terbil’in tutuklanmasına ilişkin gelişme, muhalif kesimin kendisini ifade etmesine imkân vermeyen mahiyetiyle politik ve sosyolojik özellikler taşımaktadır.

Arap Baharı coğrafyasını oluşturan hemen hemen bütün ülkelerin meydanlarındaki protesto gösterilerinde “ Halk rejimin düşmesini istiyor (Eş-Şa’b Yurid İskate’n Nizam), Halk reisin başkanın düşmesini istiyor (Eş-Şa’b Yurid İskate’r Reis), (Kışlakçı, 2012:9)” şeklinde sloganların atılması, Arap Baharının arka planında neden olarak gösterilen bütün yoksulluk, rüşvet, ekonomik nedenler, gelir dağılımı, refah vb. gibi ekonomik nedenlerin, insan hakları, adalet, demokrasi, muhalefet, insan onuru, insan hakları gibi politik ve sosyolojik nedenlerin temelini rejimin ve başkanın olduğunun halk tarafından kabulünün dışı vurumudur. Arap Baharı coğrafyasındaki halklar, ekonomik, politik ve toplumsal olumsuzlukların kaynağını başkanın şahsında rejim olarak görmüşlerdir.

Arap Baharı coğrafyasının halkları, Arap Baharına götüren süreçte gerekçe olarak gördükleri ekonomik, politik ve toplumsal olumsuzlukları değiştirmeyi amaçlamışlardır. Bu amacın önemli bir parçasını, hatta müşahhaslaşmış halini, ülkelerini uzun yıllardır yöneten liderler ve rejimlerinin değiştirilmesi talebi oluşturmuştur. Ülke liderlerinin değişmesi isteğinin asıl amacı rüşvet, yolsuzluklar, gelir dağılımı, refah, insan hakları adalet, demokrasi vb. gibi çok maddeyi kapsayan siyasi, iktisadi ve toplumsal sebeplerin giderilmesidir.

Arap Baharının ne şekilde sonuçlar ürettiğinin değerlendirilmesinde bu sebep ve amaç ilişkisi önemlidir. Gelineen noktada amaçlananlar ne ölçüde gerçekleşmiştir. Arap Baharına neden olan sebepler ne oranda izale edilmiştir gibi hususlarının analizi sebep amaç ilişkisi üzerinden yapılabilecektir.

3. Arap Baharının Amaçlarıyla Örtüşen Sonuçlar

3.1 Sebep, Amaç, Sonuç İlişkisinde İlk Raunt: Liderlerin Düşmesi

Ara Baharı sürecinde toplumların amaçladığı dönüşüm ve değişim taleplerini oluşturan listenin ilk sırasında, ilk basamağında liderlerin değişmesi yer almıştır. Mevcut liderler, ekonomik politik vb. diğer taleplerin yerine getirilmesinin önünde birinci derece engel olarak kabul edilmişlerdir. Bu nedenle Arap Baharı halkları, Arap Baharı başlamadan önce çeşitli şekillerde gündeme gelen reform taleplerini Arap Baharı başladıktan sonra dile getirmemişler, reform isteğinde bulunmamışlar, doğrudan lideri ve rejimi hedef alarak, liderlerin rejimlerin değişmesini talep etmişlerdir. Liderlerin ve liderlerle birlikte rejimlerin değişmesi durumunda diğer değişim ve dönüşümlerin gerçekleşeceği öngörülmüştür. Bu mahiyeti içeren bir tutum amaçlaştırılmıştır.

Arap Baharı coğrafyasındaki halkların Arap Baharı sürecinde dile getirdikleri, söz ve tutumlarıyla hedef olarak gösterdikleri ve ilk amaç olarak belirledikleri liderlerin düşürülmesi durumunun, büyük ölçüde gerçekleştiği görülmüştür. Liderlerin ve rejimlerinin düşürülmesi sürecin henüz başında çok kısa zaman dilimleri içerisinde gerçekleşmiştir. Öncelikle olayların başladığı Tunus'ta Buazizi'nin ölümünden on gün sonra 14 Ocak 2011'de 23 yıldır iktidarda bulunan Tunus Devlet Başkanı Bin Ali hem istifa etmek hem de ülkeyi terk etmek, kaçmak durumunda kalmıştır (Sabah Gazetesi, 14.01.2011). Aynı şekilde 30 yıldır Mısır'ı yöneten ve kendi yönetimi bir rejim haline dönüşen Mübarek'in iktidarının ve rejiminin yıkılması da çok kısa süre içerisinde, gösterilerin başlamasını müteakiben 18 gün sonra 11 Şubat 2011'de olmuştur (Güler, 2011: 7-8).

Sürecin biraz daha farklı geliştiği ve dış müdahalenin de gerçekleştiği Libya'da ise Kaddafi'nin devrilmesi daha kanlı olmuştur. Kaddafi son ana kadar ülkede kalmayı ve mücadeleyi tercih etmiş ancak nihayetinde Tunus ve Mısır'a nispeten daha uzun bir süre sonrasında, olayların başladığı Mart ayından aylar sonra 20 Ekim 2011'de Libya'nın Sirte kentinde muhaliflerce yakalanmış, linç edilerek öldürülmek suretiyle iktidarı ve rejimi düşürülmüştür (Yılmaz, 2012: 2). Arap Baharı coğrafyasının bir diğer durağı olan Yemen'de Cumhurbaşkanı Salih'in düşürülmesinde de yine ülke dışı faktörler farklı şekilde devreye girmişler başta Körfez Ülkeleri olmak üzere Salih'i istifaya ikna etmek için çaba göstermişler (BBC, 24.4.2011), ve nihayet 1978 yılında iktidara gelmiş olan Salih'in Kasım 2011'de olayların başlamasından aylar sonra istifa etmesini sağlamışlardır (Aydıntepe, Artokça, 16).

Arap Baharının Suriye uğrağında ise Esad ve rejiminin düşürülmesi ise olayların başlamasının üzerinden 4 yıl geçmesine rağmen henüz gerçekleşmemiştir.

Görüldüğü üzere Arap Baharı sürecinin ilk aşamasında politik, ekonomik ve sosyal dönüşümlerin sağlanması için liderlerin gitmesinin gerektiği saikiyle hareket eden kitleler bunda muvaffak olmuşlardır. Ancak kitlelerin liderlerini devirmekteki amaçları, lider düştükten sonra gerçekleşmiş midir? Sebep, amaç, sonuç zinciri analizinin önemli bir parçasını bu soru oluşturmaktadır.

Devrimlerin başladığından günümüze geçen 4,5 yıl içerisinde geline nokta, Arap Baharı coğrafyasında liderlerin gitmesiyle amaçlanan, ekonomik, politik ve toplumsal değişimin henüz gerçekleşmediğini, bu değişimleri gerçekleştirecek yolların da henüz açılmadığını, değişimi sağlayacak yapının henüz inşa edilmediği söylenebilir. Liderler ve rejimleri düşmüş ancak asıl arzu edilen ve arka planda amaçlanan değişim başlamamıştır.

Arap Baharıyla amaçlananlar arasında gerçekleşen ve görünür olan ilk sonuç şimdilik liderlerin gitmesi olmuştur. Liderlerin gitmesinin “maksada muvafık” olarak ortaya çıkan ilk sonuç olduğu söylenebilir.

Burada şunu not olarak ifade etmek gerekmektedir. Neden liderlerin gitmesi amaçlanan neticeyi vermemiştir? Konusu başka bir tartışma ve araştırmanın konusu olması nedeniyle bu hususu bu başlık altında irdeleniyoruz. Bu başlık altında ön plana çıkardığımız husus Arap Baharının arkasında yer alan ekonomik, politik vb. çok nedenler ve sürece neden olan bu olumsuzlukların ortadan kaldırılması için, liderlerin düşürülmesi amaçlanmış ve liderlerin düşürülmesi amacına ulaşılmıştır. Ancak liderlerin düşürülmesiyle birlikte asıl amaçlanan hususlar ise henüz neticelenmemiştir.

3.2 Serbest Seçimler

Arap Baharını ortaya çıkaran ve liderlerin düşürülmesine giden sürecin arka planındaki önemli faktörlerden birisinin de serbest seçimlerden uzak bir şekilde, tek liderin devamını onaylar mahiyette seçimler yapılması olduğu ifade edilmektedir. Halkın talepleriyle şekillenmeyen, baskı ve korku üreten bu yöneticilerin, yönetim sisteminin değişmesi ve yerine demokrasinin ikame edilmesi en önemli amaçlardan birisi olarak gösterilmektedir (Orhan, 2013: 20). Amaç sonuç ilişkisinde, belirlenmiş amaca göre yapılan bir hareketin amaca uygun bir sonuç ortaya çıkarması beklentisi oluşmaktadır.

Arap Baharında liderlerin ve rejimlerin düşürülmesinden sonra Arap Baharı ile amaçlanan bir husus olan seçimler Mısır ve Tunus'ta gerçekleştirilmiştir. Liderlerin düşürülmesinden sonra seçimlerin de yapılması Arap Baharında maksada muvafık bir netice olmuştur.

Arap Baharının başlangıç noktası olan Tunus, demokrasiye geçiş konusunda da diğerlerinden farklı bir sürece sahne olmuştur. Devrimden sonra yapılması planlanan ilk seçimden önce Tunus'ta siyasi yasaklıların yasağı kaldırılmış, siyasi mahkumlar serbest bırakılmış ve 100'den fazla siyasi partinin ortaya çıktığı bir ortam oluşturulmuştur (Koçak, 2012: 43). Diğer ülkelerin demokratikleşme yönünde dönüşümü açısından önemli kabul edilen Tunus'ta seçimlerin ilki 23 Ekim 2011 tarihinde yapılmış ve seçim yasası Anayasa gibi önemli konularda düzenleme yapılması için geçici kurucu Meclis teşekkül ettirilmiştir (Yaşar, 2012: 107). İlk seçimlerden sonra Tunus, demokrasiyi devam ettirebilme konusunda sınavlar ve sarsıntılardan da geçmiştir. Mısır'da yaşanan hadiselerin zaman zaman Tunus'a yansımaları da olmuştur. Ancak bütün her şeye rağmen Tunus demokrasi tercihinde kararlı durmuştur. 2014 yılının Aralık ayında Tunus'ta ikinci genel seçimlerin de yapılmasına muvaffak olunmuştur (BBC Türkçe, 22.12.2014),

Eski rejimdeki seçimlerinden daha farklı şekilde seçim tecrübesi yaşayan ülkelere biriside Mısır'dır. Arap Baharı sonrasında Mısır'da yapılan seçimleri Muhammed Mursi kazanarak 30 Haziran 2012'de Mısır'ın seçilmiş ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Mursi seçilmesini müteakiben yeni Anayasa hazırlıklarını başlatmıştır (Anadolu Ajansı, 04.07.2013). Buraya kadar olan Cumhurbaşkanı'nın seçilmesi, yeni Anayasa hazırlıkları vb. gibi gelişmeler Arap Baharını başlatan sebepler, amaçlar ve devrim sürecindeki halkın söylemleri ile örtüşmektedir. Yani maksada muvafık bir sonuç olarak nitelendirilebilir. Ancak sürecin bu aşamasından sonra sürecin amacına uygun olmayan gelişmeler ortaya çıkmış ve buna bağlı olarak sonuçlarda sapmıştır. Mursi 3 Temmuz 2013'te darbe ile görevden uzaklaştırılmış ve hali hazırda kendisine verilen idam cezası konusudur hale gelmiştir.

En son serbest seçimlerin 1952 yılında yapıldığı Libya'da, bu tarihten 60 yıl sonra 7 Temmuz 2012 tarihinde serbest seçimlerin yapılması imkanı da Arap Baharı ile başlayan sürecin sonucunda mümkün olmuştur (Kuşoğlu, 2012: 114). Libya'da ikinci seçimlerin yapılması önce çatışmalar nedeniyle ertelenmiş daha sonra Haziran 2014'de gerçekleştirilmiştir. Seçimlere katılım %25'ler civarında oldukça düşük olmuş güvenliğin sağlanamadığı sandıklar kapatılmıştır (Hürriyet, 26.06.2014). Seçimlerin sağlıklı ve hukuka

uygun şekilde gerçekleşmediği tespit edilen 23 seçim merkezinde de sonuçlar iptal edilmiştir (Star, 03.07.2014). Arap Baharıyla amaçlanan demokrasiye geçişin ilk adımlarının Libya'da da atıldığı ancak bir yandan da oluşan çatışma ortamının süreci sağlıklı ilerletmediği görülmektedir.

Arap Baharı'nın Yemen'e uğraması ve 33 yıldır ülkeyi idare eden Salih'in istifa ettirilmesinden sonra 21 Şubat 2012 tarihinde Yemen'de de seçimler yapılmıştır. Seçimlerde kullanılan 10 milyon 243 bin 364 oydan 6 milyon 660 bin 93'ü geçerli sayılmış, geçerli oyların %65'ini alan Abdurabbu Mansur Hadi Cumhurbaşkanı seçilmiştir (Hürriyet, 24.02.2012). Ancak seçimlerle elde ettiği demokrasi kazanımını Yemen de muhafaza edemeyecek ve iç savaş ortamına sürüklenecektir.

4. Arap Baharının Amaçları Arasında Yer Almayan Sonuçlar

Arap Baharı coğrafyasında liderlerin değiştirilmesinden ve lider değişiminden ziyade bir lider düşürülmesinin söz konusu olduğunun da altını çizerek vurgulamak gerekmektedir. Liderin ve rejimlerinin düşürülmesi bir sistem yıkımı ortaya çıkarmıştır. Var olanın, sistemin değişmesi dönüşmesi değil, var olanın yıkımından söz edilebilir. Bu ise yeniden bir inşa ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır. Sisteme ilişkin yeniden bir yapısal inşa olamaması veya yeniden sistem inşasına başlayan ülkelerde de örneğin Mısır örneğinde olduğu gibi yapılan müdahaleler bir kaos halini ortaya çıkarmıştır. Suriye örneğinde olduğu gibi liderin düşürülememesi, ancak bununla birlikte ülkede otoritenin de yitirilmesi gibi hususlar Arap Baharına yüklenen amaçların, maksadın hasıl olamamasına, sonuçlarda sapmalara neden olmuştur. Hali hazırdaki sonuçların büyük kısmı Arap Baharının amacında olmayan sonuçlar olarak tasniflenebilir. Arap Baharının ortaya çıkardığı amaçlardan sapılmış sonuçların, sonuçları üreten ülkelere, diğer bölge ülkelerine ve hatta küresel düzeye uzanan olumsuz etkileri söz konusudur.

4.1. Mısır'da Askeri Darbe ve Sürecin Makas Değişimi

Arap Baharı ile başlayan süreçte Mübarek'in devrilmesinden sonra Mısır'da demokrasiye geçiş yolunda önemli adımlar atılmıştır. Arap Baharı ile birlikte tarihinde ilk defa Mısırlılar Cumhurbaşkanı seçme imkânı elde etmişlerdir.

On yılların birikimiyle önemli yapısal sorunlara sahip olan Mısır'da, sistemin diğer unsurlarının yeni seçilen Cumhurbaşkanı'na demokrasinin gereği olan hareket alanını açmadıkları ve yeterince zaman tanımadıkları söylenebilir. Nitekim 30 Haziran 2012'de

seçilen Cumhurbaşkanı 3 Temmuz 2013'te askeri darbe ile görevden uzaklaştırılmış ve tutuklanmıştır. Bu darbe Mısır'ı, 25 Ocak devrimi ile başlayan yeni süreçten ve yeni girmiş olduğu demokrasi yolundan çıkarmıştır. Bu darbe ile siyasal sistemin diğer unsurlarını oluşturan önemli bir kesimi, askerlerin belirleyiciliğini ve vesayetine itiraz etmemişler, olağan görmüşler ve kabullenmişlerdir (Yaşar, 2013: 13)

Mursi'nin askeri darbe ile devrilmesi bunun yanı sıra tutuklanması ve üzerine idama mahkûm edilmesi Mısır'ı demokrasi yolundan ve Arap Baharı süreci ile amaçlanan noktadan uzaklaştıracak bir makas değişimine yol açmıştır. Ancak bu hadise Mısır'da başka bir gelişmeye sebep olmuş, başka bir gelişmeyi netice vermiştir. 3 Temmuz darbesi sonrasında Mursi'ye destek vermek ve demokrasiye sahip çıkmak için Kahire'nin Rabia meydanına toplanan Mursi yanlıları darbeyi protesto etmeye başlamışlar ve günlerce meydandan ayrılmamışlardır (Çelik, 2014: 69). Demokrasiye sahip çıkma ve darbeye direniş adına ortaya çıkan bu durum Mısır olduğu kadar Ortadoğu bölgesi için de yeni bir gelişme olmuştur.

Demokrasi talebi kadar demokrasiyi muhafaza etme, koruma ve benimsemeye ilişkin olan bu durum, meydanın adı olan Rabia ile özdeşleşen yeni bir toplumsal hareketin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Rabia meydanından ilham alan Rabia hareketi dünyanın çok çeşitli ülkelerinde karşılık ve destek bularak bir sivil toplum hareketi ve kuruluşu (STK) halini almıştır. Kendi söylem ve sembolünü üreten bu harekete, farklı ülkelere çok sayıda sanat, siyaset ve spor insanı Rabia işareti yaparak desteklerini göstermişlerdir (Çelik, 2014: 69).

Mursi'nin darbe ile uzaklaştırılması, Mursi'nin başlatmış olduğu dış politikanın da kırılması ve yön değiştirmesine neden olmuştur. Mursi, Türkiye ile yakın ilişkiler geliştirmiştir. Örneğin Türkiye'de iktidarda bulunan Ak Parti'nin kongresine konuk olarak katılmıştır (Hürriyet, 30.09.2012). Mursi'nin devrilmesi sonrasında Mısır ile Türkiye'nin ilişkileri bozulmuş, Mısır Türkiye'nin Büyükelçisini istenmeyen adam ilan etmiştir (Güranlı, 2015). Darbe'den sonra Gazze'ye açılan Refah sınır kapısının da kapatılması bölgeyi etkileyen bir diğer önemli gelişme olmuştur (Habertürk, 02.12.2014).

Mısır'da darbe olması ve darbe sonrasında, darbeye bağlı olarak gelişen diğer hadiseler Arap Baharının amaçları ve öngördüğü sonuçları arasında yer almayan gelişmeler olmuştur. Arap Baharı Mısır'da önce demokrasi arayışı sürecini başlatmış, ancak ilk demokrasi tecrübesi askeri müdahale ile kesilmiş ve Arap Baharı ile başlayan süreç farklı bir mecraya girmiştir. Bütün bu beklenmeyen gelişmeler, öngörülmemen sonuçlar Arap Baharı süreci içerisinde zuhur etmiştir.

4.2 İç İstikrarsızlıklar, Kaos ve İç Güvenlik Sorunları

Arap Baharı sürecinde halkların amaçlamadıkları iç istikrarsızlıklar, kaoslar, iç savaşlar ve iç güvenlik sorunları gibi sonuçlar da ortaya çıkmıştır. Bu sonuçların ortaya çıkmasında ülkelerin kendi iç toplumsal ve siyasal yapıları, demokrasi vb. gibi taleplerine ilişkin konulardaki tecrübesizlikleri rol oynadığı gibi doğrudan veya dolaylı yollarla diğer ülkelerin dışarıdan müdahalelerinin de önemli rolü olmuştur.

Arap Baharı sürecinde Libya'da seçimler yapılmış olsa da bir istikrar ve güven ortamı tesis edilememiştir. Daha sürecin başında kabileler arası bir rekabet ve çatışma ortamı ortaya çıkmıştır (Kuşoğlu, 2012, 108). Ülkede silahlı çatışmalar devam etmiştir. Arap Baharı ile amaçlanan sorunların çözülememesi yeni isyan ve çatışma dalgalarına neden olmuştur (Ziya, 2012). Gelinen noktada ülke bölünme noktasına gelmiş 2 ordulu, 2 hükümetli, 2 parlamento'lu bir yapı ortaya çıkmıştır. Çocuk ve sivillerin hayatlarını kaybettiği çatışmaların yaşandığı bir istikrarsızlık ve kaos ortamı oluşmuştur (Aljazeera, 14.05.2015). Siyasi parti kurmanın Kaddafi döneminde yasak olmasının getirdiği tecrübesizliğin yanı sıra, Libya'nın toplumsal yapısında kabilelerin ağırlığı, sahip olduğu petrol kaynaklarının ülkeyi dış müdahalelere açık hale getireceği gibi hususlar göz önünde tutularak, daha Arap Baharı sürecinin başında iken Libya'yı zor ve riskli günlerin beklediği ihtimal dâhilinde değerlendirilmiştir (Doğan, Durgun, 2012: 83-84).

Arap Baharı Libya'da demokrasiye geçiş adımı noktasında Kaddafi'nin düşürülmesi ve serbest seçimlerin yapılması noktasında devrimi başlatan kitlelerin beklentisine uygun sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Ancak bunun yanı sıra bir yandan serbest seçimler yapılırken bir yandan ülkenin kaos ve iç savaş ortamına sürüklenmesi Arap Baharı ile amaçlanmayan bir sonuçtur. Bu durumun iç güvenlik, bireylerin can ve mal güvenliği, gelir ve refah seviyeleri üzerinde doğrudan olumsuz etkilerinin söz konusu olması, istikrarsızlığı ve kaosu besleyen bir döngü oluşturmuştur.

Arap Baharı coğrafyasında sürecin hali hazırdaki sonucu olarak iç savaş, kaos ve istikrarsızlığa sürüklenmiş bir diğer ülkesi de Yemen'dir. Daha sürecin başında Hadi'nin seçilmesinden hemen sonra da Yemen'de yeni isyanların potansiyeli ve ayrılıkçı grupların varlığının Yemen'in geleceği açısından taşıdığı riskler (Gün, 2012:136-137) zaman ilerledikçe somut şekilde tezahür etmeye başlamıştır. Hadi'nin bazı politikalarını tasvip etmeyen Şii eksenli Husi Hareketi, Abdumelik el-Husi'nin 18 Ağustos 2014'de yaptığı çağrı sonrasında önce daha sonra silahlı isyana, şehirleri ve hükümet binalarının ele geçirilmesine

dönüşecek olan protesto gösterilerini başlatmıştır (Arı, 2015: 6-7). Gelinek noktada Yemen uluslar arası boyutu da olan bir iç savaş ortamına sürüklenmiştir. Seçilmiş Cumhurbaşkanı Hadi de yaşanan olaylara bağlı olarak ülkeyi terk etmek, kaçmak durumunda kalmıştır (Milliyet, 25.03.2015). Yemen'deki iç savaşa diğer bölge ülkeleri de kayıtsız kalamamışlardır. Başta Suudi Arabistan ve İran taraf olarak ortaya çıkmışlardır. Suudi Arabistan öncülüğünde Yemen'e hava operasyonu başlatılmıştır (Habertürk, 25.03.2015).

Arap Baharının uğradığı ancak henüz mevcut rejim ve liderin düşürülmediği Suriye'de ise durum daha karmaşık hale gelmiştir. Arap Baharı sürecinde Esad'ın düşürülememesi bunun yanı sıra ülkenin önemli bir kısmında da Esad'ın otoriteyi kaybetmesi ülkeyi bir çıkmaz içerisine sürüklemiştir. Rejimin hala önemli bir aktör olarak yer aldığı Suudi Arabistan'da muhalefetin ortak hareket edememesi, hatta bu süreç içerisinde muhalefetin kendi arasında daha da ayrışması (Süer, 2012: 12), Esad taraftarları ve Esad'a bağlı ordu ile muhalifler arasında çıkan çatışmaların şiddetinin artarak devam etmesi ülkeyi süreç açısından bir çıkmaza sokmuştur. Sürecin ilk aylarında binlerle ifade edilen çatışmada ölenlerin sayısı (Süer, 15) zaman ilerledikçe yüz binlere ulaşmıştır.

Arap Baharı sürecinde Suriye en farklı gelişmelere sahne olan ülke durumundadır. Henüz ne liderin düşürülmesi sağlanabilmiş, ne serbest seçimler yapılabilmemiş ve ne de ülkede istikrar ve güven ortamı muhafaza edilebilmiştir. Henüz Arap Baharı ile amaçlanan amaçlardan hiçbirisinin hasıl olmadığı ülkede tam bir kaos, iç savaş ve kriz hali söz konusudur.

4.3 Bahreyn: Başlarken Biten Süreç

Arap Baharı Coğrafyası içerisinde Arap Baharının amacına ulaşamadığı ülkelerden biriside Bahreyn olmuştur. Arap Baharı sürecinde Bahreyn'de hareketlenmeye başlamıştır. Bahreyn'in daha sürecin hemen başında almış olduğu tedbirlerin yanı sıra, Körfez İşbirliği Konseyi'ne bağlı askerlerin de ülkeye girerek gösterileri bastırması (Ataman, Demir, 2012: 12-16) Sürecin erken şekilde sonlanmasına neden olmuştur.

Arap Baharı coğrafyasında, halkların genel taleplerinin çerçevesini oluşturan demokrasi ve seçimler Bahreyn'de hayata geçirilememiştir. Ancak bu süreçte Bahreyn, demokrasiye geçemeyen ve serbest seçimleri henüz yapamayan Suriye gibi bir iç savaş ve kaos ortamına da girmemiştir. Bahreyn açısından hali hazırda iki sonuç ortaya çıkmıştır.

Birincisi sürecin başlamadan önlenmesidir. İkincisi ise başlamayan sürecin oluşturabileceği muhtemel iç savaş ve kaos ortamının oluşmamasıdır.

4.4 Mülteciler Sorunu

Arap Baharı sürecinde amaçlanmayan sonuçlardan birisi de mülteciler sorunudur. Mülteciler sorunu, Arap Baharının ekonomik ve politik sonuçlarının yanında göz ardı edilmekte ve daha az üzerinde konuşulmaktadır. Mülteciler sorununun iki ciheti bulunmaktadır birisi mültecilerin kendilerinin yaşadıkları sorunlar, diğeri de mültecilerin iltica ettikleri ülkelerde neden oldukları ekonomik ve toplumsal sorunlardır.

Arap Baharı süreciyle başlayan olaylar sonucunda özellikle Suriye’de yaşayan milyonlar insan evlerini ve işlerini terk ederek göç etmek durumunda kaldılar. Günlük bazda onbinleri aşan sayıda ilticaların olduğu görülmektedir. Birleşmiş Milletler verilerine göre Arap Baharının başladığı son dört yıldır Türkiye’deki mülteci sayısı 1,8 milyonu, Lübnan’da 1,2 milyona, Ürdün’de 630 bine, Mısır’da 130 bine, Irak’ta 250 bine, Almanya’da 100 bine ulaşırken İngiltere’de sadece 140, Fransa’da 9500 olmuştur (BBC Türkçe, 15.06.2015). Mültecilerin yaşam koşullarının giderek zorlaştığı, bu sorunun daha da büyüebileceği BM Mülteciler Yüksek Komiseri Antonio Guterres tarafından dile getirilmiştir (BBC Türkçe, 09.07.2015). Mülteciler eğitimlerinden kalma, ev ve işlerinden olma, yetersiz beslenme, sağlıksız koşullarda yaşama, iklim ve mevsim koşullarından olumsuz etkilenme gibi ağır sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar.

Mültecilerin, iltica ettikleri ülkelerde toplumsal ve ekonomik etkileri söz konusudur. Örneğin Cumhurbaşkanı Erdoğan, Türkiye’nin mültecilere yaptığı harcamanın 5,5 milyar dolara ulaştığını, buna mukabil gelen desteğin 250 milyon dolar olduğunu ifade etmesi (Özkır, 2015) mültecilerin bir ekonomik maliyetinin olduğunu göstermektedir.

Türkiye’ye sığınan Suriyeliler toplam nüfusun % 2,5’i oranına tekabül etmektedir. Homojen bir dağılım olmadığından bu nüfus Suriye’ye yakın olan kentlerde yoğunlaşmıştır. Bu da 10 milyon civarındaki bölge nüfusuna yaklaşık %20’lik bir nüfus ilavesi anlamına gelmektedir. Demografik yapıdaki bu değişim çarpık yapılaşma, çocuk ve kadınların istismarı, işgücü, ücret ve istihdam dengesinde bozulmalar vb. gibi sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Orhan, Gündoğar, 2015:7-8)

Yemen’de Husi isyanı ile başlayan hadiselerin de 150 bin kişinin evlerini terk etmesine neden olduğu yine BM tahminleri arasında yer almaktadır (Türkiye Gazetesi, 25.04.2015).

Suriye kadar büyük ölçekte olmasa da Yemen de mülteci sorunu yaşayan ülkeler arasında yer almıştır.

Arap Baharı ruhuna uygun düşmeyen ve amaçlarıyla örtüşmeyen en önemli sorunlardan birisi mülteciler sorunu olmuştur. Bu sorun küresel aktörlerin daha az dikkatini çekmiş, mülteci rakamlarından da anlaşıldığı üzere bölge ülkeleri sorunla baş başa bırakılmıştır.

4.5 Kitlese Katliamlar

Arap Baharı ile başlayan süreçte ölen ve sakat kalanların sayısına ilişkin rakamlar giderek artmaktadır. Örneğin Suriye’de son 4 yılda ölenlerin sayısının 200 bini geçtiği BM tarafından tahmin edilmektedir. Sadece son bir yılda 3500’ü çocuk olmak üzere 76 bin kişinin öldüğü yine BM’nin tahminleri arasında yer almaktadır (Sabah, 01.01.2015). Suriye bu süreçte en fazla can kaybının yaşandığı coğrafya olmuştur.

Mursi’ye karşı yapılan darbe sonrası Mısır’da başlayan gösterilerinde bilançosu oldukça kanlı olmuştur. Darbenin olduğu 2013 Temmuz ayından sonra 1 ay içerisinde ölenlerin sayısı 3533’e yaralananların sayısı ise 11.500’e ulaşmıştır (Anadolu Ajansı, 18.08.2013).

Arap Baharı süreci başladığından beri sürekli ölenlerin olduğu bir diğer ülke Yemen olmuştur. Örneğin sadece bir günde camilere yapılan bombalı saldırılarda 142 kişi ölmüş, 350 kişi yaralanmıştır, nevrüz kutlamaları için toplanan kalabalığa yapılan saldırıda 20 çocuk hayatını kaybetmiştir. (Hürriyet, 20.03.2015). Yine UNICEF tarafından yapılan açıklamalarda Yemen’e karşı yapılan hava operasyonlarında 115 çocuğun öldüğü, 170 çocuğun sakat kaldığı belirtilmektedir (Türkiye Gazetesi, 25.04.2015). Yemende hemen her gün yaşanan benzer hadiselere ilişkin örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Son dört yıl içerisinde yüz binlerle ifade edilen ölenlerin sayısı sürecin ortaya çıkardığı bir sonuçtur. Gerek dış müdahaleler ve gerekse iç dinamikleri oluşturan yapısal bozukluklar amaçlardan sapma oluşturmuştur. Amaçlardan sapmalar yüz binlerce kişinin hayatını kaybetmesine neden olmuştur.

4.6 Bölgesel Güvenlik Sorunu

Arap Baharının en büyük sonuçlarından birisi bölgesel güvenliğe ilişkin olmuştur. Bu sonucu büyük kılan hususlar ise birden fazla devleti, geniş bir coğrafyayı, milyonlarca insanın

doğrudan hayatını, dolaylı olarak da yaşam konforunu ilgilendiriyor, bölgesel ve küresel uluslar arası sistemi, enerji kaynaklarının yataklarını ve ulaşım yollarını tehdit ediyor olmasıdır.

Arap Baharının en önemli amaçlarından birisi de bölge ülkelerinde demokrasinin tesis edilmesi olduğu ifade edilmekteydi. Demokrasinin tesisinin bölgedeki çatışmacı ortamı değiştirebileceği ileri sürülebilir. Uluslararası ilişkilerde savaşları açıklayan yaklaşımlardan birisi olan ‘Demokratik Barış Teorisi’ demokrasiye sahip olan devletlerin, liberal devletlerin savaşı düşünmelerinin zorluğuna dikkat çekmektedir (Burchill, 2014:91).

Arap Baharı sürecinde demokrasinin tam inşa edilememesinin yanı sıra devlet otoritelerinin kaybolması, yerine ikame otoritenin oluşturulamaması veya serbest seçimler sonrasında seçilen başkana karşı ülke içerisinde oluşan muhalefetin şiddeti bırakmaktan vazgeçmemeleri, şiddeti muhalif hareketin parçası, aracı olarak görmeye devam etmeleri vb. gibi nedenler bölgesel güvenlik sorununu ortaya çıkarmıştır. Bölgesel güvenlik tehdidinin aynı anda birkaç ülkeden kaynaklanabiliyor olması tehdidin boyutunu daha da büyütüştür.

Bu sonuç Arap Baharının getirmesinin beklenmediği, amaçlarıyla örtüşmeyen bir sonuçtur. Arap Baharı ile ortaya çıkan bölgesel güvenlik sorunu salt tehditten ibaret de olmayıp coğrafi sınırların fiilen değiştiği bir tabloya dönüşmüştür.

Gelişmeleri bölgesel güvenlik açısından tehdit kabul edilen ülkelere birisi Yemen’dir. Yemen’i bölgesel güvenlik açısından tehdit haline getiren süreç seçilmiş Cumhurbaşkanı Hadi’ye karşı Husilerin isyan başlatması ile olmuştur. Husi isyanı ile Hadi ülkeyi terk etmiştir. Buraya kadar olan kısım Arap Baharı süreci içerisinde görülen çatışmalar ve isyanlar ile olağan bir benzerlik göstermektedir. Ancak bu hadiseyi bölgesel güvenlik açısından tehdit unsuru haline getiren husus, Husiler’in Şii olması, İran’ın desteğini almış olmaları vb. gibi unsurlar Yemen üzerinde Körfez Ülkeleri ile İran rekabetini sonuç vermiştir (Kurşun, 2014).

Yemen’deki bu gelişmeler üzerinden bölge ülkeleri o kadar büyük bir tehdit algılamışlardır ki, önce Yemen’deki isyana Suudi Arabistan öncülüğünde 100’den fazla uçakla hava operasyonu düzenleyerek müdahale etmeyi seçmişlerdir (Milliyet, 26.03.2015). Bölge ülkeleri bu girişimle sınırlı kalmamışlar ve bunu yeterli görmemişler devamında Yemen’de yaşanan hadiselerden hareketle daha büyük ve iddialı bir adım atarak Arap Ordusu kurulmasını kararlaştırmışlardır (Al-arabiya, 22.04.2015). İran’ın yayılcı politikası bölge

ülkelerini rahatsız etmiş ve Husi isyanını Yemen özelinden çıkararak bölgesel güvenlik sorunu haline getirmiştir. Arap Baharının Yemen özelinden bölge genelini ilgilendiren en önemli sonuçları bölgesel güvenlik tehdidi, hava operasyonu ve Arap Ordusunun kurulması olarak özetlenebilir.

Bölgesel güvenlik açısından yakın tehdit üreten gelişmelerden bir diğeri Suriye merkezli olmuştur. Suriye’de yaşanan gelişmelere bağlı olarak ülkenin özellikle kuzeyinde son 4 yılda otorite tamamen kaybolmuştur. Ortaya çıkan otorite boşluğu Irak’ın içerisine kadar uzanan de facto durumlar ortaya çıkarmıştır. Bölgede farklı terör grupları tarafından oluşturulan coğrafi temelli siyasi yapılar bölge güvenliğini ve çevre ülkeleri tehdit eder hale gelmiştir. Bölgede ortaya çıkan IŞİD yapılanması bölge ülkelerince, bölgesel güvenlik açısından önemli tehdit unsuru olarak kabul edilmektedir. IŞİD’e karşı yine Suudi Arabistan başta olmak üzere diğer bölge ülkeleri gerek kendi sınırları üzerinde (Milliyet, 16.01.2015), gerekse uluslar arası alanda tedbir almaya yönelik girişimlerde bulunmuş ve bulunmaktadır (Haber 7, 31.08.2014).

IŞİD’in bölgedeki tutumu bölgedeki rejimler, ve iç güvenlik sorunlarının yanı sıra daha önceki başlıklar altında değinilen mülteci ve katliamlar ile de doğrudan ilgilidir. IŞİD tehdidinden kaçanlar ve IŞİD’in tehdit ettiği halklar bölgesel güvenliğin bir parçasını oluşturmaktadır.

5. Sonuç

Arap Baharını ortaya çıkaran sebepler, sebeplerin ortadan kaldırılması için harekete geçen halklar tarafından doğal olarak amaçsallaştırılmıştır. Demokrasi, insan hakları, insan onuru, adalet, gelir dağılımı, özgürlükler, ekonomik refah vb. gibi çok sebepler ve amaçlarla harekete geçen kitleler ülkelerindeki idari, siyasi, ekonomik ve sosyal yapısal sistemi değiştirmek için harekete geçmişler, bir süreç başlatmışlardır.

Bu sürecin ilk aşamasında halk hareketleri ve protestolarla liderler düşürülmüştür. Liderlerin düşürülmesi ile diğer amaçların arkasından geleceği düşünülmüştür. Arap Baharı coğrafyası ülkelerinin ekserisinde sürecin ilk aşamasında ilk amacın gerçekleşmesinde muvaffak olunmuştur. ‘Liderin düşürülmesi amaç, liderin düşürülmesi sonuç’ olmuş ve amaç sonuç örtüşmüştür.

Liderin düşürülmesinden sonra sürecin ikinci aşamasında serbest seçimlerin yapıldığını da sürecin bir sonucu olarak görmekteyiz. Ülkelerde seçimlerin yapılması da amaç sonuç ilişkisi açısından örtüşmektedir.

Bu aşamadan sonra ortaya çıkan diğer sonuçlar amaçla örtüşmeyen, amaçtan sapmalar gösteren sonuçlardır. Ülkelerin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan veya diğer ülkelerin sürece doğrudan veya dolaylı müdahaleleri amaçlanmayan sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Amaçlardan uzağa düşmüş olan sonuçlar, bölge ülkelerinin demokrasi, refah, özgürlük çerçevesinde beklentilerini karşılama imkânını da zora sokmuştur.

Arap Baharının ortaya çıkardığı beklenti dışındaki bu sonuçlar, sadece ilgili ülke açısından değil bölge geneli açısından da riskler, tehditler ortaya çıkarmıştır. Bu riskler diğer bölge ülkelerinin de sürece bir şekilde müdahil olmasına neden olmuştur. Bu gelişmeler süreci bölge açısından çıkmaza doğru sürüklemektedir.

Sürecin başladığı Suriye’de ise başlayan olaylar, liderin düşürülmesi imkânı bulunamadan ülkeyi ve bölgeyi kaosa sürüklemiştir. Bahreyn’de ise süreç daha başlamadan bitirilmiştir.

Sonuç olarak Arap Baharını ortaya çıkaran nedenler kadar, Arap Baharının ortaya çıkardığı sonuçlarda önemlidir. Arap Baharının başlangıcından itibaren geçen zaman dilimi, sonuçları üzerinde konuşulabilecek kadar hadise ve çıktı çeşitliliği üretmiştir. Geline nokta sürecin amaçlarıyla örtüşen ve örtüşmeyen sonuçlar bulunmaktadır.

Arap Baharı ile başlayan süreç henüz tamama ermemiştir. Dolayısıyla mevcut sonuçlar üzerinden sürecin bu şekilde tamamlanacağını söylemek erken olacaktır. Bölgenin kırılğan yapısı her zaman beklenmeyen gelişmelere sahne olma potansiyeli taşımaktadır. Mevcut tabloyu tersine çevirecek başka gelişmeler ve yeni sonuçlar ortaya çıkması da ihtimal dahilindedir.

Kaynakça

AKBAŞ, Zafer; ARSLAN DÜZGÜN, Zeynep (2012); “Libya’daki Arap Baharı’na Yönelik Türk Dış Politikasına Konstrüktivist Bir Yaklaşım”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Güz, Cilt:8, Yıl:8, Sayı:2, s. 68

ARI, Tayyar (2015), “Yemen’de Arap Baharı’ndan Husi Darbesine: Bir Demokrasi Demesinden Başarısız Devlete mi?”, Stratejik Düşünce Enstitüsü SDE Bakış, No:8, Mart, [http://tayyarari.com/download/Yemen'de%20Husi%20Darbesi\(1\).pdf](http://tayyarari.com/download/Yemen'de%20Husi%20Darbesi(1).pdf) (Erişim Tarihi 12.07.2015)

ATAMAN, Muhittin; DEMİR (2012), Gülşah Neslihan; Körfez Ülkelerinin Ortadoğu Politikası ve Arap Baharına Bakışları, SETA Yayınları, Ekim

AYDINTEPE, Mustafa; ARTOKÇA, İzzettin; Yemen, Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi Yayını, Stratejik Rapor No 55, http://www.tasam.org/Files/PDF/Raporlar/yemen_raporu.pdf b7e9f548-3946-4f3d-ac14-b8448ef6b8eb.pdf (Erişim Tarihi 12.07.2015)

BAŞKAN, Birol (2011), 'Buazizi'nin Yaktığı Ateş: 21. yy. Başında Arap İsyanları', Akademik Orta Doğu, Cilt 6, Sayı 1,

BURCHILL, Scot (2014), Liberalizm, Uluslar arası İlişkiler Teorileri, Küre Yayınları, İstanbul, Nisan,

ÇELİK, Ahmet Hüsrev (2014), "Rabia Meydanı'ndan İslam Dünyası'na Bakış: Bölgeselleşemeyen Devletler Küreselleşen Hareketler", 1. Uluslar arası Ortadoğu Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Kırıkkale Üniversitesi Yayınları, Kasım

DOĞAN, Gürkan; DURGUN (2012), Bülent; Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:15, ss.61-90

GÜLER, E. Zeynep (2011), Arap Milliyetçiliği: Mısır ve Nasırcılık, Tahrir Meydanı'nda Korkuyu Yenmek, Yazılama Yayınları,

GÜN, Mehmet Salih (2012), Yemen'de Arap Baharı, TBMM Yasama Dergisi, Sayı 22, ss.119-140

GÜRCANLI, Zeynep (2015), Türkiye'nin Yedi Ülkede Büyükelçisi Yok, Hürriyet Gazetesi, 24.04.2015, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28816305.asp> (Erişim Tarihi 12.07.2015)

KIŞLAKÇI, Turan (2012), Arap Baharı, Mana Yayınları, İstanbul

KOÇAK, Konur Alp (2012), "Yasemin Devrimi'nden Arap Baharına Tunus", TBMM Yasama Dergisi, Sayı 22, ss.22-61

KURŞUN, Zekeriya (2014), "Arap Baharı sonrası Yemen'in çıkmazları", Yayın Tarihi 25 Ocak 2014, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/arap-bahari-sonrasi-yemenin-cikmazlari> (Erişim Tarihi 12.07.2015)

KUŞOĞLU, Baran (2012), "Libya: Arap Baharı'na NATO Katkısı", TBMM Yasama Dergisi, Sayı 22, ss.99-118

OYTUN, Orhan, Sabiha Senyücel Gündoğar (2015), Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye Etkileri, ORSAM Yayınları, Orsam Rapor No: 195,

ORHAN, Duygu Dersan (2013), "Ortadoğu'nun Krizi Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği", Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1-2, ss.17-29

ÖZKIR, Yusuf (2012), "Türkiye'de 'Suriyeli Mülteci' Söylemi", SETA Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 12.07.2012, <http://setav.org/tr/turkiyede-%E2%80%98suriyeli-multeci-soylemi/yorum/18512> (Erişim Tarihi 12.07.2015)

ÖZTÜRKLER, Harun (2014), "Arap Baharının Ekonomik Analizi", Akademik Ortadoğu, Cilt 8, Sayı 2, ss.1-16

SÜER, Berna (2012), Suriye'de Değişim Çabaları: Bir Bağlam ve Süreç Analizi, Akademik Ortadoğu, Cilt 6, Sayı 2, ss.1-20

TAN, Mehmet; BELLİ, Aziz; AYDIN, Abdullah (2013); "2002 Sonrasında Arap Baharı Kapsamında Türkiye Suriye İlişkileri ve Bölgesel Yansımaları", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İİBF 2. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Cilt 2, Şubat 2013

YAŞAR, Nebahat Tanrıverdi (2012), Tunus'ta Demokratikleşme Sürecinin Kavramsal Değerlendirilmesi, Akademik Orta Doğu, Cilt 6, Sayı 2, ss.99-114

YAŞAR, Nebahat Tanrıverdi (2013), *Geçmişin Gölgesinde Mısır'da Darbe*, Orsam Yayınları, Orsam Rapor No: 168

YILMAZ, Muzaffer Ercan (2012), 'Kaddafi Sonrası Libya'da Siyasal Dönüşüm', Akademik Orta Doğu, Cilt 7, Sayı 1

ZİYA, Saliha (2012), Libya Seçimleri: Kaos ve İstikrar Arasında, SETA Siyaset Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, 12.07.2012, <http://setav.org/tr/libya-secimleri-kaos-ve-%C4%B0stikrar-arasinda/yorum/1218> Erişim Tarihi 12.07.2015

Sabah Gazetesi (2011), Devlet Başkanı Ülkeyi Terk Etti, 14.01.2011, http://www.sabah.com.tr/dunya/2011/01/14/tunusta_ayaklanma Erişim Tarihi 12.07.2015

BBC (2011), Yemen'de iktidar partisi Körfez ülkelerinin önerisini kabul etti, 24.4.2011, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2011/04/110424_yemen_salih_stepsdown.shtml Erişim Tarihi 12.07.2015

BBC Türkçe (2014), Tunus seçimleri: Laik aday zaferini ilan etti, 22.12.2014, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/12/141221_tunus_secim Erişim Tarihi 12.07.2015

Anadolu Ajansı (2013), Mursi'nin 1 yıl 4 gün süren cumhurbaşkanlığı, 04.07.2013, <http://www.aa.com.tr/tr/rss/200350--mursinin-1-yil-4-gun-suren-cumhurbaskanligi> Erişim Tarihi 12.07.2015

Hürriyet Gazetesi (2012), Ak Parti Kongresi'nde ağır konuklar, 30.09.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/21588818.asp> Erişim Tarihi 12.07.2015

HaberTürk Gazetesi (2014), Mısır, Refah Sınır Kapısını kapattı, 2.12.2014, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1014894-misir-refah-sinir-kapisini-kapatti> Erişim Tarihi 12.07.2015

Hürriyet Gazetesi (2014), Libya'daki genel seçimler oy verme işlemi sona erdi, 26.06.2014, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26686106.asp> Erişim Tarihi 12.07.2015

Star Gazetesi (2014), Libya'da seçim sonuçları iptal, 04.07.2014, <http://haber.star.com.tr/dunya/libyada-secim-sonuclari-iptal/haber-905436> Erişim Tarihi 12.07.2015

Aljazeera (2015), Bingazi'de roket saldırısı: 7'si çocuk 8 sivil öldü, 14.05.2015, <http://www.aljazeera.com.tr/haber/bingazide-roket-saldirisi-7si-cocuk-8-sivil-oldu> Erişim Tarihi 12.07.2015

Hürriyet Gazetesi (2012), Yemen'de Abdurabbu Mansur Hadi cumhurbaşkanı seçildi, 24.02.2012, <http://www.hurriyet.com.tr/sondakika/19994802.asp> Erişim Tarihi 12.07.2015

Milliyet Gazetesi (2015), Yemen Cumhurbaşkanı ülkeyi terk etti, 25.03.2015, <http://www.milliyet.com.tr/yemen-cumhurbaskani-ulkeyi-terk/dunya/detay/2034150/default.htm> Erişim Tarihi 12.07.2015

Habertürk Gazetesi (2015), Yemen'de askeri operasyon başladı, 25.03.2015, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1058067-yemen-ic-savas-esiginde> Erişim Tarihi 12.07.2015

BBC Türkçe (2015), Hangi Avrupa ülkesi kaç Suriyeli kabul etti?, 15.06.2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150615_suriye_multeci_avrupa Erişim Tarihi 12.07.2015

BBC Türkçe (2015), Türkiye'deki Suriyeli mültecilerin sayısı 1,8 milyonu aştı, 09.07.2015, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150709_suriye_multeciler Erişim Tarihi 12.07.2015

Sabah Gazetesi (2015), Suriye'nin 2014 bilançosu korkunç!, 01.01.2015, <http://www.sabah.com.tr/dunya/2015/01/01/suriyenin-2014-bilancosu-korkunc> Erişim Tarihi 12.07.2015

Anadolu Ajansı (2013), Mısır'daki katliamın bilançosu: 3 bin 533 ölü, 18.08.2013, <http://www.aa.com.tr/tr/dunya/216395--misirdaki-katliamin-bilancosu-3-bin-533-olu> Erişim Tarihi 12.07.2015

Hürriyet Gazetesi (2015), Yemen'de cuma katliamı, 20.03.2015 <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/28512416.asp> Erişim Tarihi 12.07.2015

Türkiye Gazetesi (2015), UNICEF Yemen'de ölen çocuk sayısını açıkladı, 25.04.2015, <http://www.turkiyegazetesi.com.tr/dunya/260850.aspx> Erişim Tarihi 12.07.2015

Milliyet (2015), Suudi Arabistan Yemen'e askeri operasyon başlattı, Yayın Tarihi 26.03.2015, <http://www.milliyet.com.tr/suudi-arabistan-yemen-e-askeri/dunya/detay/2034290/default.htm>

Al-Arabiya (2015), Arab army chiefs meet to plan regional force, 22.04.2015, <http://english.alarabiya.net/en/News/middle-east/2015/04/22/> Erişim Tarihi 12.07.2015

Haber 7 (2014), Kral'dan Dünyaya IŞİD Uyarısı, 31.08.2014, <http://www.haber7.com/ortadogu/haber/1196215-kraldan-dunyaya-isid-uyarisi> Erişim Tarihi 12.07.2015

Milliyet Gazetesi (2015), Suudi Arabistan sınırlarına duvarlar örecek, 16.01.2015, <http://www.milliyet.com.tr/suudi-arabistan-sinirlarina/dunya/detay/1999457/default.htm> Erişim Tarihi 12.07.2015

Malatya Yerel Basınında Suriyeli Sığınmacılara Yönelik Haberlerin İncelenmesi

Eylem ŞENTÜRK KARA¹

Mehmet Barış YILMAZ²

Özet

2011 yılında İçişleri Bakanlığı tarafından alınan karar uyarınca Türkiye’de kayıtlı olan Suriyelilere “geçici koruma statüsü” verilmiştir. Böylece onlara süre sınırı olmadan Türkiye’de kalma, zorla geri gönderilmeye karşı koruma ve acil ihtiyaçlara yanıt veren kabul düzenlemelere erişimi sağlayacak şekilde çeşitli yardım ve koruma imkânları sunulmuştur. Bütün bunlara rağmen Suriyeli sığınmacıların barınma, eğitim ve iş bulma gibi konulardaki sorunları dolayısıyla Türkiye’ye uyum problemleri her geçen gün artmaktadır (dw.com). Suriyelilerin Türkiye’de uzun vadede kalıcı olmaları sebebiyle Suriyelilerin Türk Toplumuna entegre edilmeleri için kapsamlı çalışmalar içine girilmesi gerekmektedir. Bilhassa medyanın kültürlerarası entegrasyonu destekleyici yayınlar yapması bu nokta önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmanın amacı, Malatya Yerel Basını ölçeğinde Türkiye’de yaşayan Suriyeli sığınmacılara yönelik haberlerin ele alınış tarzını ortaya koymaktır. Çalışmada “içerik analizi” yöntem olarak kullanılmış ve 4 aylık süre içerisinde Malatya’da 2015 yılında basılan 4 farklı gazete incelenmiştir. İnceleme sırasında Suriyeli sığınmacılarla ilgili toplam 75 haber SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yerel Basın, Suriyeli sığınmacılar, Medya Aracılığıyla Kültürel Entegrasyon,

Analyzing The News About The Syrian Refugees in Malatya Local Press

Abstract

In 2011, in accordance with the decision taken by the Interior Ministry "temporary protected status" was given to Syrians registered in Turkey. Thus, they were granted various opportunities of assistance and protection such as staying in Turkey without time limit, protection against being sent back, access to urgent needs and acceptance regulations. Despite all, due to such problems of Syrians as shelter, education and employment, their problems of adjusting to Turkey are increasing day by day. (dw.com) As Syrians will be permanent in Turkey in the long run, comprehensive efforts need to be done in order to integrate Syrians into Turkish Society. In particular, it is crucial that media have publications supporting intercultural integration. The aim of this study is to determine the handling of news towards Syrian refugees living in Turkey within the scale of Malatya Local Press. In the study "content analysis" method was used and 4 different newspapers published in Malatya were analysed within a 4-month period in 2015. In the research a total of 75 reports about the Syrian refugees were analysed by using SPSS software.

Keywords: Local Press, Syrian Refugees, Cultural Integration Through Media

¹ Yrd. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü E-Mail: eylem.kara@inonu.edu.tr

² Yrd. Doç. Dr. İnönü Üniversitesi İletişim Fakültesi Gazetecilik Bölümü E-Mail: baris.yilmaz@inonu.edu.tr

1. Giriş

Haziran 2015 itibariyle Suriye'deki iç savaş nedeniyle ülkesinden kaçan Suriyelilerin sayısı, 4 milyonu aşmıştır. Dünyada en fazla Suriyeli sığınmacının³ barındığı ülke konumunda olan Türkiye'de resmi rakamlara göre 2 milyona yakın Suriyeli yaşamaktadır (www.ntv.com, 2015; Duran, 2015). Resmi olmayan rakamlar da dâhil edildiğinde bu sayının en az 2,2 milyon olduğu tahmin edilmektedir (Girit, 2015). Birleşmiş Milletler'in (BM) tahminlerine göre, Suriye'den sığınmacı akını bu yıl da devam edecek ve 2015 sonuna kadar Türkiye'deki sığınmacı sayısı 2,5 milyona ulaşacaktır (Duran, 2015).

Göçmen nüfusunun fazla olduğu ülkelerde medyanın sadece eğlendirme, haber verme ve bilgilendirme işlevlerinin dışında azınlıkların kendi öz benliklerini kaybetmeden çoğunluğun davranış ve yaşam tarzına adapte olarak yaşamasına (Pöttker, 2005: 40–41) yardımcı olmak amacıyla bir takım görevler üstlenmesi beklenmektedir. Bu durumun en başarılı şekilde uygulandığı ülke Kanada'da medya kültürlerarası uyum konseptini benimseyerek içeriklerini sunarken bunu destekleyici yayınlar yapmaktadır (Geißler, 2007a). Son yıllarda başta Almanya olmak üzere birçok Avrupa ülkesi bünyesinde uzun yıllar kalıcı olmayacakları düşünülen (misafir konumundaki) göçmenlerin artık ülkelerin bir parçası haline geldiğini farkına varılması üzerine onların uyum sürecini desteklemek amacıyla siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel anlamda yoğun çalışmalar içerisine girilmiştir. Öyle ki yaklaşık 15 milyon göçmen kökenli kişinin bulunduğu Almanya'da (Geißler, 2007a; Solms-Laubach, 2009) bu kişiler ile Alman toplumun birbirleriyle hiçbir şekilde iletişime geçmeden izole bir şekilde yaşaması yerine beraberce uyum için yaşamlarını sağlamak için politik alanda önemli adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu noktada medyanın da uyum sürecini desteklemesini sağlamak amacıyla siyasi kararlar uyarınca göçmenlerin Alman toplumun bir parçası olduğuna dair içerikler sunması istenmektedir (Geißler,2007b). İletişim bilimciler tarafından da medya aracılığıyla uyum teorisi kapsamında bu durumu destekleyici araştırmalar yürütülmektedir. Zira daha önceden yapılan araştırmalarda göçmen nüfusunun fazla olduğu ülkelerde çoğunluk medyası tarafından azınlıklar hakkında ya tamamen negatif haberler sunulduğuyla da onlarla ilgili haberlere yer verilmediği görülmüştür. Bu konuda 2014 yılında Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO) tarafından yapılan bir

³ Türkiye'deki Suriyelilerin siyasi statüsü konusunda yaşanan karmaşa neticesinde medyada onları ifade etmek amacıyla çoğunlukla "mülteci" kelimesi kullanılmaktadır. Fakat Türkiye'nin tabii olduğu 1951 tarihli Cenevre Sözleşmesi'ne göre sadece Avrupa'dan gelenlere mülteci statüsü verebiliyor bu nedenle Suriyelilere mülteci demek teknik olarak doğru değildir. Türkiye'de yasalar gereği Avrupa dışından geldikleri için Suriyelilere "geçici koruma" başlığı altında "sığınmacı" statüsüne verilmektedir. Bu nedenle bu çalışmada Suriyeliler için sığınmacı kavramı kullanılacaktır (Girit, 2015).

araştırmada Türkiye’de de bu durumun geçerli olduğu ortaya çıkarmıştır (Erdoğan,2014: 46-47).

2015 yılında HUGO tarafından yapılan “Türkiye’deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum” araştırmasında da birtakım önemli sonuçlar tespit edilmiştir. Araştırmanın çarpıcı sonuçlarından biri deneklerin yüzde 62,3’nün en büyük endişesinin hırsızlık, şiddet ve fuhuş sebebiyle Suriyelilerin Türk toplumunun huzurunu bozacağı düşüncesi olmasıdır. Suriyelilerin kültürel olarak Türk toplumundan farklı olduklarına inanan katılımcıların oranı yüzde 70.6 olduğu tespit edilmiştir. İşlerini kaybetme konusunda da endişe yaşayanların oranı 56.1. olduğu görülmüştür. HUGO Müdürü Murat Erdoğan, “İşini ucuz emek karşısında kaybetme riski taşıyan insanların Suriyelilere karşı öfke hatta düşmanlık duymasına neden olduğu için ve nefreti körüklediğinin altını çizmektedir. Buna engel olmak için onların yasal statülerin acilen belirlenmesi ve istihdam planlamalarının bölge ve meslek gruplarına göre yapılması gerektiğini vurgulamaktadır (Duran, 2015).

Araştırmaya katılan görüşmecilerin yüzde 30,6’sının"Savaş devam ediyor da olsa, Suriyeliler gönderilmelidir" düşüncesindedir. Ayrıca katılımcıların yaklaşık yarısı (yüzde 49.8'i) ise Suriyelilerle komşuluk yapmanın "kendilerini rahatsız edeceğini" ifade etmiştir. Görüşmecilerin Suriyeliler hakkındaki diğer bir endişesinin onların gelecekte Türkiye’de vatandaşlık hakkı kazanma ihtimallerinin olmasıdır. Katılımcıların yüzde 84.5'i, Suriyelilere vatandaşlık verilmesi kesinlikle istememektedir (Duran, 2015).

Erdoğan, kitlesel göçlerde anavatanındaki savaş durumunda bir düzelme olmadığı için göç edilen ülkede kalma süresi uzadıkça kalıcılığın arttığının altını çizmiştir. Ona göre Türkiye’ye göç eden Suriyelilerin yüzde 75-80’den fazlası artık bu ülkede kalıcı olacaktır (Duran 2015). Suriyeli sığınmacıların anavatanlarındaki savaşın sona ermemesi neticesinde artık Türkiye’de kalıcı oldukları göz önüne alınarak uyum noktasında siyasi, sosyal ve kültürel anlamda bir takım önlemler alınması gerekmektedir. Bu noktada tıpkı klasik göçmen ülkelerinde olduğu gibi medyanın da kültürler arası entegrasyonu destekleyici bir takım çalışmalar içerisine girmesi gerekmektedir. Bilhassa yayınlarının içeriğinin şekillendirilirken bu durumun dikkat alınması zorunlu bir hal almaktadır.

Medya aracılığıyla uyumun nasıl gerçekleştirilmesi gerektiğini ortaya koyan RainerGeißler (2007b) göre göçmenlerin çoğunluk medyası tarafından devamlı olarak negatif bir şekilde sunulmasının çoğunluğun göçmenlerin istenmemesi durumunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’deki Suriyelilerin Türk medyasında nasıl sunulduğu, uyum sürecinin desteklenmesi noktasında çok önemli bir yere sahiptir.

Bu noktadan hareketle çalışmada, Malatya Yerel Basınının özellikle Malatya’da yaşayan sığınmacıları hangi konularla ve ne oranda ele aldığı araştırılmıştır. Yerel habercilik her demokratik ülkede olduğu gibi Türkiye’de de ulusal basının kılcal damarları olarak işlev görmektedir ve yerelden ulusala yönelik çıkarımlar yapmamızı sağlamaktadır.

2. Medya Aracılığıyla Entegrasyon

Latince kökenli entegrasyon (uyum) kelimesi bütünü yeniden inşa edilmesi, tamamlanması anlamına gelmektedir (Clemens vd., 2008: 22). Günümüzde entegrasyon, sosyoloji, psikoloji, hukuk, siyasal bilimler gibi pek çok alanda kullanılmaktadır. Bu nedenle kullanıldığı alanlara paralel olarak kimi zaman birbiriyle çelişen pek çok farklı tanıma sahiptir (Geißler ve Pöttker, 2006: 17).

Sosyal bilimler alanında Sosyolog Hartmut Esser’in entegrasyon tanımı daha kapsayıcı olması nedeniyle çoğunlukla kullanılmaktadır. Esser (2000: 261) sistematik bir bütünü parçalarının birbirine bağlı olmasını entegrasyon olarak tanımlamakta ve ona göre entegrasyon sosyal sistemde, toplumun bütününde, ailede ya da diğer tüm sosyal grupların hepsinde geçerli olan bir kavramdır.

İletişim Bilimci Horst Pöttker başta Almanya olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada’da bulunan göçmenlerin durumunu göz önüne alarak entegrasyonu daha detaylı tanımlama yoluna gitmiştir. Ona göre istenen sosyal bir süreç olan entegrasyon, toplumun parçası olan (bireylerin, grupların ve kurumların) bilinçli olarak benzerlikleri ve farklılıkları dikkate alıp pozitif bir ilişki içine girerek toplumun bütünüyle bağlantı kurmasıdır (Pöttker, 2005: 40–41).

Geißler’e (2005: 72–73) göre uzun ve zor bir süreç olan uyumun olabilmesi için insanların birbirleriyle hiç bağlantı kurmadan yan yana yaşamak yerine beraberce iletişim kurarak yaşamaları gerektiğinin altını çizmektedir. Faruk Şen de bu tezi destekleyerek uyum sürecinin başarılı olabilmesinin iki unsura bağlı olduğunu açıklamaktadır. Birincisi azınlıkların çoğunluk toplumu ile ahenkli bir şekilde yaşamasının gerekliliği ikincisi ise azınlıkların göç edilen toplumunun bireyleriyle aynı fırsat eşitliğine sahip olması gerekliliğidir (Şen, 2006: 13).

Esser (2003: 50–51) sosyal entegrasyonun çok boyutlu bir süreç olduğunun altını çizerek başarısının dört unsura bağlı olduğuna vurgu yapmaktadır:

1. Kültürleşme (kültürel entegrasyon): Azınlıkların içinde yaşadıkları toplumda başarılı bir katılım sağlanması için yeterli kültürel yetkinliğe (örneğin göç

edilen ülkenin dilinin öğrenilmesi, oradaki geçerli kurallar hakkında bilgi alınması) sahip olması gerekmektedir.

2. Yerleştirme (yapısal entegrasyon): Azınlıkların göç ettikleri ülkede sosyal anlamda (örneğin mesleki ve hukuki pozisyon sahibi olmak gibi) yer edinmeleri sağlamaktır.

3. Etkileşim (sosyal entegrasyon): Günlük hayat içinde azınlıkların içinde yaşadıkları toplumun bireyleriyle ilişki (komşuluk, arkadaşlık gibi) içinde bulunmaları gerekmektedir.

4. Kimlik (kimliksel ve duygusal entegrasyon): Göçmenlerin içinde yaşadıkları toplumla zihinsel ve duygusal ilişkiler (grup kimliği edinme, biz olma ruhu gibi içerisinde olmasına yardım olmaktadır.

Esser bütün bu unsurların birbirleriyle çok yakın ilişkiler içinde olduğunu ve birbirini tamamladığını dile getirmektedir. Göçmenlerin içinde yaşadıkları toplumda iyi bir yer edinebilmeleri için gerekli olan bilgi ve yetkinliğe (dil yeterliliği, mesleki eğitim vb.) sahip olmaları gerektiğinin altını çizmektedir. Dilin entegrasyonun temeli olmasına rağmen tek başına yeterli olmadığına işaret eden Esser duygusal anlamda da çoğunluğa bağlılık hissedilmesi gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Medyanın, göçmenlerin yaşadıkları ülkeye uyum sağlamaları noktasında faaliyet göstermeleri medya aracılığıyla kültürlerarası entegrasyon fonksiyonu olarak adlandırılmaktadır. Kanada ve Amerika Birleşik Devletleri gibi klasik göç ülkelerinde görüldüğü üzere medya aracılığıyla yürütülen uyum süreci çok zor ve uzun bir süreçtir. Bu nedenle hem çoğunluk hem de azınlık medyasının önemli görevler üstlenmesi gerekmektedir. Geißler (2007b) bilhassa çoğunluk medyasının kültürlerarası entegrasyon sürecini olumlu yönde etkileyebilmesinin medya yayınlarının içeriğine, medya çalışanlarına ve medya kullanımına bağlı olduğunu vurgulamaktadır:

1. Medya yayınlarının içeriği: Göçmenlerin yaşadıkları ülkeye uyum sağlaması için çoğunluk toplumu tarafından birtakım politik ve sosyal çabalar içerisinde bulunulması gerekmektedir. Azınlıkların çoğunluk medyasında negatif sunulması yerine onların ülke içerisinde yapmış oldukları olumlu davranış ve işler ön planda sunulmalıdır. Özellikle onların ülkeye ekonomik alanda yapmış oldukları olumlu katkılara vurgu yapılması gerekmektedir. Azınlıkların kültürel ve sosyal farklılıklara rağmen ortak dil, kanunlar, temel değerler ve karşılıklı saygı çerçevesinde çoğunluk

ile beraber uyumlu bir şekilde yaşayabileceklerine medya yayınlarda sık sık dile getirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır (Şentürk Kara, 2013: 3-4).

2. Medya çalışanları: Göç edilen ülkenin medyasında azınlıkların çoğunlukla aynı haklara sahip olması ve önemli pozisyonlarda (kamuda, medyada vb.) eşit seviyede temsil edilmesi gerekmektedir.

3. Medya kullanımı: Göçmen kökenli kişilerin sadece geldikleri ülkenin medyasını değil, buldukları ülkenin medyasını da takip etmelerinin uyum sürecine olumlu etki yapacağı düşünülmektedir. Bu sayede göçmenlerin kendi soydaşları içinde izole bir yaşantı sürmek yerine yaşadıkları toplumun bir parçası olabilmek için ülkedeki politik, sosyal, kültürel ve aktüel olayları takip etme şansına sahip olabacaklarına inanılmaktadır (Hepp vd., 2011: 151-176; Geißler, 2008:12; Hafez, 2002: 34 -37).

3. Türkiye'deki Suriyelilerin Durumu

Suriye'de yaşanan iç savaştan kaçan sığınmacılar ilk olarak Nisan 2011 tarihinde Türkiye'ye gelmeye başlamıştır. Bu tarihten itibaren Türkiye Suriyeli sığınmacılara yönelik olarak açık kapı politikası uygulamıştır. Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) verilerine göre Haziran 2011 yılındaki sığınmacı sayısı 8.538 iken Ağustos 2012 yılında Suriyeli sığınmacı sayısı 78.409'a ulaşmıştır. Bu gelişmenin yaşandığı dönemde Türkiye 100.000 kişinin kritik eşit oluğunu açıklamıştır. Fakat Suriyeli sığınmacı akını beklentinin ötesinde gerçekleşmiş, Kasım 2014 tarihindeki resmi verilere göre Türkiye'deki Suriyeli sayısı 1.645.000'e ulaşmıştır (Orhan ve Senyücel Gündoğan, 2015: 12). 2015 yılında açıklanan verilerde 2 milyona yakın Suriyeli sığınmacının Türkiye'de yaşadığı dile getirilmiştir. Birleşmiş Milletlere göre bu rakam 2015 yılının sonuna kadar 2.5 milyona ulaşacaktır (Duran, 2015)

Türkiye'nin Kasım 2015 rakamlarına göre 10 (Hatay, Kilis, Şanlıurfa, Gaziantep, Kahramanmaraş, Osmaniye, Adıyaman, Adana, Mardin, Malatya) farklı şehrinde kurulan 19 çadır kenti, 1 geçici kabul merkezi ve 6 konteyner kentinde toplam 261.326 Suriyeli yaşamaktadır (AFAD,2015). Geriye kalan Suriyelilerin büyük çoğunluğu şehirlerde yerel halk ile iç içe bir yaşantı sürdürmektedir (Orhan ve Senyücel Gündoğan 2015: 12). Kamplarda sağlanan eğitim, sağlık, barınma, gıda gibi pek çok hizmetten yararlanamayan bu kişiler maddi sıkıntılar içinde ve zor koşullar altında varlıklarını sürdürmeye çalışmaktadır.

**Tablo1: Türkiye’de Suriyeli Sığınmacıların Barınma Merkezlerine İlişkin Temel Veriler
(Kasım 2015)**

İl	Geçici Barınma Merkezi	Barınma Tipi	GBM Mevcudu	Toplam Mevcut
HATAY	Altınözü 1 Çadırkenti	263 Bölme	1.368 Suriyeli	14.802
	Altınözü 2 Çadırkenti	622 Çadır	2.956 Suriyeli	
	Yayladağı 1 Çadırkenti	236 Çadır	2.611 Suriyeli	
	Yayladağı 2 Çadırkenti	310 Bölme		
	Apaydın Konteynerkenti	1.181 Konteyner	4.794 Suriyeli	
GAZİANTEP	İslahiye 1 Çadırkenti	1.898 Çadır	8.559 Suriyeli	52.530
	İslahiye 2 Çadırkenti	2.364 Bölme	10.984 Suriyeli	
	Karkamış Çadırkenti	1.686 Çadır	10.082 Iraklı	
	Nizip 1 Çadırkenti	1.858 Çadır	7.275 Suriyeli	
	Nizip 2 Konteynerkenti	938 konteyner	10.649 Suriyeli	
ŞANLIURFA	Ceylanpınar Çadırkenti	4.771 Çadır	4.981 Suriyeli	104.293
	Akçakale Çadırkenti	5.000 Çadır	19.810 Suriyeli	
	Harran Konteynerkenti	2.000 konteyner	28.796 Suriyeli	
	Viranşehir Çadırkenti	4.100 Çadır	13.844 Suriyeli	
	Suruç Çadırkenti	7.000 Çadır	17.835 Suriyeli	
KİLİS	Öncüpınar Konteynerkenti	2.063 konteyner	24.008 Suriyeli	33.825
	Elbeyli Beşiriye Konteynerkenti	3.592 konteyner	10.456 Suriyeli	
MARDİN	Midyat Çadırkenti	1.300 Çadır	3.084 Suriyeli	15.539
	Nusaybin Çadırkenti	3.270 Bölme	1.636 Iraklı	
	Derik Çadırkenti	2.100 Bölme	2.759 Iraklı	
KAHRAMANMARAŞ	Merkez Çadırkenti	3.684 Çadır	8.060 Suriyeli	17.802
OSMANİYE	CevdetiyeÇadırkenti	2.012 Çadır	9.155 Suriyeli	9.155
ADİYAMAN	Merkez Çadırkenti	2.260 Çadır	9.506 Suriyeli	9.506
ADANA	Sarıçam Çadırkenti	2.162 Çadır	10.551 Suriyeli	10.551
MALATYA	Beydağı Konteynerkent	2.083 konteyner	7.800 Suriyeli	7.800

Kaynak: AFAD (Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı)(2015): Barınma Merkezlerinde Son Durum. <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848> (Erişim Tarihi: 22.10.2015).

Türkiye’ye gelen Suriyeliler ilk başlarda sadece Suriye sınırındaki illerde ikamet ederken, zaman içinde başta İstanbul olmak üzere ülkenin hemen her bölgesine dağılmıştır. Fakat yoğunluk hala sınır bölgelerindedir. En fazla Suriyeli sığınmacıların (467.000) yaşadığı kent ise Şanlıurfa’dır. Bu şehri 330.000 Suriyeliye ev sahip yapması dolayısıyla İstanbul izlemektedir. Gaziantep’te 253.000, Hatay’da 204.000, Şırnak’ta 190.000, Suriyeli sığınmacı yaşamaktadır (Gürcanlı, 2015).

Suriyelilerin Türkiye’ye göçünde kritik eşiğin kat kat üzerine çıkmıştır. Türkiye şimdiye kadar Suriyeli sığınmacılar için yaklaşık 5.5 milyar dolar harcamada bulunmuştur. Birleşmiş Milletler ve Avrupa ülkelerden gelen yardım oranı harcananın sadece yüzde 4’üdür. Diğer bir deyişle bugüne kadar yapılan harcamaların yüzde 96’sını Türkiye kendi kaynaklarından karşılamıştır (Gürcanlı, 2015).

Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi bünyesinde yapılan araştırmanın sonucuna göre Suriyeli sığınmacıların Türkiye'ye toplumsal birtakım etkileri söz konudur. Bazı önemli etkileri şu şekilde sıralamak mümkündür (Orhan ve Senyücel Gündoğan 2015: 7):

- Suriyelilerin dil, kültür ve yaşam tarzı olarak Türk toplumunda farklı olması toplumsal uyumu güçleştirmektedir.

- Yerel halktan insanların Suriyeli kadınlar ile çoğunlukla ikinci evlilikleri gerçekleştirmesi neticesinde çok eşlilik yaygınlaşmakta, buna bağlı olarak boşanma oranları da artmaktadır.

- Çocuk işçilerin çalıştırılması yaygınlaşmaktadır.

- Etnik ve mezhepsel kutuplaşmaya sebep olacak zemin oluşmaktadır.

- Bazı sınır illerinde Suriyelilerin nüfus artışına paralel olarak demografik yapının değişmesi noktasında bölge halkının bir takım endişeler taşımasına neden olmaktadır.

- Çoğunlukla kamp dışında yaşayan Suriyeli sığınmacıların yaşam koşullarının zorluğu ve eğitim imkânından faydalanmıyor olması, ileride bazı sosyal sorunların (uyum sorunu, suç oranlarında artış gibi) yaşanmasına zemin hazırlamaktadır.

Türkiye'ye sığınan Suriyelilerin eğitim durumları çok düşük seviyelerde yer almaktadır. Sığınmacıların sadece yüzde 10'u okuma yazma bilmektedir. Hatta bu oran kadın sığınmacılarda daha düşüktür. Eğitimli olan Suriyeliler Türkiye'de kalmayıp başka ülkelere yerleşmeyi tercih etmektedir. Bu durumu değerlendiren Erdoğan, Türkiye'de eğitimli Suriyelilerin sayılarının az olması, onların da Türkiye'den ayrılması, ileride uyum konusunda köprü görevi üstlenebilecek kişilerin eksikliğini ortaya çıkaracağını ifade etmektedir (Güranlı, 2015). Tüm bu veriler aynı zamanda yerel ölçekte de bazı sorunlara neden olmakta, uluslararası bir kriz konumunda olan durum, sığınmacıların yaşadığı her şehirde kendisini farklı boyutlarda hissettirmektedir.

4. Malatya'daki Suriyeliler

Malatya'da Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı'nda 14 Kasım 2011 tarihinde 10.000 kişi kapasiteli 2000 adet konteynerden oluşan konaklama tesisi kurulmuştur. 12 Haziran 2013 tarihinde de Suriyeli sığınmacılar bu konteynerlere kabul edilmeye başlanmıştır. Toplam 443.000 metrekarelik bir alana kurulan bu konaklama tesisinde Ankara, Şam, İstanbul, Halep, Hatay, Hama olmak üzere toplam 6 mahalle bulunmaktadır. 21 metrekarelik kullanma alanları sahip olan konteynerlerden oluşan 6 mahallenin tamamı faal

olup İstanbul, Halep, Hatay, Hama adlı mahallelere Suriyeli sığınmacıların yerleştirilmesi işlemi tamamlanmıştır. Suriye'deki iç savaş sırasında ellerini, kollarını ve bacaklarını kaybeden yaralılar için kampın Şam mahallesinde Protez ve Rehabilitasyon Merkezi açılmıştır.

Malatya Beydağı Konaklama Tesisi'nde 12 Haziran 2013 tarihinden itibaren toplam 9933 Suriyeliye ev sahipliği yapılmıştır. 8 Kasım 2015 tarihi itibariyle 1507 konteyner dolu olup kampta toplam 7896 (3619 Erkek, 4247 Kadın) kişi bulunmaktadır.

Malatya kampında geçici barınma hizmetleri bünyesinde Suriyelilere barınma, yiyecek yardımı, sağlık, güvenlik, sosyal aktivite, eğitim (4 okul, 49 derslik), ibadethane (2 cami), tercümanlık, haberleşme ve temizlik vb. hizmetler sunulmaktadır. Bütün bu sayılan hizmetlerin yanı sıra sığınmacılara Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı tarafından yürürlüğe konulan "Afad Gıda Kartı" ile "Kızılay Gıda Kartı" verilmiştir. Bu kartlar kapsamında aylık kişi başı toplam 85 TL (Afad Gıda Kartına 35 TL, Kızılay Gıda Kartına 50 TL) yüklenerek gıda alışverişi için yardım yapılmaktadır. AFAD tarafından her konteynere hijyen setleri verilmektedir. Bununla birlikte ihtiyaç duyan ailelere hasta ve çocuk bezi, hazır mama ve süt ile engelliler için tekerlekli sandalye dağıtılmaktadır (Malatya Valiliği Afet ve Acil Durum Müdürlüğü, 2015).

5. Araştırma

Ağustos 2015 itibariyle İçişleri Bakanlığı verilerine göre Türkiye'nin 82 ilinde toplam 1 milyon 905. 984 kayıtlı Suriyeli bulunmaktadır. 10 ilde kurulan kamplarda yaşayan Suriyelilerin sayısı ise 261.326 tür. Bu durum Türkiye'de yaşayan Suriyeli göçmenlerin %85'nin kamp dışında kendi başlarının çaresine bakarak yaşamak zorunda olduklarını göstermektedir. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) Türkiye Sözcüsü Selin Ünal Kamplarda yaşayan çocuklar eğitim alarak Türkçelerini geliştirip okul hayatına adım atarken kamp dışında yaşayan çocukların eğitim imkânları konusunda daha dezavantajlı konumda olmaları sebebiyle ileride Türk topluma entegre olma noktasında çok büyük sorunlar yaşayacaklarını vurgulamaktadır (Duran, 2015). Bu bağlamda Suriyelilerin büyük bir bölümünün artık bu ülkede kalıcı olacaklarından bu sorunları önüne geçilmesi için onların Türk toplumuna entegre olmaları Türk medyası tarafından da desteklenmesi gerekmektedir.

Türk medyasında Suriyeli göçmenlerin nasıl temsil edildiğine dair çok az çalışma bulunmaktadır. Bunlardan bir tanesi 2014 yılında Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi (HUGO) tarafından yapılmıştır. Bu araştırma kapsamında Türkiye'ye

sığınan Suriyelilerin durumunu ile Türk vatandaşlarının onlara bakış açısını ortaya koymak amacıyla 6 ilde derinlemesine mülakatlar gerçekleştirilmiştir. Bu araştırmaya ek olarak 21 ulusal, 56 yerel medya kuruluşlarının web üzerinden paylaştıkları haber, yorum ve değerlendirmeler üzerinden medya analizi yapılmıştır. Bu araştırma ile Türk medyasında Türkiye'deki, Suriyelilere ya yer verilmediğini ya da çoğunlukla negatif bir şekilde sunulduğunu tespit edilmiştir. Haberlerde çoğunlukla misafirlik ile tanımlanan haddini bilme konusuna vurgu yapıldığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca Suriyeli sığınmacıların ülke ekonomisine büyük bir yük olduğuna sık sık haberlerde sunulduğu görülmüştür. Suriyelilerle birlikte suç kapsamındaki eylemlerin sayısında da sık sık bir artış olduğuna işaret edilerek 2014 yılı içinde Ankara, Gaziantep, Kahramanmaraş ve Adana'da yapılan "Suriyeliler Gitsin!" türü gösteriler ön plana çıkartıldığı tespit edilmiştir. Suriyeliler bir yandan zavallı, mağdur ve yoksul insanlar olarak sunulurken diğer yandan kaçak, suçlu hırsız, katil, tecavüzcü gibi niteliklerle suç işleme potansiyeli olan kişiler olarak lanse edildiği görülmüştür. Onlarla ilgili olarak salgın hastalık tehdidi, dilencilik yapmaları, çadır kentlerde çıkardıkları isyanlar, gelişlerinin buldukları bölgedeki kira fiyatlarını yükseltmesi ve yasadışı şekilde ucuz işçi olarak tercih edilmeleri ve Suriyeli kadınların kuma haline gelişleri gibi konular ağırlıklı olarak işlendiği ortaya çıkmıştır (Erdoğan 2014: 46-47).

Tüm bu sıralananların ışığında, ortaya koyulan çalışma Malatya yerel basınının Suriyeli sığınmacıları nasıl algıladığını ve okuyucularına nasıl sunduğunu, medya aracılığıyla kültürlerarası entegrasyon çerçevesinde ele almaktadır. Medyada kullanılan dil, haber konularının seçimi, haberin işleniş tarzı gibi birçok değişken okuyucuların zihninde bir takım imajlar yaratmakta ve sığınmacılara yönelik enformasyonlarını bu doğrultuda şekillendirmektedir. Bu noktadan hareketle Malatya'da yayınlanan ve Basın İlan Kurumu'ndan ilan alan 4 yerel gazete Malatya Söz, Malatya Son Söz, Bu Sabah ve Net Haber içerik analizine tabi tutulmuştur. 4 aylık (Mayıs, Haziran, Temmuz, Ağustos 2015) süreçte yayınlanan toplamda 480 adet gazetenin bütün haberleri taranarak içerisinde Suriyeli sığınmacılarla ilgili olan haberler daha önceden belirlenen kategorilere göre incelenmiştir. Bu verilerin analizi SPSS 17.0 programı yardımıyla yapılmıştır.

6. Bulgular

Tablo 2: Zaman

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Mayıs	8	10,7	10,7
Haziran	23	30,7	30,7
Temmuz	24	32,0	32,0
Ağustos	20	26,7	26,7
Toplam	75	100,0	100,0

Haberlerin aylık dağılımına bakıldığında özellikle Mayıs 2015 ayında haberlerin en düşük seviyede (%10,7) olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Haziran ve Temmuz aylarında artan bir oran göze çarpmaktadır.

Tablo 3: Gazetenin Adı

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Malatya Söz	24	32,0	32,0
Net Haber	10	13,3	13,3
Malatya Son Söz	14	18,7	18,7
Bu Sabah	27	36,0	36,0
Toplam	75	100,0	100,0

Haberlerin yerel gazetelere dağılım oranları göz önüne alındığında Suriyeli Mültecilerle ilgili en fazla haberin Bu Sabah Gazetesi'nde yer aldığı (%36); en az haberin ise Net Haber Gazetesi'nde (%13,3) bulunduğu görülmektedir.

Tablo 4: Haber Konuları

	Frekans	Yüzde	Valid Percent
Polis Adliye	7	9,3	9,3
Eğitim Hakkı	5	6,7	6,7
Yaşam Koşulları	40	53,3	53,3
Suriyelilerin Faaliyetleri	1	1,3	1,3
Siyaset Ekonomi	22	29,3	29,3
Toplam	75	100,0	100,0

Yerel gazetelerde yer alan haber konularına bakıldığında %53 gibi bir oranla Suriyeli göçmenlerin yaşam koşullarına yönelik haberler göze çarpmaktadır. Siyaset ve ekonomi konulu haberlerin ise %29,3 ile ikinci sırada yer aldığı gözlemlenmektedir.

Tablo 5: Kullanılan Haber Kaynakları

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Muhabir	41	54,7	54,7
Ajans	30	40,0	40,0
Yok	4	5,3	5,3
Toplam	75	100,0	100,0

Malatya Yerel Basın Kuruluşları'nın haber kaynağı olarak %54,7 oranında kendi muhabirlerini kullandığı görülürken; Ajans Haberciliğine ise %40 gibi yüksek bir pay ayrıldığı anlaşılmaktadır.

Tablo 6: Kullanılan Haber Öznesi

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Suriyeli	62	82,7	82,7
Sığınmacı	1	1,3	1,3
Mülteciler	12	16,0	16,0
Toplam	75	100,0	100,0

Malatya Yerel Basını'nın Suriyeli sığınmacıları adlandırırken kullandığı haber öznesine bakıldığında %82'lik bir kısmının "Suriyeli" kelimesini kullandığı ortaya çıkmıştır. "Mülteci" ifadesi ise %16'lık oranla ikinci sırada yer almaktadır. Suriyelilerin sığınmacı olarak sadece bir haberde adlandırıldığı tespit edilmiştir.

Tablo 7: Haberdeki Olumsuzluk Unsurunun Konusu

	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Valid İş Hayatı Ekonomi	7	9,3	9,3
Sosyal Yaşam	22	29,3	29,3
Kültürel Bozulma	2	2,7	2,7
Siyaset	12	16,0	16,0
Eğitim	7	9,3	9,3
Suç Polis Adliye	6	8,0	8,0
Yok	19	25,3	25,3
Toplam	75	100,0	100,0

Haberde yer alan olumsuzluk unsurlarının konularına göz attığımızda haberlerin %74,7'sinde olumsuz bir unsurun kullanıldığını, %25,3'ünde ise hiçbir olumsuz unsurun yer almadığı görülmüştür. Olumsuzluk unsurlarının konularına göz atıldığında ise sosyal yaşam ve siyaset konularının ön plana çıktığı anlaşılmaktadır.

Tablo 8: Haber Konuları * Haberdeki Olumsuzluk Unsurunun Konusu

		Haberdeki olumsuzluk unsurunun konusu							Toplam
		İş Hayatı Ekonomi	Sosyal Yaşam	Kültürel Bozulma	Siyaset	Eğitim	Suç Polis Adliye	Yok	
Haber konuları	Polis Adliye	2	0	0	0	0	5	0	7
	Eğitim Hakkı	0	0	0	0	3	0	2	5
	Yaşam Koşulları	3	20	1	0	4	1	11	40
	Suriyelilerin Faaliyetleri	0	0	0	0	0	0	1	1
	Siyaset Ekonomi	2	2	1	12	0	0	5	22
Toplam		7	22	2	12	7	6	19	75

Haber konuları ve haberdeki olumsuzluk unsurunun konularına birlikte bakıldığında yaşam koşulları ve sosyal yaşamdaki olumsuzlukların anlamlı bir ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte Siyaset ve Ekonomi içerikli haberlerde olumsuzluk unsurunun en az seviyede olduğu ortaya çıkmıştır.

Tablo 9: Zaman * Haber Konuları

		Haber konuları					Toplam
		Polis Adliye	Eğitim Hakkı	Yaşam Koşulları	Suriyelilerin Faaliyetleri	Siyaset Ekonomi	
Zaman	Mayıs	1	1	2	0	4	8
	Haziran	1	0	15	1	6	23
	Temmuz	0	0	16	0	8	24
	Ağustos	5	4	7	0	4	20
Toplam		7	5	40	1	22	75

Zaman ve Haber Konuları ilişkilendirildiğinde özellikle Ramazan Ayı'nı kapsayan Haziran ve Temmuz aylarında Suriyelilerle ilgili haberlerde bir yoğunlaşma göze çarpmaktadır.

Tablo 10: Gazeteler * Haber Kaynakları

		Haber kaynakları			Toplam
		Muhabir	Ajans	Yok	
Gazeteler	Malatya Söz	14	7	3	24
	Net Haber	5	4	1	10
	Malatya Son Söz	10	4	0	14
	Bu Sabah	12	15	0	27
Toplam		41	30	4	75

Haber kaynağı kullanımı açısından gazetelere bakıldığında ajans haberciliğinin en fazla “Bu Sabah” Gazetesi tarafından kullanıldığı görülmekte; buna karşın muhabir kullanan gazeteler dengeli bir dağılımla karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 11: Gazeteler * Haber Konuları

	Haber konuları					Toplam
	Polis Adliye	Eğitim Hakkı	Yaşam Koşulları	Suriyelilerin Faaliyetleri	Siyaset Ekonomi	
Gazeteler Malatya Söz	1	2	11	0	10	24
Net Haber	0	1	7	0	2	10
Malatya Son Söz	2	1	8	0	3	14
Bu Sabah	4	1	14	1	7	27
Toplam	7	5	40	1	22	75

Gazetelerin Suriyeli sığınmacılarla alakalı daha çok hangi konuları ele aldığına bakıldığında ağırlıklı olarak “Yaşam Koşulları” konusunun hemen hemen her gazetenin haber konularında ağırlık teşkil ettiği görülmekte ikinci sırada ise “Siyaset ve Ekonomi” başlığı yer almaktadır.

7. Sonuç

2015 yılı resmi rakamlarına göre Türkiye’de 2 milyona yakın Suriyeli sığınmacı yaşamakta ve bu sayının ilerleyen günlerde daha da artması beklenmektedir. Malatya da Suriyeli sığınmacıların yoğunlukla bulunduğu illerden bir tanesidir. Bu bağlamda Malatya yerel basınına bakıldığında en çarpıcı sonuç olarak karşımıza çıkan durum, incelenen toplam 480 gazetede 75 haberin çıkmış olmasıdır. Bu sonuç aslında yerel basının söz konusu olaya yönelik ilgisizliğini göstermektedir. Haberlerin yoğunlaştığı dönemlere bakıldığında Haziran ve Temmuz 2015 ayları ön plana çıkmaktadır. Bu ayların Ramazan Ayı’na denk gelmiş olması farkındalığın özellikle dini hassasiyet doğrultusunda değiştiğini göstermektedir. Ancak Ağustos 2015 ile birlikte haber sayılarında tekrar bir azalma göze çarpmaktadır.

Yerel basının Suriyeli sığınmacılara yönelik işlediği haber konularının ise genellikle yaşam koşulları başlığı altında yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum bir anlamda Türkiye genelinde yaşanan perspektifin bir yansımasıdır. Zor koşullar altında bulunan sığınmacıların bu haber başlığı altında ele alınması şaşırtıcı değildir.

Haberde kullanılan haber öznesi büyük bir oranda yerel basında benzerlik göstermekte ve genel bir tanımlama olan Suriyeli ifadesiyle karşılaşılmaktadır. Bu ifade yerine kullanılabilir çok farklı tanımlamalar olmasına rağmen Suriyeli ifadesi daha az

ötekileştiren bir anlam içermektedir. Ancak bu konuda medya organlarında bir kavram karmaşası olduğu vurgulanmalıdır. Suriyeli sığınmacıların haber öznesi boyutunda nasıl ele alınması gerektiği ilgili mercilerce tartışılmalı ve ortak bir uzlaşa sağlanmalıdır.

Malatya yerel basınının ele aldığı haberlerin %25'inde hiçbir olumsuzluk unsurunun bulunmaması da dikkate değer bir sonuçtur. Medya aracılığıyla kültürel entegrasyon çerçevesinde bakıldığında yerel basının Suriyeli sığınmacılara olumlu yaklaştığı söylenebilir. Bununla birlikte kullanılan olumsuzluk unsurunun da yine Suriyeli sığınmacıların sosyal yaşamlarıyla ilgili olduğu ortaya çıkmıştır.

Sonuç olarak Malatya yerel basının Suriyeli sığınmacılara yönelik yaklaşımının medya aracılığıyla kültürel entegrasyon çerçevesinde olumlu katkı sunduğunu söylemek mümkündür. Gerek haber konuları, gerek habere yaklaşım tarzı, gerekse de haber öznesinin adlandırması bakımından ufak sorunlar olsa da genel olarak duyarlı habercilik anlayışı benimsendiğini dile getirebiliriz.

Kaynakça

AFAD (Başbakanlık Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı) (2015), Barınma Merkezlerinde Son Durum, <https://www.afad.gov.tr/tr/IcerikDetay1.aspx?ID=16&IcerikID=848>, Erişim Tarihi: 22.10.2015.

CLEMENS, Gabriele; REINFELDT, Alexander; WILLE, Gerhard (2008), *Geschichte der europäischen Integration: ein Lehrbuch*, Schöningh, Paderborn.

DURAN, Aram Erkin (2015), Suriyeliler Türkiye'de kalıcı, http://www.dw.com/tr/suriyeliler-t%C3%BCrkiyede-kal%C4%B1c%C4%B1/a-18654827_, Erişim Tarihi: 10.11.2015.

ERDOĞAN, Murat (2014), Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal Kabul ve Uyum (Kasım 2014), Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırma Merkezi, <http://www.hugo.hacettepe.edu.tr/HUGO-RAPOR-TurkiyedekiSuriyeliler.pdf>, Erişim Tarihi: 09.10.2015.

ESSER, Hartmut (2000), *Soziologie. Spezielle Grundlagen. Bd. 2, Campus, Frankfurt am Main/NewYork*.

ESSER, Hartmut (2003), What Substance Is There to the term 'Leitkultur', CUPERUS, René; DUFFEK, Karl; KANDEL, Johannes (Ed.), *The Challenge of Diversity, European Social Democracy Facing Migration, Integration and Multiculturalism*, StudienVerlag, Innsbruck etc., ss. 47–58.

GEİBLER, Rainer (2005), *Die Mediale Integration von ethnischen Minderheiten*, GEİBLER, Rainer; PÖTTKER, Horst (Ed.), *Massenmedien und die Integration ethnischer Minderheiten in Deutschland. Problemaufriss – Forschungsstand – Bibliographie*, Transcript, Bielefeld, ss. 71–81.

GEİBLER, Rainer (2007a), "Einwanderungsland Deutschland. Herausforderung an die Massenmedien", <http://journalistik-journal.lookingintomedia.com/?p=61&print=1>, Erişim Tarihi: 30.09.2015.

GEİBLER, Rainer (2007b), "Interkulturelle mediale Integration: Mittelweg zwischen Assimilation und Segregation", http://www.migration-boell.de/web/diversity/48_1226.asp, Erişim Tarihi: 22.07.2015.

GEİBLER, Rainer (2008), „Was ist „mediale Integration“? Die Rolle der Medien bei der Eingliederung von MigrantInnen“, *TelevIZion. Internationales Zentralinstitut für das Jugend- und Bildungsfernsehen (IZI) beim Bayerischen Rundfunk. Heft 21/2008/1*, ss. 11–16.

GEİBLER, Rainer; PÖTTKER, Horst (2006), Integration durch Massenmedien: Medien und Migration im internationalen Vergleich, Transcript, Bielefeld.

GİRİT, Selin (2015), Suriyeli Mülteciler dosyası: Misafirlik uzadı mı?, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151005_suriyeli_multeciler, Erişim Tarihi: 10.11.2015.

GÜRCANLI, Zeynep (2015), İşte 3 yıl sonunda Türkiye'deki Suriyelilerin Durumu, <http://www.hurriyet.com.tr/iste-3-yil-sonunda-turkiyedeki-suriyelilerin-durumu-29098215>, Erişim Tarihi: 24.09.2015.

HAFEZ, Kai (2002): Türkische Mediennutzung in Deutschland: Hemmnis oder Chance der gesellschaftlichen Integration? Eine qualitative Studie im Auftrag des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, Hamburg/Berlin, Deutsches Orient-Institut Hamburg.

HEPP, Andreas; BOZDAG, Cigdem; SUNA, Laura (2011), Mediale Migranten, Mediatisierung und die kommunikative Vernetzung der Diaspora, VS Verlag, Wiesbaden,

Malatya Valiliği İl Afet ve Acil Durum Müdürlüğü (2015), Malatya Beydağı Konaklama Tesisi 09.11.2015 tarihli Brifing.

www.ntv.com (2015), BM, Türkiye'deki Suriyeli sayısı açıklandı, http://www.ntv.com.tr/dunya/bm-turkiyedeki-suriyeli-sayisini-acikladi,7wdrjbuNUSxNdi5GyeV6Q?_ref=infinite, Erişim Tarihi: 10.11.2015.

ORHAN, Oytum ve SENYÜCEL GÜNDOĞAN Sabiha (2015), Suriyeli Sığınmacıların Türkiye'ye etkileri. Orsam (Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi) Rapor No: 195, Ocak 2015, http://www.orsam.org.tr/tr/Uploads/Yazilar/Dosyalar/201518_rapor195tur.pdf, Erişim tarihi: 03.09.2015.

PÖTTKER, Horst (2005), Soziale Integration. Ein Schlüsselbegriff für die Forschung über Medien und ethnische Minderheiten, GEİBLER, Rainer; PÖTTKER, Horst (Ed.), Massenmedien und die Integration ethnischer Minderheiten in Deutschland. Problemaufriss – Forschungsstand – Bibliographie, Bielefeld, Transcript, ss. 25–43.

SOLMS-LAUBACH, Franz (2009), “Die Türken verweigern sich eisern der Integration”,

<http://www.welt.de/politik/article3084338/Die-Tuerken-verweigern-sich-eisern-der-Integration.html>, Erişim tarihi: 10.09.2015.

ŞEN, Faruk (2006), “Almanya'daki Türkler – Entegrasyon ve Gettolaşma”, <http://www.konrad.org.tr/Medya%20Mercek/13faruk.pdf>, Erişim tarihi: 18.03.2015.

ŞENTÜRK KARA, Eylem (2013): "Medya Aracılığıyla Kültürlerarası Entegrasyon: Almanya Örneği. Almanya'da yaşayan Türklerin Medya Sektöründe Görev Almasının Kültürlerarası Entegrasyona Etkisi". Gümüşhane İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Cilt 2, Numara 1, Mart 2013, ss. 1-25.

Yeşil Lojistik: Yeşil Ulaşım Hizmetleri

Malatya Büyükşehir Belediyesi Örneği

Paşa GÜLTAŞ¹

Mustafa YÜCEL²

Özet

Kurumsal sosyal sorumluluk kapsamında yapılan yeşil lojistik faaliyetleri alt konularından yeşil ulaştırma konusu bu çalışmada esas olarak ele alınmıştır. Çevre sorunlarının önlenemez artışı karşısında yapılan her faaliyet büyük önem taşımaktadır. Bu kapsamda yerel yönetimlerin aldığı kararlar, diğer tüm kurumlara ve kişilere iyi örnek olacaktır. Belediyelerin ulaşım hizmetlerinde alternatif kanalların denenmesi, çevreye daha az zarar verecek sistemlerin kullanılması temiz bir Dünya için anahtar roldür. Bu çalışma kapsamında; Malatya Büyükşehir Belediyesi tarafından hayata geçirilen ve yerli üretim olup Türkiye'de ilk kez kullanılan Trambüs taşıtları incelenmiştir. Genel olarak artı ve eksi yönleri ele alınarak literatür taraması yapıp teorik bilgilere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Lojistik, Yeşil Yönetim, Yeşil Ulaştırma, Malatya, Trambüs

Green Logistics: Green Local Transportation The Model of Malatya Municipality

Abstract

Green logistics sub-topic's green transport within the scope of corporate social responsibility is the main subject of this study. All activities carried out in the face of uncontrollable growth of environmental problems are very important. in this context; the decisions of local authorities would be very good example to other institutions and public people. Trying to alternative channels of municipal transport services and using of the system will cause less damage to the environment is the key of the keepin' World clean. The scope of this study; first time used domestic production in Turkey, Trambus vehicles implemented by Malatya Municipality were examined in general. Considering the pros and cons sides of the Trambus, theoretical information are included and literature was scanned.

Keywords: Green Logistics, Green Management, Green Transport, Malatya, Trambus

¹ Alan Uzmani, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya/Türkiye, pasagultas@gmail.com

² Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü, Malatya/Türkiye, mustafa.yucel@inonu.edu.tr

1.Giriş

Nüfusun hızla artması ile daha çok mal ve hizmete ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaçların karşılanması için büyüyen sanayileşme sonucunda artan üretim, ihtiyaçtan fazlasının tüketilmesi, küresel ısınma, çevre kirliliği gibi faktörler insan hayatını olumsuz etkilemeye başlamıştır. Çevre sorunlarının önlenemez artışı ile birlikte yapılan çalışmalar yerel yönetimlerin sosyal sorumluluk çerçevesinde çevresel kirliliği kontrol ve önleme konusunda adımlar atmaya başlamıştır. Çevre sorunları içerisinde insan hayatını en çok tehdit eden konuların başında hava ve gürültü kirliliği gelmektedir. Özellikle karayolu taşımacılığının ülkemizde yoğun şekilde kullanılması, hava ve gürültü kirliliğini daha da arttırmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma, sürdürülebilir büyüme çerçevesinde yerel yönetimler, en az enerji, en az hammadde kullanarak ve daha az atık oluşturacak şekilde yeşil enerji kaynaklarıyla faaliyetlerini yapmalıdırlar. Bu durum ulaşım hizmetlerinde eko-verimlilik açısından alternatif sistemler ortaya çıkarmıştır. Malatya Büyükşehir Belediyesi yerli üretim olan Trambüs araçlarını kullanarak konunun önemi doğrultusunda bir adım atmıştır. Bu çalışmada çevre sorunları, yeşil lojistik, yeşil taşımacılık gibi konular araştırılmış olup bu çerçevede Malatya Büyükşehir Belediyesi'nde taşımacılık hizmeti olarak gerçekleştirilen Trambüs sistemleri incelenmiştir.

2.Çevre Sorunları

Dünya nüfusu hızlıca artmaktadır. Population Reference Bureau kayıtlarına göre Kasım 2015 tarihi itibarıyla Dünya nüfusu 7.4 milyara yaklaşmıştır (www.prb.org,2015). Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu'na göre, 1999 yılında dünya nüfusunun 6 milyara, 2011 yılında ise 7 milyara ulaştığı (www.unfpa.org,2015) göz önüne alındığında, artan nüfusla beraber insanların ihtiyaçlarında da artışın olması kaçınılmazdır. Böylece hızlı büyüyen Dünya'da insan ihtiyaçlarının artması üretimin artmasına, üretimin artması da çeşitli sorunlar ile birlikte çevre sorunlarının artmasına yol açmıştır. Doğayla insanoğlu arasındaki ilişkide dengeler doğanın aleyhine gelişmiş, doğanın kendisini koruması ve yenilemesi oldukça güçleşmiş ve bazı bölgelerde tamamen geri dönülemez bir sürece girmiştir. Mevsimlerin değişmesi, buzulların erimesi, ormanların yok olması, denizlerin kirletilmesi, soluduğumuz hava kalitesinin azalması, gürültü, beton ve metal kirliliğinin artması bu sürecin en büyük göstergeleridir (Baykal ve Baykal, 2008: 4).

2.1 Küresel Isınma

Küresel ısınma, atmosfere salınan gazların neden olduğu düşünülen sera etkisinin sonucunda, yıl boyunca kara, deniz ve havada ölçülen ortalama sıcaklıklarda görülen artışa verilen isimdir. İklim sistemi, Güneş'in periyodik aktiviteleri ve sera gazları, insani etkiler vb. nedenlerden etkilenmektedir. Bu gazlar çoğunlukla fosil yakıt kullanımından, sanayi, ulaştırma, enerji üretiminden ve çeşitli atıkların ve tarımsal etkinliklerden kaynaklanmaktadır. Ancak burada en önemli kaynak enerji üretiminde kullanılan fosil yakıtlar (kömürler, petrol, doğal gaz vs.) ve sanayidir (Öztürk, 2002: 52).

Küresel ısınma Dünyamızı tehdit eden en önemli unsurlardan biridir. Bu nedenle son yıllarda araştırmalar ve bilimsel çalışmalar bu alanda oldukça fazladır. Küresel ısınma sonucu Dünya yüzeyine yakın ortalama hava sıcaklığındaki artış, 2000 yılında sona eren yüz yıllık süreçte $0.6\pm 0.2^{\circ}\text{C}$ olmuştur. Bu artış 2005 yılında sona eren geçmiş yüz yıllık süreç içerisinde ise $0.74\pm 0.18^{\circ}\text{C}$ 'ye yükselmiştir (Sağlam vd., 2008: 89).

2.2. Çevre Kirliliği

Hızlı nüfus artışı, sanayi tesisleri, plansız kentleşme, bilinçsiz tarım gibi nedenler su, toprak ve havada önemli kirlenmelere neden olmaktadır. Çevre kirliliği, ihtiyacından fazlasını üretip, yine ihtiyacından fazlasını tüketen insanlardan dolayı oluşur. Denizlerin, akarsuların, ormanların, şehirlerin ve atmosferin kirliliği insanoğlunun yaşam kalitesini düşürmektedir. Yerküredeki doğal kaynakların tüketilmesi, fosil yakıtların azaltılmasının bir sonucu olarak, kirlenmenin insan sağlığı için yakın bir tehdit haline gelmesi, hayatı bu kaynaklara bağlı olan bazı canlı türlerinin zarar görmesine ve neslinin yok olmasına neden olmaktadır. (Ardoğan, 2012: 84).

Son zamanlarda iletişim kanallarının da güçlenmesiyle insanlar daha bilinçli hareket ederek bu kirliliği doğuran nedenleri araştırmaya başlamışlardır. Üreticilerin ve yerel yönetimlerin çevre hassasiyeti olan insanlara yönelik faaliyetlere eğilimi de böylece başlamıştır. Bu tip insanların sayısı gün geçtikte artmakta olduğundan faaliyetler kapsamlı bir şekilde genişlemektedir.

2.3. Çevre Sorunlarının Önlenmesi

Dünyamızda yaşanan tüm bu olumsuzluklar uluslararası bir boyut kazanmış ve devletleri çevre sorunlarının çözümü için bir araya getirmiştir. Birleşmiş Milletler dâhil olmak üzere bir çok örgüt toplanarak konunun nedenleri, sonuçları ve çözümleri tartışılmıştır. Bu

adımlar sonucunda ülkeler sorumluluk almaya başlamış ve çevre sorunlarının çözümü bir devlet politikası haline dönüşmeye başlamıştır. Çevre sorunlarını önlemede ulusal ve uluslararası işbirliği sağlanmıştır. Bu işbirliği anlaşmaları çerçevesinde tüm sektörler bir araya gelerek çevre sorunlarının çözülmesinde daha ucuz yöntemleri araştırmaya koyulmuşlardır. Bu araştırmalar sonucunda geliştirilen yeni stratejilerle, özellikle atık yönetiminde doğal bir hiyerarşi oluşmuştur. Atığın oluşumunu önleyen ya da miktarını azaltan yöntemler öncelik kazanmıştır. Bu yöntemler önem sırasına göre şöyle sıralanabilir (Demirer, 2000: 1-2):

- **Kirlilik Önleme:** Atığın oluşmasını önleyen kirlilik önleme yöntemleri, çevre yönetiminde önceliklidir. Kimi zaman bu yöntemler değişiklikler gerektirse de, çevresel ve ekonomik anlamda kazanımları diğer yöntemlere göre çok daha yüksektir.
- **Geri Dönüşüm:** Atığın oluşumu önlenemiyorsa, arıtılacak/bertaraf edilecek atık miktarını mümkün olduğunca en aza indirmek için 'geri dönüşüm' ve 'yeniden kullanım' gibi yöntemler uygulanmalıdır.
- **Arıtma:** Atığın oluşumunun önlenemediği ya da miktarının azaltılmadığı durumlarda, hacmini ya da toksit içeriğini azaltmak amacıyla arıtım yapılır. Her ne kadar 'boru sonu' arıtma yöntemleri atık miktarlarında azalma sağlıyorsa da Kirlilik Önleme kadar etkin yöntemler değildir.
- **Bertaraf etme:** Bertaraf etme atık yönetiminde en son düşünülmesi gereken seçenektir. Etkin atık bertarafı çevre yönetiminin önemli bir bileşeni olmasına rağmen, en az etkili yöntemdir.

Çevre sorunlarını önlemek amacıyla devletlerin de konuyu ciddi bir biçimde ele alması yaşadıkları dünyanın kalitesinin artmasını isteyen insanların konuya olan bakış açısını hızla değiştirmiştir. Ancak çevre sorunları insan varlığını tehdit ettiğinden bu sorunların önlenmesi insanların şimdi ve gelecekte alışlagelmiş düşünce ve davranışlardan vazgeçmesi ile olacaktır. Çevre problemleri sadece teknoloji ile veya yasalarla çözülebilecek bir problem olmadığı için, insanlar hiç zaman kaybetmeden, söz konusu çevre problemlerine çözüm bulmak için üzerlerine düşeni yapmak zorundadırlar. Bu, ancak bireysel davranışların değişmesi ile mümkündür (Erten, 2005: 28). Bu doğrultuda çevre bilincine sahip daha duyarlı olan kişilerin baskısı, yapılan sosyal sorumluluk projeleri ve devlet kararları yerel yönetimlerde de kendini hissettirmiştir. Böylece sosyal sorumluluk projelerinin geliştirilerek topluma örnek olma yolunda adımlar atılmaya başlanmıştır.

2.3.1.Yerel Yönetimlerde Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Kurumsal Yeşil Yönetim Anlayışı

Yerel yönetimler, vatandaşa en yakın olan kurumlardır. Halkın taleplerinin farklılık göstermesi yerel yönetimlerin verdikleri hizmetlerin çeşitliliğini ve karışıklığını oluşturmaktadır. Yerel Yönetimler, belirli bir coğrafi alanda yaşayan yerel topluluğun ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere kurulan, karar organları yerel halkça seçilen, görev ve yetkileri yasalarla belirlenen, özel gelirleri ve bütçesi olan ve kendine özgü örgüt yapısı ve personeli bulunan kamu tüzel kişileri olarak tanımlanabilir (Urhan, 2008: 85). Çevre yönetimi ve sürdürülebilir yönetim kapsamında yeşil yönetim faaliyetleri, günümüzde yerel yönetimlerin sosyal sorumluluk açısından üzerinde oldukça önem verdiği konulardan birisidir. Bu konuda alınan kararlar halk üzerinde doğrudan etki ettiğinden toplumun gelişimi ve tatmini açısından kilit bir role sahiptir.

2.3.1.1.Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Sosyal sorumluluk birey ya da grup olarak sosyal, kültürel, ekonomik ve çevresel konulara yönelik etik ve duyarlı davranışlara denilmektedir. Esas olan toplumun faydası için gönüllü olarak etik temele dayalı çalışmalar yapmaktır. Günümüzde gerek ticari işletmeler gerek yerel yönetimler açısından insan merkezli yönetim anlayışı egemendir. Sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirilerek sürdürülebilir kalkınmaya, sürdürülebilir yaşama katkıda bulunmak amacıyla sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirilmektedir. Böylece insan temelli yönetim anlayışı ile ekonomiye de destek verilecektir. Bu bağlamda kurumsal sosyal sorumluluk "sosyal amaçları desteklemek ve kurumsal sosyal sorumluluk yükümlülüklerini tamamlamak için bir kurum tarafından üstlenilmiş büyük çaplı faaliyetlerin tamamı kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleridir" şeklinde tanımlanmaktadır (Kotler ve Lee, 2008: 3).

Sosyal sorumluluk projeleri, itibar yönetimi kapsamında Amerika Birleşik Devletleri'nde başlayan bir eğilimdir ve tüm dünya kurumlarına da yayılmaktadır. Sosyal sorumluluk kavramının ortaya çıkması aşağıdaki nedenlere dayanmaktadır (Vural ve Coşkun, 2011: 66):

- Devletin ekonomik yaşama müdahalelerin sonucu olarak, bazı sınırlamalar ortaya çıkmıştır.
- Çeşitli örgütlere üyelik sayesinde örgütsel güç arttırmıştır.
- Nüfusun ve nüfus yoğunluğunun artması ile işsizlik önemli bir sorun haline gelmiştir.

- Demokratikleşme ve hümanizm eğilimlerinin giderek güçlenmesi, bireyi daha güçlü bir varlık haline getirmiştir.
- Hızlı küreselleşme ve bölgesel uyum nedeniyle uluslararası ekonomik ve siyasi rekabetin artması, uluslar ve kurumların yönetiminde bir takım değişiklikler yaratmıştır.

2.3.1.2. Kurumsal Yeşil Yönetim Anlayışı

Yeşil yönetim, çevrenin korunması ile ekonomik büyüme kavramlarının uzun dönemli ve birlikte düşünülmesi esasına dayanmaktadır. Yeşil yönetimin çıkış noktası sürdürülebilir gelişme anlayışıdır. Sürdürülebilirlik, doğadaki kaynakların korunarak, insan yaşamının kalitesinin artırılması anlamına gelir. Bu kapsamda, sosyal, ekonomik, ekolojik amaçların birlikte değerlendirilmesi ve her birinin yararına olacak şekilde faaliyetlerin düzenlenmesi, sürdürülebilir gelişmeye yardımcı olacaktır (Akatay ve Aslan, 2008: 318). Belediyelerin yeşil yönetim anlayışı ile çevreyi ön planda tutacak şekilde faaliyetlerin düzenlenmesi gerekmektedir. Ayrıca belediyenin tüm organlarının ekonomik olarak güçlenmesi, doğal kaynakların daha etkin kullanımı, emisyon hacminin azaltılması, çevre korumanın ve daha temiz bir çevrenin oluşumunun sağlanması yeşil yönetsel yaklaşım ile başarıya ulaşacaktır.

Belediyeler kurumsal yeşil yönetim anlayışıyla, çevresel olumsuzlukların önlenmesini, enerji kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını sağlayacaklardır. Bu yönetim anlayışı ile belediyeler diğer kurumlara ve ticari işletmelere de örnek olacak ve bölgenin sürdürülebilir kalkınmasında büyük rol oynayacaktır.

3. Yeşil Lojistik

3.1. Lojistik: Kapsamı ve Süreci

Lojistik, insanlığın varoluşundan günümüze her zaman uygulanan ve tarihte genellikle savaş stratejilerinde kullanıldığı görülen eski bir kavramdır. Dünya savaşları sırasında askeri anlamda lojistik kavramı şekillenmeye başlamış; taşımanın, stoklamanın ve dağıtımın kısıtlı kaynaklar ile en etkin şekilde kullanımı ve kontrolü önem kazanmıştır (Tekin, 2013: 10-14). Rakiplere kıyasla farklılık yaratabilmek ve rekabette avantaj sağlayabilmek için öncelikle lojistik kavramının iyi bir biçimde anlaşılması gerekmektedir (Gümüş, 2009: 100).

Dünyanın hızla gelişmesi, bilgi sistemlerindeki teknolojik yeniliklere bağlı olarak küreselleşmenin sosyal, kültürel ve ekonomik etkilerinin yoğun olarak görüldüğü günümüzde

yönetim organları farklı stratejik kararlar almaya zorlanmaktadır. Artan rekabet ortamında ayakta kalabilmek için doğru ürünü, doğru zamanda, doğru fiyat, doğru pazarlama teknikleri ve doğru yer gibi birçok doğruyu bir arada gerçekleştirmek gerekmektedir (Köfteci ve Gerçek, 2010: 5088). Üretim sürecinin değişimi rekabeti arttırmıştır. Taşınmanın daha hızlı yapılması, gerektiği kadar depolama yapılması, beklentilerin anında hazır bulundurulması, raf ömrünü kaybetmemesi, geri dönüşlerinin sağlanması gibi lojistik yönetiminin temel esasları ortaya çıkmıştır (Baki, 2004: 7).

Günümüzde yapılan lojistik faaliyetleri döngüsel yapıda oluşturulan bir zincire benzetmek mümkündür. Zincirin ilk halkası, aynı zamanda son halkası olabilmektedir. Lojistik, ihtiyacın, ihtiyaç sahibinin beyninde belirmesi ile başlar, ürünün elden çıkarılması ve geri dönüşümüne kadar geçen süreçle son bulur (Keskin,2008: 30).

3.2. Yeşil Lojistik

Yeşil lojistik, ürün geliştirme ve çevreye duyarlı ürün/hizmet üretme stratejilerinin birleştirildiği yeni bir yönetsel yaklaşımdır. Ürünlerin ve hizmetlerin çevreye duyarlı bir şekilde üretilmesi, satın alınması, dağıtımının yapılması, ömrünü tamamlamış ürünlerin geri dönüşümlerinin yapılması ve yeniden üretime kazandırılması, iade veya defolu ürünlerin farklı satış kanallarında yeniden satışa sunulması için yeşil lojistik faaliyetlerine gereksinim duyulmaktadır. Yeşil lojistik uygulamaları özellikle kaynakların daha etkin kullanımını etkinleştirmektedir (Yangınlar ve Sarı, 2014: 7).

Yeşil lojistik kapsamında, lojistik faaliyetleri çevreci düşünce entegrasyonu ile lojistik ağ içerisindeki karar verme süreçlerinde de çevreyi gözeterek hareket edilir (Pishvae, 2012: 32). Yeşil lojistik yönetiminin amacı, tedarik zinciri boyunca ürünleri tüketicilerin ihtiyaçlarına uygun ve asgari maliyette çevreye zarar vermeden, geri dönüşebilir kaynaklarla depolama, stoklama, paketleme, taşıma gibi faaliyetleri yürütmektir (Abduaziz vd., 2015: 960).

3.3. Yeşil Ulaşım

Kent hayatının en önemli parçası ulaşım"dır. Bu nedenle ulaşım alternatifleri, ulaşım teknolojisi gün geçtikçe gelişmektedir. Bununla beraber Dünya'nın bu kadar hızla gelişmesi ulaşım sorunlarının artmasına neden olmuştur. Özellikle gelişmekte olan ülkelerdeki; çarpık ve plansız kentleşme sonucu cadde ve sokakların dar geldiği, yolların yetersiz olduğu, bunun sonucu olarak trafiğin yaşamı olumsuz etkilediği bir gerçektir. Düşük kapasiteli toplu taşıma araçları ve özel araçlarla yapılan ulaşım sonucunda, cadde ve sokakların taşıtlarla kaplandığı,

trafik sorunlarının arttığı, hava kirliliği, gürültü kirliliğinin artmasıyla insan sağlığının olumsuz yönde etkilendiği ve tüm bunların yanı sıra enerji ve zaman yönünden de büyük kayıpların ortaya çıktığı görülmektedir (Toprak, 2000: 21-25).

Tüm bu olumsuzluklarla beraber bugünkü ulaşım eğilimlerinin sürdürülemez olduğunu ortadadır. Kentsel ulaşımında, gittikçe otomobile bağımlı hale gelen bir sistem varlığı söz konusudur. Otomobil, taşınan yolcu başına en fazla enerji tüketen ve en fazla emisyon yaratan taşıttır. Kilometrede taşınan yolcu başına, toplu taşımaya göre ortalama beş kat fazla enerji tüketmektedir. Yine otobüse göre 125 kat daha fazla hava kirliliği oluşturmaktadır. Bu eğilimler öncelikle çevresel nedenlerden dolayı dezavantajlıdır. Otomobile bağımlı hale gelen bir kentsel ulaşım sisteminin emisyon etkisi; yerel hava kirliliğine, sürekli kentsel yayılma ve doğal alanların asfalta dönüştürülmesine yol açması nedenleriyle sürdürülemez bir ulaşım şeklidir (Sutcliffe, 2012: 23-24-25).

Yeşil ulaşım, ulaştırma faaliyetlerinde çevreye zarar verecek unsurların ortadan kaldırılarak sürdürülebilir enerji ile doğru zamanlama, doğru altyapı ve düşük maliyet ile yapılan faaliyetlerdir. Solar sistemler, elektrikle çalışan araçlar, bisikletli ve yaya ulaşımı yeşil ulaşım örnekleridir. Bu faaliyetlerin gerçekleştirilmesi için yapılan her çalışma yeşil ulaşım faaliyetleri kapsamında yer almaktadır. Alt yapı çalışmaları, bakım onarım tesisleri, bisiklet yolları, yaya yolları, güneş enerjisi platformları bu faaliyetlere örnek olarak gösterilebilmektedir.

Yeşil ulaşım uygulamaları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Küçük gruplar halinde ulaştırma faaliyetlerinden değil daha büyük gruplar halinde ulaşım, yani otomobil yerine toplu taşımaları tercih etme,
- Tüm ulaşım faaliyetlerinde alternatif çevre dostu yakıtlı araçların kullanılması
- Bisikletli ulaşım kapsamında bisiklet yolları ve kullanımının teşvik edilmesi
- Araçlara gürültü ve ses önleyicilerin takılması,
- Toplu taşıma biletlerinde geri dönüşümlü malzemelerin kullanılması,
- Personelin çevre konusunda bilişsel ve duyuşsal alanda eğitilmesi,
- Toplumun bilinçlendirilmesi,
- Şehir genelinde yeşil faaliyet programlarının teşvik edilmesi vb.

4.Yeşil Lojistik Çerçevesinde Alternatif Ulaşım Hizmeti: Trambüs

Geniş bir alan üzerinde nüfusun büyük bir bölümünün hızlı ve sürekli hareketinin sağlanması bakımından kentsel toplu taşıma şehirler için oldukça önemlidir (Bugheanu,

2015:15). Ulaşımında kullanılan toplu taşıma araçları, kentlerin kalıplarının bir parçası olma görevini de üstlenmektedir. Bu eğilimler dikkate alındığında toplu taşıma araçlarının yeniliği ve farklılığı kentsel farklılıklar olarak da algılanmaktadır (Ogburn, 1946: 373). Trambüs, Malatya ili için bir kentsel bir sembol haline gelerek teknolojisi ve kullanımıyla farklılık göstermektedir.

4.1. Trambüsün Özellikleri

Trambüs; 36 km uzunluğundaki mesafede 55 adet istasyon bulunan elektrik ile çalışan, Türkiye'de ilk kez Malatya'ya kurulan toplu taşıma sistemidir. Mevcut İstasyonlardan, 11 tanesi turnikeli, 44 tanesi normal biniş istasyonu olan Maşti'den başlayarak Çevre Yolu boyunca Araştırma Hastanesi ve İnönü Üniversitesi'ne kadar devam eden seyir hatta sahiptir. (www.motas.com.tr,2015).

Tablo 1: Trambüs Aracının Teknik Özellikleri

TRAMBUS ARACI TEKNİK ÖZELLİKLERİ		TRAMBUS TECHNICAL SPECIFICATIONS	
Araç Boyu	24700 mm	Vehicle Length	24700 mm
Araç Genişliği	2550 mm	Vehicle Width	2550 mm
Araç Yüksekliği	3467 mm	Vehicle Height	3467 mm
Araç Ağırlığı (AW0)	23700 kg	Vehicle Weight (AW0)	23700 kg
Toplam Yolcu Kapasitesi	267 (48 Oturan, 219 Ayakta)	Passenger Capacity (Seated)	267 (48 seated)
%100 Alçak Taban	Evet	%100 low floor	Yes
Artikülasyon Sayısı	2	Number of Articulations	2
Azami Hız	70 km/Saat	Max. Speed	70 km/hour
Maksimum İvmelenme	1,1 - 1,4 m/s ²	Acceleration	1,1 - 1,4 m/s ²
Fren Sistemi	Elektrikli ve Pnömatik	Brake Systems	Electrical and Pneumatic
Frenleme İvmesi	1,1 - 1,4 m/s ²	Deceleratin	1,1 - 1,4 m/s ²
Çıkabileceği maksimum eğim	18%	Max. Slope	18%
Aks Sayısı	4	Number of Axles	4
Ön Aks	RL 75 EC	Front Axle	RL 75 EC
Sürüş Aksı (2. ve 3. Aks)	ZF AV 132	Driven Axles	ZF AV 132
Arka Aks	ZF AVN 132	Rear axle	ZF AVN 132
Dişli Oranı	9,8	Gear Ratio	9,8
En Küçük Dönüş Çapı	23,2 metre	Turning Axle	23,2 metre
Tahrik Sistemi	Çift Akstan Tahrik	Traction System	2 Motor, Dual Traction
Elektrik Motor Tipi	Asenkron Motor	Electric Motor Type	Asenkron Motor
Motor Gücü	160 kW	Motor Power	160 kW
Araç Nominal Gücü	2x160 kW	Vehicle Nominal Power	2x160 kW
Hat Voltajı	750 V DC	line Voltage	750 V DC
Araç OG seviyesi	380 V AC (3 faz)	MV Level	380 V AC (3 faz)
Araç AG Seviyesi	24 V DC	LV Level	24 V DC
Yardımcı Tahrik Sistemi	50 kW- Jeneratör	APU	50 kW- Generator
Kapı Sayısı	5	Number of Doors	5
Kapı Tipi	Elektrikli Kayar Kapı	Door Type	Electrical Sliding type
Klima Sistemi	Elektrikli ısıtma ve soğutma	HVAC & Heating	Electrical Cooling & Heating
Yardımcı Inverter	33 kW (40 kW pik)	Axiliary Inverter	33 kW (40 kW pik)
Şarj Cihazı	8 kW	Battery Charger	8 kW

Kaynak: (www.bozankaya.com.tr,2015)

Trambüs aracının kullandığı teknoloji olan elektrikli tahrik sistemi, enerji ve çevreci çözüm planı ile farklılık oluşturmaktadır. Toplam ağırlığı 40 tona yaklaşan konvansiyonel araçlara göre enerji tasarrufunda ortalama yüzde 75'e varan avantaj sağlayan trambüsler, cer

enerjisini çift telli katenerden almaktadır. Lastik tekerlekli bu araçlar, şehir trafiği ile entegre ilerleyerek ve herhangi bir ray sistemine ihtiyaç duyulmadığı için yatırım maliyetinde avantaj sağlamaktadır. Böylece trambüs, hem raylı sistemleri olmayan şehirler için iyi bir alternatif, hem de raylı sistemlere entegre çalışabilmektedir (www.motas.com.tr,2015).

4.2. Trambüs'ün Avantajları

Türkiye'de ve Dünya'da toplu taşımada en çok kullanılan araçlar otobüslerdir. Otobüsler, esnek kullanım, trafikte hareket ve manevra kabiliyet üstünlüğü gibi avantajlara sahiptir. Ayrıca ilk yatırım maliyetleri de daha düşüktür. Tüm bunlara rağmen gürültü ve çevre kirliliği bakımından trambüslere göre daha olumsuz etkilere sahiptir. Trambüsler (Trolleybüsler) kendi hatları üzerinde hareket ettiklerinden otobüslere göre duraklar arasında daha hızlı geçiş yapabilmektedir. Yine kaza güvenilirliği bakımından otobüslere göre daha üstündürler. Çevreyi kirlenme açısından bakıldığında da trambüsler, daha yeşil daha çevreci araçlardır (Açıkgöz, 2010: 7).

Ulaştırmanın önemli çevresel etkilerinin birisi de düzeyine bağlı olarak ruhsal ve fiziksel açıdan olumsuz etkileri olan gürültüdür. Trafikğin çok yoğun olduğu kesimlerde oldukça yüksek değerlere ulaşan trafik gürültüsünün ülkelerce tanımlanmış olan sınır değerlerin altında olması gerekmektedir. Bu bağlamda Trambüs, diğer toplu taşıma araçlarına göre daha az sesli olduğundan gürültü kirliliğinin önlenmesinde büyük katkı sağlamaktadır.

Tablo 2: Oluşturduğu Etkiye Göre Gürültünün Seviyeleri

Sınıflandırma	Gürültü Seviyesi	Ortaya Çıkan Olumsuzluklar
1. Derece	30-65 dB(A)	Konforsuzluk, rahatsızlık, öfke, kızgınlık, uyku ve konsantrasyon bozukluğu
2. Derece	66-90 dB(A)	Fizyolojik tepkiler; kan basıncının artması, kalp atışı ve solunumun hızlanması, beyin sıvısındaki basıncın azalması, ani refleksler
3. Derece	91-120 dB(A)	Fizyolojik tepkilerin artması, baş ağrıları
4. Derece	121-140 dB(A)	İç kulakta sürekli hasar, ağrı v.b
5. Derece	>140 dB(A)	Ciddi tehlikeler

Kaynak: www.cevreveorman.gov.tr,2015

Tablo 2'de görüldüğü üzere, gürültü seviyeleri ve ortaya çıkardıkları olumsuzluklar gösterilmiştir. Trambüslerin üretim aşamasında yapılan testlerde en fazla 65 dBA ses seviyesine çıktığı tespit edilmiştir. Normal bir ofis ortamında gürültü seviyesinin 60 dbA seviyelerinde olduğu (Yazıcı, 2007: 14) göz önüne alındığında bu özelliği ile trambüslerin gürültü seviyeleri kabul edilebilir düzeyde olduğu söylenebilir.

5.Sonuç

Küresel ısınmanın Dünyamıza ne kadar zarar verdiği konusunda insanların yeterince bilgilendirildiği ancak önlemler konusunda yeterince ikna edilemediği bir gerçektir. Yaşanan çevre ve doğa sorunlarının çözümü tek taraflı alınacak kararlarla mümkün olmayacağı yaşanan sürecin analizinden anlaşılacaktır. Çevre sorunları, bireyden, gruplara, sosyal toplum örgütlerinden, belediyelere, devletlere ve uluslararası kuruluşlara kadar tüm tarafların katılımıyla çözüme kavuşacaktır. Dolayısıyla belediyeler tarafından alınan çevre dostu kararlar, halk tarafından tam anlamıyla, yani tüm faktörleriyle anlaşıldığında daha verimli olacaktır.

Yeşil lojistik uygulamaları kapsamında yapılan faaliyetler sadece çevreye olan olumsuz etkilerin azaltılmasına yardımcı olmakla kalmayıp ürün-yaşam eğrisindeki süreyi de uzatmaktadır. Trambüs araçların Dünya'da 50-60 yıldır halen kullanılmasının bu açıdan önemi büyüktür. Teknolojisi basit ve az maliyetli olduğundan bakımları düzenli yapıldığında uzun yıllar hizmet edecek araçlardır. Trambüslerin görünen ve daha önceki çalışmalarda belirlenen en zayıf yönü, sağ şeridi tamamen ihlal etmesi, hareket-manevra kabiliyetinin diğer araçlara göre sınırlı olması ve üzerindeki kablolardan dolayı meydana gelen kötü görüntüdür. Onun dışında diğer tüm alternatif ulaşım araçlarına göre daha çevreci, daha ekonomik ve daha uzun ömürlü bir taşıma sistemidir.

Dünyada şehirleşme ve çevre sorunları göz önüne alındığında gelecek 15 yıl içinde şehir içindeki taşımacılığın boyut değiştirmesinin beklendiği düşünüldüğünde, "BM verilerine göre 2050 yılına kadar dünya nüfusunun yüzde 70'i şehirleşmiş bölgelerde yaşıyor olacaktır". Bu doğrultuda yaklaşıldığında, şehir içi ulaşımında alternatif çözüm arayışları ve toplu taşıma ihtiyacı artacak ve çevreci araçlar ve toplu taşımanın önemi daha da artacaktır. Kentsel Çevrecilik bakımından trambüslerin şehir içi toplu taşıma aracı olarak kullanılması, Trambüsler sıfır emisyonu sahip olmalarından dolayı çevreye hiç bir şekilde zarar vermemesi en büyük avantajlarıdır. Dünyanın pek çok kalabalık şehirlerinde Trambüsler elektrikli taşıt olarak hizmet vermektedir.

Bu doğrultuda kentsel çevreci belediyecilik hizmetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla, **22 Nisan 2013** tarihinde Malatya Belediyesi tarafından düzenlenen ihale sonucu **Trambüs Projesi** için 10 araç alımı gerçekleştirilmiş olup, şuan aktif olarak kullanılmaktadır. İleri aşamalarda sayısı artırılması düşünülmektedir. Lastik tekerli ve elektrikli araçların kullanılacağı sistem kentin doğu batı aksı üzerinde çalışmaktadır. Trambüs gerek çevre dostu, gerekse işletme maliyeti açısından diğer sistemlere oranla çok daha düşük yakıt tasarrufu

sağlamaktadır. Çift körüklü trambüsler ile tek yönde yaklaşık olarak **saatte 8-10 bin yolcu** taşınmaktadır. Ayrıca, elektrikli motora sahip olan araçlar **sıfır emisyon**a sahip ve dizel motorlara göre **%75** oranında yakıt tasarrufu sağlamaktadır. Araçlarda elektrik kesintilerinde devreye girecek akü sistemlerine mevcut olup, olası bir enerji kesintisinden kaynaklanacak problemleri ortadan kaldırmaktadır.

Malatya Büyükşehir Belediyesi'nin, Yeşil lojistik kapsamında toplu taşımacılığın çevresel boyutu değerlendirmişizde önemli sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bugün Avrupa'da, 180 milyondan fazla otomobil yollarda dolaşüyor. 2020 yılında, dünyadaki otomobil sayısının, bugünkünün iki katına çıkarak 1,2 milyara ulaşacağı tahmin edilmektedir. (www.prb.org)

Yaklaşık bir asırdır insanlığa hizmet veren otomobiller ve taşıt araçlarının faydaları yanında, çevreye zarar veren birçok zararlı atıkları da bulunmaktadır. Bir taşıt aracı ömrü boyunca çevreyi üç yönden etkiler. Bunlardan birincisi, imalat esnasında oluşan atıklardır. İkincisi, kullanım esnasında egzozdan havaya atılan karbondioksit, karbonmonoksit, partikül maddeler, azot oksitler ve uçucu organik bileşikler gibi zararlı maddelerdir. Üçüncüsü ise, aracın kullanım ömrünü tamamlamasından sonraki, yani hurda halindeki atıklardır.

Son yıllarda otomotiv sanayi, motorlu taşıtların çevreye verdiği zararı azaltılmasında, büyük gelişmeler sağlamıştır. Bu arayışların geri planında, taşıtların neden olduğu **sera gazları ve emisyon oranlarının düşürülmesi** çabaları yatmaktadır. Çünkü taşımacılık sektörü, tek başına dünya karbondioksit emisyonlarının dörtte birinden sorumludur. Konun çevresel boyutunun daha iyi anlaşılması bakımından, 257 ton karbondioksit salınımı, yaklaşık 65 aracın bir yıllık karbondioksit salınımına eşittir. Bu da yaklaşık 935 ağacın kurtulması anlamına geliyor. Bir başka açıdan değerlendirildiğinde, Bir ağacın yılda 14 kg karbondioksit emdiği düşünüldüğünde ve toplu taşıma aracı olarak trambüslerin kullanılmasıyla yılda ne kadar ağaç dikmiş olabileceğimiz hesaba katıldığında, çevresel bakımdan önemi bir kat daha artmış olacaktır. (www.unfpa.org)

Kaynakça

- ABDUAZİZ, Oumer; CHENG, Jack Kie; TAHAR, Razman Mat; VARMA, Ramgopal (2015) "A Hybrid Simulation Model for Green Logistics Assessment in Automotive Industry", Science Direct, Procedia Engineering, 2015, Volume: 100, pn. 960-969
- AÇIKGÖZ, Nihal (2010), Otobüs Duraklarının Etki Alanlarının Belirlenmesi, İstanbul Teknik Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, 2010, İstanbul
- AKATAY, Ayten; ASLAN, Şebnem (2008), "Yeşil Yönetim ve İşletmelerin ISO 14001 Sertifikası Almaya Yönelten Faktörler", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:10, Sayı:1, ss.313-339
- ARDOĞAN, Recep (2012), "Tüketim, Nüfus ve Çevre Sorunları: Orantısız Denklem", Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi, (ISSN:2147-0626) 2012, Cilt:1 Sayı:4, Özel sayı, ss.81-106
- BAKİ, Birdoğan (2004), Lojistik Yönetimi ve Lojistik Sektör Analizi, Volkan Matbaacılık, 1. Baskı, Trabzon
- BAYKAL, Hülya ve BAYKAL, Tan (2008), "Küreselleşen Dünya'da Çevre Sorunları", Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimleri Dergisi, 2008, Cilt:8, Sayı:9, ss. 1-17
- BUGHEANU, Alexandru (2015), "Swot Analysis of Public Transport System in Bucharest", Management Research and Practice, Volume:7, Issue 1, 2015, p.14-31
- ERTEN, Sinan (2005), "Okul Öncesi Öğretmen Adaylarında Çevre Dostu Davranışların Araştırılması", Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, Sayı:28, ss.91-100
- DEMİRER, Göksel N. (2000), "Kirlilik Önleme Yaklaşımının Temel Prensipleri", TMMOB Çevre Müh. Odası, Çevre ve Mühendis Dergisi, Sayı:25, ss.1-10
- GÜMÜŞ, Yusuf (2009), "Lojistik Faaliyetlerin Rekabet Stratejileri ve İşletme Kârı İle Olan İlişkisi", MUFAD Muhasebe ve Finansman Dergisi, Sayı:41, ss:97-113
- KESKİN, M. Hakan (2008), Lojistik Tedarik Zinciri Yönetimi, Nobel Yayın Dağıtım, 2. Baskı, Ankara
- KOTLER, Philip ve LEE, Nancy (2008), Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Çev. Sibel Kaçamak, MediaCat Kitapları, İstanbul
- KÖFTECİ, Sevil ve GERÇEK, Haluk (2010), "Yük Taşımacılığında Taşıma Türü Seçimi İçin Lojistik Maliyetlere Dayalı İkili Lojistik Model" İMO Teknik Dergi, 2010, 333. Yazı, ss.5087-5112
- OGBURN, William F. (1946), "Inventions of Local Transportation and The Patterns of Cities", Social Forces, 1946, Volume: 24, No:4, pn.373
- ÖZTÜRK, Kemal (2002), "Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri", G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 2002, Cilt: 22, Sayı. 1, ss. 47-65

PISHVAEE, Mir Saman; TORABI, S. Ali; RAZMI, Jafar (2012), "Credibility-Based Fuzzy Mathematical Programming Model For Green Logistics Design Under Uncertainty" Comput Ind Eng 2012;62: 624–32

SAĞLAM, Naciye ERDOĞAN; DÜZGÜNEŞ, Ertuğ; BALIK, İsmet (2008), "Küresel Isınma ve İklim Değişikliği" Ege Üniversitesi Su Ürünleri Dergisi, 2008, Cilt:25, Sayı:1, ss.89-94

SUTCLIFFE, Ela Babalık (2012), "Raylı Sistemlerin Kentiçi Ulaşımındaki Rolü", 3. Yeşil Ekonomi Konferansı: Yeşil Ulaşım, 23-24 Haziran 2012, ss.23-31

TEKİN, Mahmut (2013), Lojistik, Günay Ofset, 1. Baskı, Konya

TOPRAK, Remzi, (2000), "Raylı Ulaşım Sistemlerinin Çevresel Etkileri", Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Trafik Planlaması Ve Uygulaması Anabilim Dalı Aylık Bülteni, Ankara, sayı 15, sf. 21-25.

URHAN, Vahide Feyza (2008), "Türkiye'de Yerel Yönetimlerin Yeniden Yapılandırılması", Sayıştay Dergisi, S. 70, ss. 85-102

VURAL, Z. Beril AKINCI ve COŞKUN, Gül (2011), "Kurumsal Sosyal Sorumluluk ve Etik", Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi, Y:2011, S.1, ss:61-87

YANGINLAR, Gözde ve K. Sarı, "Yeşil Lojistik Uygulamaları ve İşletme Performansı Üzerine Bir Literatür Araştırması", III. Ulusal Lojistik ve Tedarik Zinciri Kongresi, 15-17 Mayıs 2014, Trabzon

YAZICI, Mustafa (2007), "İşyerinde Gürültü", Mühendis ve Makina Dergisi, C.48, S.571, ss.14-16

İnternet Siteleri

www.prb.org

www.unfpa.org

www.motas.com.tr

www.bozankaya.com.tr

www.cevreveorman.gov.tr

Hayek'te Özgürlük Demokrasi İlişkisi*

Dr. Süleyman EKİCİ¹

Özet

Yirminci yüzyılın önemli liberal düşünürlerinden biri olan Hayek, yüzyıla yaklaşan ömrü boyunca özgürlük esaslı bir mücadele yürütmüştür. Mücadelesinin merkezine bireysel özgürlüğü yerleştiren Hayek, demokrasinin barışçıl bir şekilde yönetimin değişimine ve halkın istemediği yönetimden kurtulmasına imkân sağladığı için değerli olduğunu düşünmektedir. Ancak, sınırsız yönetim ve sınırsız demokrasi anlayışının bireysel özgürlükleri ve bu özgürlüklerden kaynaklanan kazanımları ortadan kaldırdığını görmüş, bu sorununu engellemeye yönelik bazı önerilerde bulunmuştur. Bu öneriler arasında yasama ve yürütme meclislerinin mutlak şekilde ayrı olması ve yönetimin ekonomi ve bireysel özgürlükler gibi belli konularda karar alma yetkisinin sınırlandırılması sayılabilir.

Anahtar Kelimeler: Hayek, demokrasi, liberalizm, sınırsız yönetim.

THE RELATIONSHIP BETWEEN FREEDOM AND DEMOCRACY ACCORDING TO HAYEK

Abstract

Hayek, who is one of the greatest liberal thinkers in twentieth century, during his life lasting about one hundred years, challenged for liberty. Hayek, who took individual liberty to the center of his challenge, thought that democracy is valuable because it enables governments to change in a peaceful way and enables people to get rid of governments which they don't like. However, since Hayek considered that limitless government and democracy eliminate freedoms and gains, he suggested some suggestions to prevent such conditions. The most important ones among his suggestions are absolute separation of execution and legislation parliaments; and confining of decision making authority of governments on certain fields such as economy, individual freedoms, etc.

Keywords: Hayek, democracy, liberalism, unlimited government.

*Bu çalışma, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında tamamlanan "Hayek'te Devlet ve Siyasal Sistem" adlı Doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Malatya MEM, slymne@gmail.com

1. Giriş

Batıda liberalizmin ortaya çıkışı ve gelişimi sistematik temsili demokrasi uygulamasından önce olmuştur. Ancak, anayasacılık, güçler ayrımı, hukuk devleti, temel hak ve özgürlükler gibi uygulamalar ile siyasal iktidarların sınırlandırılması, özgürlüğe alan açma girişimi, Fransız devrimi sonrasında liberalizm ile demokrasi etkileşimiyle farklı bir evreye girmiştir. Ayrıca, temsili demokrasinin gelişimi, liberalizmin seçkinci yaklaşımdan uzaklaşarak halkçı bir görünüme bürünmesine zemin hazırlamıştır.

Özgürlüğün en büyük güvencesi otoritelerinin sınırlandırılmasıdır. Bu amaca yönelik olarak sınırsız halk egemenliğinin nasıl sınırlandırabileceği ve bu sınırsızlıktan kaynaklanan tehlikelerin ne olduğunun belirlenmesi ve bu konularda çözüm yollarının irdelenmesi temel hak ve özgürlükler bağlamında oldukça önemlidir. Özgürlüğün amansız savunucusu kabul edilen Hayek'in demokratik siyasal iktidarların sınırlandırılması ve sınırlarının ne olduğuyula ilgili görüşleri bu çalışmada farklı yönleriyle ele alınmaktadır. Hayek'in bu konuda yaptığı birçok tespitin doğru olduğu, ancak bazı çözüm önerilerinin ise teorik açıdan kabul edilebilir olmakla birlikte uygulanabilirlik sorunu yaşadığı gözlenmiştir. Liberalizmin en önemli ilkesi özgürlük, demokrasilerde çoğunluk aracılığıyla ortadan kaldırılabilirken, diğer taraftan liberalizm özgürlüğü güvence altına aldığı için çoğunluğun egemenlik hakkını sınırlandırdığı ikircikli bir durum ortaya çıkmaktadır. Özgürlük demokrasi dengesinin ancak özgürlük lehine kurulmasının bireyin kendisini gerçekleştirmesine zemin hazırlayacağını düşünen Hayek'in demokrasi konusundaki görüşleri bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Bu çalışma, Hayek'in siyasal düşüncesi, demokrasi liberalizmin etkileşimi, Hayek'e göre demokrasinin olumlu yanları, sınırsız demokrasinin zararları ve Hayek'in bunları gidermeye yönelik önerileri ve sonuç başlıklarından oluşmaktadır.

2. Hayek'in Siyasi Düşünce Açısından Önemi

Üç kuşak bilim adamı yetiştiren akademik gelenek sahibi aristokrat bir ailenin çocuğu olarak 1899'da Viyana'da doğan (Machlup, 2004: 13; Steele, 2002: 7) ve 20. yüzyılın hemen hemen tüm çalkantılı olaylarını yaşayan Hayek'in akademik yaşam öyküsü; bir bilim adamının mevsimlere ya da gelip geçen modalara kapılmaksızın kafasındaki düşünce sistemini kurma ve geliştirme çabası olarak değerlendirilebilir (Yay, 1993: 23). 1974 yılında Nobel Ekonomi Ödülünü (Machlup, 2004: 13) ve 1991 yılında Amerika Birleşik Devletleri Özgürlük Madalyası'nı alan (Ebenstein, 2003: 233) Hayek, mülkiyetin yanında özgürlüğün de serbest pazar ekonomisine bağlı olduğunu iddia ederek, totalitarizme ve planlamaya sert bir eleştiri getirmiştir (Bevir, 2010: 599). 1991 yılında yıllarca eleştirdiği Berlin Duvarı ile Doğu

Bloğu'nun yıkıldığı ve tezlerinin haklı olduğu ortaya çıktıktan sonra, 23 Mart 1992'de, Almanya'nın Freiburg şehrinde hayata gözlerini yummuştur (Steele, 2002: 7; Kresge-Wenar, 1994: 1).

Geniş bir ilgi alanı bulunan ve eşsiz bir tahlil ve sentez yeteneğine sahip, özgürlük aşığı, popülerlik peşinde olmayan bir düşünür olarak Hayek'i ihmal ederek liberalizmi tartışmak, maddeyi ihmal ederek fizik çalışmaya benzetilmiştir. Çünkü Hayek, öldü gözüyle bakılan liberal teoriyi kişisel çalışma ve eserleriyle diriltten ve kurduğu Mont Pelerin Topluluğu'yla bu çabayı geleceğe taşıyan bir fikir adamı olmuştur. Aynı zamanda 20. yüzyılın büyük bölümünü yaşayan Hayek, totaliter ideolojilerin uygulanmasına ve yıkılmasına şahitlik ederken liberalizmin neo-klasik yaklaşımının uygulamada kazanmasına da şahitlik etmiştir (Yayla, 2012: 7-10) Hayek'in sosyal bilimlerdeki kariyerinde, özgürlüğün ayrı bir yeri ve önemi bulunmaktadır. Özgürlük ve düzen arasındaki ilişki ile özgür bir toplum için gerekli olan kurumları ayrıntılı bir şekilde inceleyen Hayek'in bu çalışmaları, ilk dönem pür ekonomi teori çalışmalarından ayrı düşünülemez (Barry, 1984: 263).

İktisadi özgürlüğün siyasi özgürlüğün temeli olduğunu savunan Hayek, liberal demokratik sistemin ve sivil özgürlüklere saygının sadece kapitalist ekonomik düzende gelişebileceğini ileri sürmüştür (Heywood, 2011: 42). Hayatı boyunca ekonomi, politika, fikir tarihi, felsefe ve psikoloji gibi birçok akademik alana katkıda bulunan Hayek, bireyciliğin ve piyasa düzeninin esaslı savunucularından olmasının yanında, modern medeniyete yönelen en büyük tehdit olarak gördüğü sosyalizmin amansız bir eleştirisini yapmıştır. Serbest piyasanın, ekonomik verimliliğini sağlayacak tek yol olduğunu düşünen Hayek, piyasaya yönelik devlet müdahalesinin totalitarizmi açıktan veya zımnen besleyen bir süreç olduğunu düşündüğü için devlet müdahalesine ısrarla karşı çıkmıştır (Gamble, 1996: 1).

3. Demokrasi, Demokrasi-Liberalizm Etkileşimi Üzerine

Milattan önce antik Yunanlıların *polis* adını verdikleri şehir devletlerinde uyguladıkları yönetim uygulamalarının kavramsallaştırılması (Arblaster, 2002: 15) olan demokrasi, Atina'da tipi şehir devletlerinde yaşamın bir parçası olmuştur (Roskin and Cord, 1991: 62). Demos (halk, kitle) ve Kratos (yönetim, egemenlik, güç) (Arblaster, 2002: 15) kelimelerinden oluşan demokrasi, halkın doğrudan kendi kendini yönetmesi ya da halk egemenliği anlamına gelmektedir. Antik Yunan devletlerinde halktan anlaşılan; 20 yaşını geçmiş, eli silah tutan, özgür, yerli erkek şehirlilerdir. Kadınlar, yabancılar ve köleler halktan sayılmamıştır. Özgür şehirli erkeklerin oluşturduğu meclis, belli aralıklarla toplanarak şehirle ilgili çeşitli meseleleri görüşürdü (Çınar, 2014: 207-208). Seçkin bir yaklaşımla belirlenen

vatandaşlar yılda on kere toplanan genel meclise katılma hakkına sahiplerdi. Bu vatandaşların, zenginliği veya sosyal durumuna bakılmaksızın eşit oy hakkına sahip olması söz konusuydu. Meclis, tüm kanunları onaylar, devletin görevlilerini seçer ve yönetici eylemlerinin haklılığını göstermek için yöneticileri, meclis önünde hesap vermeye zorlayabilirdi. Meclisin kararlarına basit çoğunluk yöntemiyle ulaşıldı (Roskin and Cord, 1991: 62).

Süreç içerisinde demokrasi doğrudan ve temsili olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Günümüzde İsviçre'nin bazı kantonlarında kısmı bir uygulama alanı bulunan doğrudan demokraside önemli olan bir yerleşim yerindeki tüm bireylerin o yerleşim yeriyle ilgili konularda veya sorunlarda karar verme hakkına sahip olmasıdır. Politik bir topluluğun belirli niteliklere sahip (yaş, vatandaşlık gibi) tüm üyelerinin karar verme sürecine doğrudan katıldığı demokrasiyi uygulama şeklidir.

Siyasal yapıların iktidar alanlarındaki mekânsal genişleme ve nüfus artışı doğrudan demokrasinin sürdürülebilirliğini engellemesi, temsili demokrasinin gelişmesine neden olmuştur. Temsili demokrasi, seçimlerle belirlenen temsilcilerden oluşan meclislerin karar verme yetkisine sahip olmasıdır. Temsili demokrasi, vatandaşların yerel ya da ulusal seviyede bir yönetim sisteminde insanları temsil eden politik temsilcilerini, düzenli seçimler vasıtasıyla seçmesidir (Huggins, 2006: 164-166). İlk temsili demokrasi uygulamaları kralın sınırsız yetkisini sınırlayarak yasama ve yürütme yetkisini sınırlıda olsa halkın temsilcilerine vermiştir. Ancak bu yönetimin sınırsızlığı ve yaptığı her uygulamanın meşru görülmesi, baskının sadece sınırsız yetki sahibi kişilerden değil; sınırsız yetkili çoğunluk yönetiminden de gelebileceğinin örnekleri demokrasi tarihinde çoktur. Fransız Devrimi'nden sonraki demokrasinin ilk uygulamaları baskıcı ve sınırsız bir yönetim şeklini almıştır. Yönetimin sınırlı olmadığı dönemlerde örneğin Almanya'da faşizme Fransız Devrimi'nden sonra ise totaliter yönetimlere yol açmıştır (Carter-Herz, 1970: 14).

Modern politik sistemlerde demokrasi genellikle evrensel olarak oy verme, serbest seçimler, muhalefetin hükümeti eleştirme, organize olma ya da seçimlerde yarışmasına izin verilmesi ve yönetilenlerin rızası gibi ilkeler, kurallar ve düşüncelerle ilişkilendirilir (Huggins, 2006: 159; Minogue, 1987: 49-52). Bu ilke ve kurallarla ilişkilendirilen demokrasi, yöneticilerin nasıl belirleneceği ve yönetimin nasıl değişeceği ile ilgili yönetsel bir sistemdir. Çağdaş demokrasiler yönetilenlerle yönetim arasında iletişim kanalları yaratarak hükümeti kamu taleplerini dikkate almaya zorlayan birçok kurumsal mekanizmayı içermektedir. Ayrıca, demokrasilerde bulunan kurumsal çeşitlilik, yarışan çıkarların hükümete erişimi için birçok yol ve alternatif sunmaktadır (Heywood, 2004: 74). Yöneticilerin değişmesi konusunda

anayasal fırsatlar sunan bir siyasal yönetim biçimi olan demokrasi, seçmenin siyasal görev için yarışanlar arasında seçim yaparak, çoğunluğun karar alma sürecini etkilemesine imkân sağlayan bir mekanizmadır (Roskin-Cord, 1991: 65).

Demokratik siyasal sistemlerde iktidarın yetkileri ve sınırları anayasalar ile kişi hak ve özgürlükleriyle sınırlıdır. İki den daha fazla siyasal partinin herkesin gözü önünde siyasal mücadele yaptığı, yöneticilerin serbest, eşit ve düzenli aralıklarla yapılan seçimlerle işbaşına geldiği siyasal sistemdir. Muhalefetin yasal ve fiili varlığının kabul edildiği, genel oy hakkının bulunduğu temsili demokrasilerde, oylama gizli, oyların sayımı ise açık bir şekilde yapılır (Tilly, 2007: 8). Kurala dayalı olarak yapılan seçimlerle iktidarın kim olacağı belirlenir ve iktidar seçimlerle değişebilir (Çam, 1990: 477). Demokratik rejimler, liderler arasında serbest yarışmayı gerçekleştirmek üzere dernek kurma ve haberleşme hürriyetlerine dayanarak, siyasal tercihlerin serbestçe ifadesine imkân vermektedir. Bu yarışma, liderlerin ülkeyi yönetme iddialarının düzenli aralıklarla ve zora dayanmayan seçimler aracılığıyla geçerli kılınmasını içermektedir. Demokratik bir yapı, hiçbir etkin siyasal makamı seçim yarışı dışında bırakmama eğilimindedir (Linz, 1975: 13-14).

Avrupa ülkelerinde önce liberal ilkeler gelişmiş, demokrasi bu ilkelerin üzerine eklenmiştir (Yayla, 1999: 61). Demokrasi, yönetimin belirlenmesi ve kanunların yapılış şekliyle ilgili iken, liberalizm yönetimin özelliği ve kanunların içeriği ile de özellikle ilgilidir. Liberalizm, bir ideoloji iken demokrasi, siyasi kararların nasıl alınacağı ve yöneticilerin nasıl belirleneceği ile ilgili bir yol veya yöntemdir. Her ikisinin de ortak yanı siyaset olduğundan dolayı bu kavramlar zaman içinde birbirlerini etkilemiştir. Sınırsız halk egemenliği anlamındaki demokrasi, liberalizmle etkileşimi sonucunda egemenliğin liberal ilkelerle sınırlandırılması yönüne gidilmiştir. Çoğunluğun sınırsız egemenliğine yol açan ilk demokrasi uygulamaları, siyasal iktidarın anayasayla ve yasalarla sınırlandırılması, kuvvetler ayrılığı, hukukun egemenliği (Erdoğan, 2006: 60) ve yerel yönetimlerin güçlenmesi aracılığıyla siyasal iktidarın sınırlandırıldığı bir yönetim modeline dönüşmüştür (Carter-Herz, 1970: 14-16). Bireyin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve hukukun üstünlüğü ilkesinin merkeze alındığı bu dönüşüm sürecine liberalizm düşüncesinin büyük bir etkisi olmuştur. Liberalizm - demokrasi etkileşimi, halkın yönetimi anlamına gelen demokrasi düşüncesi ve uygulamalarının çeşitlenmesine de zemin hazırlamıştır.

Liberalilere göre demokrasinin meşruiyeti, onun halkın iradesine dayanmasından çok, farklı görüş ve kanaatlerin barış içinde bir arada yaşamasına imkân veren bir yönetim biçimi olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca demokrasi, siyasi yönetimlerin barışçıl yöntemlerle

değiştirilmesine izin veren ve hatta iktidar alternatifi muhalefete özgür bir faaliyet imkânı tanıyan bir yönetim biçimi olarak diğer yönetim biçimlerinden farklılık arz etmektedir (Yayla, 2004: 39). Siyasal egemenliğin kimin elinde olması gerektiğiyle ilgilenen demokrasi, aslında iç barışı ve bireysel özgürlüğü korumaya yönelik bir araç ve usuldür (Butler, 2001: 177; Yumer, 1999: 161). Güç kimin elinde olursa olsun, bu gücün sınırlarının kurumsallaştırılmasıyla ilgili olan liberalizme göre asıl sorun, kimin yönettiği değil, hükümetin neler yapmaya yetkili olduğudur. Özgürlükle özdeşleştirilen liberalizme göre özgürlük, bir toplumun ana amacı olduğunda korunabilir, yani demokrasi bu anlamda bir araçtır, amaç değildir (Yayla, 2012: 132; Yumer, 1999: 161).

4. 'İktidarın Barışçıl Değişim Yöntemi' Olarak Demokrasi

20. yüzyılda liberal ideolojinin en büyük ideologlarından olan Hayek'e göre, demokrasi bir araç olup, asıl önemli olan, bireysel özgürlüğün korunmasıdır. Demokrasi için asli öneme haiz çoğunluk kararlarının her zaman doğru olamayacağı düşüncesine sahip Hayek, demokrasiyi değişimin barışçıl tek yolu olarak görmüş ve özgürlüğe ulaşmada demokrasinin diğer hükümet sistemlerinden daha elverişli bir yol olacağını savunmuştur (Erdoğan, 2006: 60). Fransız Devrimi'nden sonrası dönemde demokrasiden, halkın temsilcilerinden oluşan meclisin kralın sınırsız olan yetkisini sınırlaması ve hatta kralın bazı yetkilerini temsilcilerden oluşan bu meclise devrederek bu meclisin o yetkileri kullanması anlaşılmıştır.

Demokrasinin yönetim organlarının nasıl belirleneceği, yani belirleme yöntemiyle ilgili olduğunu ifade eden Hayek'e göre (2012: 67), özel bir yönetim şekline karşılık gelen demokrasinin, başlangıçta siyasi kararlara ulaşmak için belirli bir yol olmaktan öte bir anlamı bulunmamaktaydı. Demokrasiyi, devlete ilişkin kararların belirlenmesi anlamında kullanan Hayek, demokrasinin uygulama alanını daraltmıştır. Bu bağlamda, demokrasi eğitim örgütleri, sağlık örgütleri, askeri örgütler gibi hükümet dışı örgütlere uygulanmamalıdır (Hayek, 1997, 8). Çünkü, demokrasi politik bir karara ulaşmanın belli bir yol ve yönteminden başka bir şey değildir.

Demokrasi hükümetin amaçlarının ne olması gerektiğiyle ilgili bize hiçbir şey söylememektedir. Ancak, demokrasi insanoğlunun şimdiye kadar bulduğu tek barışçı hükümet değişim yöntemi olduğu için, uğrunda savaşmaya değecek kadar değerlidir (Hayek, 1991: 400; Hayek, 1997: 147). Demokrasinin gerçek değeri, insanları iktidarın suiistimaline karşı koruyan sağlıklı bir önlem olarak hizmet etmesidir. Bu anlamda demokrasinin en önemli yönü, insanlara beğenmedikleri veya istemedikleri bir hükümetten kurtulma ve onun yerine

yeni bir hükümet getirme olanağı sağlamasıdır. Yani demokrasi, barışçı iktidar değişimini mümkün kılmak için şimdiye kadar insanlığın keşfettiği yegâne yoldur (Hayek, 1997: 206; Hayek, 1978: 152-153).

5. Sınırsız Yönetim Aracı Olarak Demokrasi

Mutlak monarşiden demokrasinin yükselişine kadar, geçen iki yüzyıllık sürede anayasal yönetimin amacı, sınırlı bir yönetimi ortaya çıkartmak olmuştur. Keyfi iktidar uygulamalarını engellemek için aşamalı şekilde oluşturulan başlıca ilkeler; güçlerin ayrımı, hukuk devleti, özel ve kamu hukuku ayrımı ile yargı süreci kurallarıdır. Tüm bu ilkeler, bireylere yapılacak yaptırımların izin verilebileceği koşulları belirleme ve sınırlama amacına odaklanmıştır. Sadece genel çıkarlara uygun olursa yaptırımların haklı gösterilebileceği ve herkese eşit şekilde uygulanan tek tip kurallara göre yaptırımın genel çıkarlara uygun olacağı yönünde genel bir kanaat vardı. Bu kanaat, siyasi iktidarların demokratik kurum ve kurallar çerçevesinde denetiminin yeterli görülmesini beraberinde getirdiği için siyasal iktidarın keyfi kullanımına karşı demokrasi dışı diğer önlemlerin gereksiz olduğuna inanılmaktaydı. Bundan dolayı bireyin özgürlüğünü esas alan liberal ilkeler unutulmuş veya önceliğini kaybetmişti. Liberal ilkelerin geri plana itilmesi insanları, hukukun siyasal iktidarı sınırlayıcı bir yönü olmadan bireysel özgürlüğü koruyabileceği tuzağına düşürmüştü Hayek, 1991: 401).

Demokrasi adına sınırsız bir iktidar alanını kullananlara yönelen talepler ile iktidar kullanıcılarının eylem ve davranışlarındaki sınırsızlık makul ve mantıklı insanların haklı olarak endişelenmesine neden olmuştur. Yaşanan süreçler sınırsız demokrasiye karşı yönelen reaksiyonların haklılığını açıkça ortaya koymuştur (Hayek, 1978: 152). Anayasa ve hukuk devleti yaklaşımıyla siyasal iktidarı sınırlandırarak bireysel özgürlükleri güvence altına alma durumu, sınırsız demokrasi uygulamaları ortadan kalkmaktadır.

Kabul edilebilir politik bir karara ulaşmanın doğru yolu olan demokrasi, önemli derecede eşitlikçi amaçları zorla uygulamanın bir bahanesi olarak kullanılmıştır. Özünde olmamasına rağmen, zamanla karar alma süreci üzerinden eklenen bu tür kullanımlar, demokrasiye inancın sarsılmasına neden olmuştur. Çoğunluğun seçilmiş temsilcilerinden çıkan hükümetin, içinden çıktığı ve çoğunluğu kendi elinde bulunan yasama organı tarafından yapılan siyasal denetim, güçler ayrımı, yasaların anayasaya uygunluğu gibi denetimleri işlevsizleştirmiştir. Bu fiili durum, günümüzün önemli sorunu kabul edilen sınırsız demokrasi anlayışının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır (Hayek, 1978: 152-153). Demokratik parlamentoların sınırsız olan yetkilerinin hukuk devletini ve bireysel özgürlüğü ortadan kaldırdığını düşünen Hayek, demokratik çoğunluğu sınırlamaya yönelik teorisinde,

çoğunluğun istediği her şeyi yapmasına izin verilmemesi gerektiği savunmuştur (Gamble, 1996: 95).

Hayek'e göre alında demokrasiyle ilgili yanlış giden şey, demokratik değerlerin değişmesi değil; hukuk, hükümet, ekonomik kurumlar ile insanların ulaşmak isteyeceği amaçlar arasındaki kesin bağlantıların unutulmasıdır (Barry, 1979: 200). Hayek, demokratik yöntemlerle seçilen çoğunluğun bireysel özgürlükleri yok edecek şekilde karar almadaki sınırsızlığının, özgürlükleri ve serbest piyasayı ortadan kaldıracaklarını ileri sürmüştür (Hayek, 1997: 115). Tarihsel süreç içerisinde bireyin hak ve özgürlüklerini güvenceye almak için yapılan birçok çalışmanın sınırsız demokrasi uygulamaları nedeniyle boşa gittiğini düşünen (Hayek, 2012: 120) Hayek, halk egemenliği üzerinden kurgulanan yasama sınırsızlığının yanlışlığına özellikle vurgu yapmıştır. Bireysel özgürlükle bağdaşmayan sınırsız yönetim anlayışı çerçevesinde insan ve maddi kaynakların devletin belirleyiciliğine bırakılması durumunda, özgür toplumun özünü oluşturan bireyler de hükümetin yönettiği nesne konumuna indirgenmiş olacağı için birey kendi yetenek ve bilgisini kendi amaçları yönünde kullanma fırsatı bulamaz (Hayek, 2012: 113).

Hayek, Fransız Devrimi'yle ortaya çıkan ve parlamentonun mutlak üstünlüğünü kabul eden halk egemenliği düşüncesine ve anlayışına uzaktır. Çünkü, bu anlayışın yürütmenin yasama ve yargı erkleri üzerinde baskın bir konuma geçmesi riski taşıdığını ileri sürmektedir (Güvenç, 1999: 90). Demokrasiyi, çoğunluk yönetiminin bir amacı olarak görmeyen Hayek, demokrasiyi hükümet biçimleri arasında en az kötüsü olarak kabul etmiştir. Hayek'e göre kötülüklerin kaynağı demokrasi değil, yasamanın sınırsızlığıdır.

Halkın belli bir kesiminin ve kendi üyelerinin isteğini esas alan demokraside, yasamanın çoğunluğu sınırsız güç kullanma ihtimalinin varlığı, çoğunluk yönetiminin sınırlandırılmasını zorunlu kılmaktadır (Yayla, 2012: 131; Hayek, 1978: 108). Sınırsız güce sahip çoğunluğun oluşturduğu yönetimlerin, demokrasiye ve güçler ayrımına hizmet etmediği tarihsel süreç içerisinde tecrübe edilmiştir. Egemenliğin halka ait olması istenilen bir durum iken, çoğunluğun sınırsız gücünün bireylere karşı kuralsız şiddet uygulaması istenebilen bir durum olamaz (Hayek, 1978: 96). İktidar değişiminde ve belli siyasi konularda karar almak için bir yöntem olan demokrasi, sınırsız olarak uygulandığı zaman Nazi Almanya'sında olduğu gibi çoğunluğun tahakkümü haline dönüşebilir. Bu da demokrasinin kendisini tehlikeye atması anlamına gelir. Çoğunluk tarafından alınan her kararın doğru olduğu kabul edilmesi çoğunluğun azınlık veya farklı düşünenler hakkında verdiği her kararın, yanlış da olsa, kabul edilmesi anlamına gelecektir (Hayek, 1997: 206).

Demokratik sistemin hatası, iktidarın halkın elinde olması ve onların isteklerinin çoğunluk kararlarıyla ifade edilmesi değil; iktidar kaynağının sınırsız olması gerektiği düşüncesidir. İktidarın insanları birleştiren ortak değerler vasıtasıyla sınırlandırılması gerektiğini savunan Hayek'in savunduğu sistem, temel değerler hakkında anlaşmaya dayanmaktadır. Halkın çoğunluğunun veya onların seçilmiş temsilcilerinin üzerinde anlaştığı her hangi bir konuda karar vermede serbest olması gerektiği anlayışı, halk egemenliği kavramıyla ilişkilidir. (Hayek, 1997: 51-52). Bir kuralın herkes için bağlayıcı olması konusunda çoğunluğun onayının alınması gerektiği düşüncesinden, çoğunluğun onayladığı her şeyin bu bağlayıcı güce sahip olması düşüncesine geçiş, içerisinde masumiyeti barındırsa da, aslında bu yaklaşım, bir yönetim anlayışından tamamen farklı bir yönetim anlayışına geçiş anlamına gelmektedir. Aslında bu değişim, siyasal iktidarın kendiliğinden oluşan düzeni korumak için, sınırlı yetkiye sahip olması gerektiği anlayışından sınırsız yetkilere sahip iktidar anlayışına geçiştir. Kabul edilmiş usuller yoluyla belirli ortak işlerin nasıl düzenleneceğine karar verilen bir sistemden, bir grup insanın istediği herhangi bir şeyi ortak çıkar konusu olarak ilan edebilecekleri ve böylelikle isteklerini çoğunluk kararı haline getirerek uygulamaya koyabilecekleri bir sisteme geçiştir. Birinci anlayış, huzur ve düzenin devamı için gerekli olan ortak kararlara atıfta bulunurken; ikincisi, toplumdaki örgütlü bazı kesimlerin her şeyi denetlemesine izin verir ve bu durum kolaylıkla baskının bahanesi haline gelebilir (Hayek, 1997: 10-11).

Hükümetin hedefleri konusunda demokrasinin herhangi bir şey ifade etmemiş olması, çoğunluğun herhangi bir konuda keyfi bir şekilde karar alabileceği, uygulayabileceği anlamına da gelmemelidir (Hayek, 1997: 148). Güçler ayrılığı ile hükümet ve yasamanın yetki sınırının açıkça belli olmadığı durumlarda, demokrasinin çoğunluğun tahakküm aracı haline gelme ihtimali yüksektir. Böyle bir durumda demokrasi, hükümetin iktidarını devam ettirebilmek için çeşitli toplum kesimlerine verdiği ayrıcalıklar sonucunda, çoğunluk desteğini elde ettiği bir tür pazarlık yönetimi haline gelir. Bu durumu bilen çeşitli gruplar, hükümetlerle oy karşılığı ve seçim tehdidiyle pazarlığa girer. Demokraside hükümetler, çeşitli grupların ısrarlarına maruz kalma ihtimali, sınırsız hükümetin her konuda karar alabilmesinin önüne geçmek için bu sınırsızlık durumunun ortadan kaldırılmasını zorunlu kılmaktadır. Bu durumda asıl sorun hükümetin çoğunluğun üzerinde anlaştığı şeye hizmet etmesi değil, çok farklı yığınların çıkarlarına hizmet etme ile bağlı olmasıdır (Hayek, 1991: 399, 400). Pazarlık demokrasisi şeklindeki bir sistem ile sınırsız bir iktidarın varlığı hükümetleri, kendi programına destek oluşturmak amacıyla yeterli sayıda özel çıkar grubuna etkili teşvikler

vermesine ve desteğine güvendiği kesimlerin arzularını tatmin etmek için gereken her türlü tedbiri almasına zemin hazırlayacaktır (Hayek, 1997: 20-23).

Sınırlı yönetimin olduğu sistemde yönetim, toplumun çeşitli kesimlerine istediği gibi yararlar sağlayamaz. Sınırsız yetkiye sahip bir meclis, yetkilerini kararsız ya da belirsiz olan toplum kesimlerinin desteğini almak için kullanmak zorunda kalabilir (Hayek, 1997: 208). Eğer hükümetin gücü ve yetkisi sınırlı değilse, hükümet basit bir şekilde seçmenlerin çoğunluğunun üzerinde anlaştığı görüşlere hizmet etmeyle sınırlanamaz. Hükümet, birçok çıkar grubunun taleplerini karşılayarak çoğunluğu bir araya getirmeye ve muhafaza etmeye zorlanacaktır. Çıkar gruplarının her biri, diğer gruplara verilen özel faydaların kendine verilen özel faydalara eşit olduğu hususunda razı edilmesi gerekecektir. Böyle bir pazarlık demokrasisinin, demokrasi ilkelerini haklı göstermek için kullanılan kavramlarla ilgisi yoktur (Hayek, 1991: 400).

Çoğunluğun onayı, adaletin tesisi için yeterli olacağı düşüncesi, demokrasilerde çoğunluğun gücünün sınırlanmasının göz ardı edilmesine neden olmuştur. Oysa uygulamada, çoğunluğun görüşü anlamına gelen meclis kararları, ilkeler üzerinde gerçek bir anlaşmadan ziyade, toplumun çeşitli kesimleriyle yapılan pazarlığın sonucunda ortaya çıkmıştır (Hayek, 1978: 109). Sınırsız bir demokraside çoğunluğu elde eden yönetim, kendisini memnun etmeyen her türlü hoşnutsuzluğu ortadan kaldırmak ve çoğunluğun desteğini sürdürmek için, almak zorunda olduğu çeşitli tedbirleri meşrulaştırmak ya da toplumun çeşitli kesimlerine ayrıcalıklar vermek zorunda kalabilir. İktidarın yetkisinde olan cebir kullanma yetkisi her alana uygulanacak şekilde yaygınlaşabilir.

Sınırsız yönetime yol açan bir başka durum ise, adil kural koyma anlamına gelen yasama ile hükümetin işlerinin yürütülmesi için gerekli olan kanun yapma arasındaki ayrımını ortadan kaldıran tek meclis uygulamasıdır. Özel durumlarda yapılacak işlerle ilgili bir araç olarak hükümete verilen kural koyma anlamındaki kanun ile evrensel hukuk kuralları arasındaki ayrımın yok olmasına neden olan bu durum, yasama ve yürütme meclislerinin ayrışmamasından kaynaklanmaktadır (Hayek, 1978: 80). Bu birliktelik yasamanın evrensel hukuk kuralları yapmak yerine, hükümetin ihtiyaçlarını karşılama çabası içerisine girmesine neden olmaktadır. Bu tür yasama faaliyetleri, giderek hükümet mekanizmasının takdir yetkisini genişletmesine ve hükümeti denetlemek yerine, hükümetin emrinde çalışan bir kamu bürokrasisi rolünü benimsemesine zemin hazırlamaktadır. Yasama organının bir taraftan hükümetin denetimi ve hukukla sınırlandırılması yetkisini elinde bulundurması, diğer taraftan da hem kural yapma hem de yürütme yetkisine sahip olması sınırsız yönetime yol açacaktır

(Hayek, 1997: 41). Hayek, kraliyet iktidarını tehlike olarak gören insanlara, parlamentonun da en az kral kadar despotik olabileceğini gösterilmesi gerektiğini belirtmektedir (Hayek, 1997: 33).

Azınlıklardan ezici çoğunlukla alınan ganimeti paylaşma ya da azınlıklardan ne kadar alınacağına karar verme konusunda çoğunluk tarafından yapılan anlaşma demokrasi değildir (Hayek, 1978: 157). Diğer bir ifade ile demokratik yöntemlerle seçilmiş çoğunluğun temsilcisi hükümetin, çoğunluk kararına dayanarak az sayıda zenginden aldığı vergiyi, ganimet paylaşma misali toplumun çeşitli örgütlü kesimlerine yarar sağlayacak şekilde dağıtması demokrasi olamaz (Hayek, 1997: 206). Demokrasinin devam edebilmesi için yasama ve yürütmedeki çoğunluk, kesinlikle toplumu şekillendirme veya üyelerini belirli hedeflere hizmet ettirme gücüne sahip olmamalıdır. Yani siyasi çoğunluk, eşit derecede soyut hukuk kurallarını uygulayarak sağlayabileceği soyut düzen dışında, başka hedeflere hizmet ettirme gücüne sahip olmamalıdır (Hayek, 1997: 209).

Hayek'in karşı çıktığı bir diğer husus, sınırsız demokrasinin uygulanması sonucu oyu arttırmaya yönelik eylemlerin, kamu harcaması ve enflasyonist para politikasının koşullarını ortaya çıkarma olasılığıdır (Barry, 1979: 188). Hayek'in korkusu, müdahaleci hükümet politikalarını uygulama araçlarının kullanılması, kendiliğinden işleyen toplumsal ve ekonomik düzenin amaç yönelimli bir düzene dönüştürme potansiyeli taşımasıdır (Hayek, 2010: 113,115).

6. Özgürlüğün Güvencesi Olarak “Sınırlı Demokrasi” Önerisi

Demokrasi çoğunluğun sınırlanmamış gücü olarak kullanılırsa çoğunluk, cebri yetkileri genel kurallar olarak uygulayabileceğinden dolayı, çoğunluğun yetkilerinin sınırsız olmadığı bir sistem geliştirilmelidir (Hayek, 2012: 120). Sınırsız hükümet konusundaki sorun, halk iradesinin üzerinde başka bir iradeyi koymaksızın nasıl sınırlanabileceğidir (Hayek, 1996: 11).Siyasi otoritenin meşrulaştırılmasının yolu, otoriteyi toplumun genel kanaati ile üzerinde anlaştığı ilkelerle bağlamak ve çoğunluk iradesi ve siyasi irade üzerinde etkili sınırlamalar yerleştirmektir (Hayek, 1996: 11). Demokrasi, sınırlı yönetim kavramlarıyla uyuşmuyorsa, “sınırlı demokrasi” diye bir kavram bulunmalıdır (Hayek, 1978: 96). Demokraside bilinçli müdahale ve denetim ancak üzerinde gerçekten anlaşılabilir alanlarla sınırlı olmalıdır. Diğer alanlarda iş kendi haline bırakılmalıdır. (Hayek, 2010: 113,115).

Devletin çıkardığı kuralların yaptırımları olduğundan dolayı, yetkili organların aldığı her türlü karar ve kurallar bireyler için bağlayıcı niteliğe sahiptir. Ancak sınırsız devlette

çeşitli toplum kesimlerine imkân sağlamak ya da özellikle azınlık konumunda olan kesimler için alınacak kararların herhangi bir belirli sınırı olmayabilir. Bundan dolayı devletin zorlama yetkisi, çoğunluğun kendisini adamaya hazır olduğu kuralların uygulanmasına verilmelidir (Hayek, 1997: 12). Çoğunluğun yetkileri, bireyin başkasının korunmuş alanına saldırısını engelleyecek genel kuralların uygulanmasıyla sınırlandırılmalı ve bu kurallarda bireyin ne yapması gerektiği yönünde emredici bir nitelik taşımamalıdır (Hayek, 1997: 115). Yani devletin yaptırım gücü ve yetkisi, toplumun genelinin üzerinde anlaştığı genel hukuk kurallarının uygulanmasına yönelik olarak kullanılmalıdır (Hayek, 1978: 157). Sınırsız yetkinin getirdiği kanun meşrudur, ancak bu durum hukukun egemenliği ilkesine aykırı olabilir (Hayek, 2010: 131).

Hükümet, ekonomik kurumlar ve bireysel özgürlükler arasında çok önemli bir ilişkinin olduğunu vurgulayan Hayek, demokratik yöntemlerle seçilen çoğunluğun bireysel özgürlükleri yok edecek şekilde karar almadaki sınırsızlığının, özgürlükleri ve serbest piyasayı ortadan kaldıracığını ileri sürmüştür. Dolayısıyla, siyasal yönü öne çıkararak yapılacak çeşitli kurumsal düzenlemelerin bireyler üzerindeki etkisi dikkate alınmalıdır (Hayek, 1997: 115).

Hayek'e göre federalizm, merkezi yürütme organının iktidarını sınırlayan, dolayısıyla da bireyler üzerinde keyfi baskı uygulanması olasılığını azaltan bir özelliktir. Hatta Hayek, federalizmi kuvvetler ayrılığı ilkesinden daha sağlam bir güvence olarak görür (Güvenç, 1999: 90; Çınar, 2014: 217). Demokrasi adı altında çoğunluğun sınırsız yönetimine karşı en iyi fren sisteminin federal yapı olduğunu savunan Hayek, federal yapıyla hükümete bazı yetki ve haklar verilirken, egemenlik gücü bütünüyle dağıtılarak sınırlandırabileceği görüşüne sahiptir. Federal sistemi, çoğunluğun gücünü önleyebilen tek sistem olarak gören (Hayek, 2010: 279) Hayek, egemenlik ve önemli kararlar büyük örgütlere, yani devletin merkezi yönetim örgütlerine devredilmesi durumunda demokrasinin korunup geliştirilemeyeceğini belirtmiştir. Bundan dolayı birçok yetki ve karar, yerel yönetimlere devredilmeli ve yerel yönetimler aracılığıyla yerel halka sorumluluk alması öğretilmeli ve halk katılımı sağlanmalıdır. Çünkü yerel yönetimlerin yeterince gelişmediği yerlerde demokrasi sağlıklı işleyemez (Hayek, 2010: 294).

Birbirinden farklı olan yasama, yürütme görevlerinin birbiriyle karışmaması için yasamanın, genel adil davranış kurallarının aşamalı olarak iyileştirilmesi göreviyle ilgili olması gerekir. Yürütmenin de hükümetin hâlihazırdaki yönetimiyle yani kendisine verilen kaynakların idaresi ile ilgilenmesi gerekir (Hayek, 1997: 58). Aynı mecliste yürütme ve

yasama gücünün birleşmesinin sonucu meclis, özgür toplumda hiçbir otoritenin sahip olmaması gereken güce sahip olmuştur (Hayek, 1978: 162). Çünkü meclisin her yaptığı, kanun sayılmış ve meclise sınırsız yetki verilmiştir. Bu durum, kişisel özgürlüğü tehlikeye atan bir durumun oluşumuna zemin hazırlama yanında güçler ayrımı ilkesinin ve kanunun anlamını kaybetmesine, yasamanın yürütmenin yönlendirmesine ve kontrolünün tamamen yasamanın eline geçmesine yol açmıştır (Hayek, 1978: 112). Bu açıdan yasama ve yürütme gibi iki farklı görevi aynı meclise vermek ölümcül bir hata olacağından, yasama ve yürütme arasındaki ayrımın yapılması ve hukuk devleti ve hukuka bağlı yönetim ilkelerinin gözetilmesi gerekmektedir. Aslında etkili yönetim için organize olmuş ve onun değiştiremeyeceği bazı kanunlarla sınırlanmamış bir meclisin, gücünü kısmi çıkar taleplerini karşılamak için kullanması kuvvetle muhtemeldir (Hayek, 1978: 115). Eğer gelecekte yasama ve yürütme gücünü iki bağımsız demokratik meclise bölme çözümü uygulanmazsa, demokrasinin kendisine olan güven kaybı artmaya devam edecektir. Özellikle hükümet, ekonomik yaşam üzerinde ve keyfi refah dağıtım konusunda daha fazla güç elde ederse; hükümet üzerinde baskıyı organize etmek yönünde, artan bir eğilim olacaktır (Hayek, 1991: 406).

Özgür toplum yaklaşımının liberal demokrasi idealinin yanlış anlaşılması ve yanlış inşasından dolayı çökme riski taşıdığını savunan Hayek, demokratik kurumların reforme edilmesi ve yeniden yapılandırılması için çarpıcı bir öneri yapmıştır. Hayek eşitlikçilik zorlaması çabası içine giren demokratik kurumları eleştirdiği gibi, hükümetin gücünü sınırlamak için sıra dışı bir siyasal sistem modeli önermiştir (Leube, 1984: XXVII). Hayek adil davranış kuralları çıkararak ile yürütmenin ihtiyaç duyduğu kuralları çıkararak yasamanın kati şekilde ikiye ayrılması ve farklı işleri yüklenen ve farklı prosedürlerle oluşan iki ayrı meclisin olması gerektiğini savunmuştur (Barry, 1979: 189,192). Sınırsız temsil meclisi, hükümetin gücünün düzenli ve sınırsız genişlemesine yol açması kuvvetle muhtemeldir. (Hayek, 1991: 405). Demokratik bir sistemde kuvvetler ayrılığının amacına ulaşması için yasama ve yürütme gücünü iki farklı demokratik seçilmiş meclis arasında bölerek farklı görevleri bulunan ve birbirinden bağımsız hareket eden iki ayrı temsil meclisinin varlığı gereklidir (Hayek, 2012: 117).

Yasama meclisinin eylemlerin hangisinin adil hangisinin adil olmadığı konusunda halkın görüşünü temsil etmesi için, yürütme meclisinin de yasama meclisi tarafından belirlenen kurallar çerçevesinde alınacak önlemler konusunda insanların tercihlerine göre hareket etmesi için, iki farklı meclis, farklı şekilde oluşmak zorundadır (Hayek,1991: 405).

Meclislerden birinin sosyal düzeni korumak için uyulacak genel hukuk kurallarını koyma görevini, diğersinin ise özel hedeflere ulaşmak için hükümet işlerinin idaresiyle sorumlu olacak şekilde yüklendiği görevleri yerine getirmesi gerektiğini ileri sürmüştür (Butler, 2001: 180). Bu iki meclisin aynı çıkarlar ya da taraflar koalisyonunun temsilcilerinden oluşmaması ve birbirine tabi olmaması gerekir. Doğru anlamda yasa yapacak olan meclisin, kendi koyduğu yasaya bağlı olarak çalışacak yürütme meclisinin yetkilerini sınırlayan kurallar koyması gerekeceği için, hükümetin çıkacağı yürütme meclisinin yasama meclisine tabi olmaması, ancak onun belirlediği çerçevede çalışması gerekmektedir (Hayek, 2012: 117).

Hükümetin demokratik denetimi ideali ile hükümetin hukukla sınırlandırılması ideali, aynı temsil organının eline hem kural yapma hem de yürütme yetkisinin verilmesi, kesinlikle başarılamayacak olan iki farklı idealdir (Hayek, 1997: 41). Hem yasama hem de yürütmeye ilgili kuralları yerine getiren yasama, kuvvetler ayrılığı ilkesinin ortadan kalkmasına yol açar. Bunun sonucu olarak yürütmenin sınırlarını belirleyecek olan organ, uzun vadede yürütmenin amaçlarına yönelik olarak hizmet etmeye başlar. Bu durum da hukuk devletinin ortadan kalkmasına yol açar. Güçlerin ayrılmasıyla ayrı otoriteler, başka otoritelerin kendi yetki alanlarına geçmesini engelleyecektir. Belli tür zorlama, farklı güçlerin ortaklaşa ve koordine kullanımını ya da çeşitli araçların kullanımını gerektirecektir. Eğer bu araçlar ve yetkiler ayrı ellerde olursa hiç kimse bu tür zorlama uygulayamayacaktır (Hayek, 2011: 275).

Yasama meclisinin oluşumu ve çalışmasında parti örgütlenmesine karşı gelen (Hayek, 1978: 116,117) Hayek, partilerin temsilcilerin bağımsız olarak hareket etmesini engellediğini ileri sürmüştür. Ayrıca bu amaçla Yasama meclis üyelerinin 15 yıllığına bir defa seçilmelerini ve tekrar seçilmemeleri gerektiğini savunmuştur (Hayek, 1978: 95; Hayek,1997: 170). Yasa koyucu meclis, hayatın içinde kendini kanıtlamış olup kendi çağdaşları tarafından seçilen 45-55 yaşları arasındaki kişilerden oluşacaktır (Hayek, 2012: 118). Hayek, belli gelir seviyesine sahip olanlar ile 40 yaş üstüne ve okuryazar kesime oy hakkı vermenin 18 yaş ve üstü herkese oy hakkı vermek kadar demokratik olacağını (Gamble, 1996: 94) savunmuştur. Çünkü oluşacak bu meclisin bir bilgeler meclisi idealinin gerçekleştirilmesine şimdiye kadar denenmiş olan sistemlerden daha çok yakın olacağını savunmaktadır (Hayek, 2012: 118). Hayek, yasama meclisi üyelerinin liberal felsefe sahibi kişiler olacağını ileri sürmüştür (Gamble, 1996: 150). Yukarıda sayılan koşullar, meclisin, oy artıran motivasyonlardan ve grup çıkarlarını geliştirme arzusundan uzak olmasını sağlayacaktır. Hayek, böylelikle en uygun şekilde oluşturulan üst meclis, grup çıkarlarını değil; kamu çıkarlarının gelişimini

sağlayabileceğini (Barry, 1979: 191) ortaya koymuştur. Böyle bir meclis, güçler ayrımı, hukuk devleti ve hukuka bağlı yönetimi sağlayabilir (Hayek, 1978: 96).

Yasama meclisine seçme ve seçilme koşulu olarak ileri yaş şartını sürmesi ve savunduğu koşullara göre oluşacak meclisin bilgeler meclisi olacağını söylemesi Hayek'in seçkinci yaklaşımını ortaya koymaktadır. Üst mecliste parti çizgisini kabul etmemesi Hayek'in demokratik siyasetin en önemli aracı olan siyasi partilerin işlevsizleştirmesine yol açacaktır. Hayek'in demokrasinin vazgeçilmez bir unsuru olan partiyi yasama meclisinden dışlaması çağdaş düşüncede pek gerçekçi görülmemektedir. Ek olarak partilerin varlığının yasama üyelerini mutlaka taraflı yapacağı, parti disiplini altına sokacağı ve onların tarafsız olamayacağı düşüncesi, seçim sistemleri ve parti çalışma kurallarıyla ilgili çeşitli önlemler alınmak suretiyle engellenebilir. Diğer taraftan Hayek'in yasama meclisine seçilenlerin uzun süreliğine seçilmesi, bir daha seçilmemesi ve görev süresi sonrası için iş ya da gelir güvencesinin sağlanmasının yasama meclisinin üyelerinin bağımsızlığı ve tarafsızlığına katkıda bulunabileceği söylenebilir.

Sadece sınırlanmış hükümet dürüst olabilir; çünkü belli çıkarların sağlanmasını engelleyen genel kurallar mevcuttur. Hükümeti zorunlu olarak yozlaştıran şey bizatihi demokrasi veya temsili hükümet değil; sınırsız yasama kurumudur. Belirli gruplara yarar sağlama yetkisine sahip bir meclis, pazarlık ve alışverişlerin sonucunda karar vermek için yeterli çoğunluğun olduğu bir yer haline gelmek zorundadır. Bütün modern demokrasilerde, yasama, çeşitli kesimlerden gelen çıkar ya da menfaat sağlanması talepleriyle karşılaşmamak için kesinlikle hukuk devleti kavramı içerisinde sınırlanmalıdır (Hayek, 1997: 16,19). Ek olarak bireyin tüm yaşam alanları siyasetin konusu haline gelmemeli ve siyasal düzenlemelere tabi olmamalıdır. Çünkü insan hayatındaki bütün değerler sadece siyasal değerler değildir (Yayla, 2003: 208).

Hayek'e göre yasama meclisinin en temel görevi genel, soyut, adil hukuk kurallarını oluşturmaktır. Oysa günümüzde yasama meclisleri mevcut idarenin acil ihtiyaçlarıyla ilgilenerken yasa yapma gibi önemli meseleleri bürokratlara bırakmışlardır (Hayek, 1997: 172-173). Yasama meclisi, vergiyi artırma kanununu çıkarma yetkisine sahip olmalıdır. Hükümet ne kadar geliri olduğunu önceden bilsin ve harcamasını ona göre ayarlasın diye yasama meclisi tarafından çıkarılan vergi kanunu ile alınacak vergi oranı ve vergi ile ilgili kurallar sabitlenmelidir(Hayek, 1997: 164). Bu durum günümüzde demokratik hükümet uygulamasının tersi olmaktadır. Çünkü günümüzde demokratik hükümetler önce harcamaya

karar verir, daha sonra o harcamayı ödeyecek gelir bulma eğilimindedirler (Barry, 1979: 190-191).

Yürütmeye ilgili kuralları çıkarmak için ayrı bir yürütme meclisinin ve bunun içinden çıkan hükümetin olmasını savunan Hayek, yürütme meclisinin ve hükümetin çalışma esaslarının ve sınırlarının yasama meclisince belirlenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Böyle bir yürütme meclisinin şu anki parlamenter düzenden en büyük farkı, karar verdikleri bütün işlerde yasama meclisince belirlenen hukuk kurallarıyla bağlı olması ve özellikle vatandaşlara karşı doğrudan doğruya yasama meclisi tarafından konulan hukuk kurallarından başka yaptırım yetkisi olan hiç bir emir ve kuralı kanun olarak çıkaramamasıdır. Bununla birlikte bu kuralların sınırları içinde hükümet, yönetim aygıtını düzenlemede ve hükümete verilen maddi ve kişisel kaynakların kullanımı hakkında tam yetkili olur (Hayek, 1997: 178). Hayek, yürütmeye ilgili tüm organların, yani merkezde yürütme meclisi ve ve onun içinden çıkan hükümetin, yerelde ise yerel yönetimlerin bir program etrafında parti çizgisinde toplanmış ve belli bir eylem programına bağlı üyelerden oluşması gerektiğinin altını çizmiştir (Hayek, 2012: 117; Hayek, 1997: 37,178). Hükümetin icraatlarını değerlendirecek, eğer hükümetin icraatlarını beğenmezse hükümeti izleyen ve eleştiren ve aynı zamanda alternatif bir yönetim sunan bir muhalefet olmalıdır (Hayek, 1997: 37).

Yasama organının belirlediği çerçevede serbest olan yürütme organlarına bırakılan takdir hakkının zorlayıcı kuvvet kullanmak konusunda asgariye indirilmesi gerekir (Hayek, 2010: 118). Bunun sağlanması için seçilmiş yürütme meclisi ve diğer yürütme organlarının, sadece yasama göreviyle sınırlanan meclis kanunlarıyla sınırlı ve bağlı olması gerekir. (Hayek, 1978: 159). Yürütme meclisinin vatandaş üzerindeki kısıtlamaları başka demokratik bir meclis tarafından yapılan bir kanunla sınırlanması durumunda, bu meclisler işlevlerine devam edebilir. Ancak, yürütme meclisinin diğer meclisin belirlediği kanunu değiştirememesi gerekir (Hayek, 1978: 159). Hükümet, somut çıkar ve hedefler için çalışacaktır (Hayek, 2012: 117). Yasama organının belirlediği çerçevede çalışan yürütme organı aynı zamanda yasamanın yaptığı hukuk kurallarının yani yasaların yürütülmesinden de sorumludur. Yürütmenin uygun gördüğü gibi davranmakta özgür olduğu alanlar vardır. Ancak vatandaşların temel haklarıyla ilgili alanlar bunun dışında kalması gerekmektedir (Hayek, 2011: 319). Yürütme, yapılan iş gereği etkililik ve verimlilik esasına göre çeşitli tercihlerde bulunabilir. Ancak bunu yaparken vatandaşlarının hak ve özgürlüklerine karşı keyfi müdahalelerde bulunamaz (Hayek, 2011: 332).

Bütün bu güç ayrımının amacı, hükümete boyun eğmeyen, hükümetin kısa vadeli amaçlar için istediği kanunu çıkaramadığı, fakat daha ziyade hükümetin hareket alanını ve hatta demokratik olarak seçilmiş hükümetin aşamayacağı, hükümetin yaptırım yetkilerinin sınırlarını belirleyen kanunları yapan bir meclis oluşturmaktır (Hayek, 1978: 117). Dolayısıyla hükümeti denetleyen bu meclis, sadece hükümetin yetkilerini genel kurallarla sınırlamış olacaktır (Hayek, 1997: 41).

İktidarı keyfilikten alıkoyan iktidarın kaynağı halk egemenliği değil iktidarın sınırlarıdır. Yani halkoylaması değil, hukuk kurallarıdır. Bu anlamda bir ülkenin özgürlüğünün en önemli göstergesi hukuk egemenliğidir (Hayek, 2010: 117). Hukuk devletinde, devletin hem kanunu diğerleri üzerinde uygulaması hem de aynı kanuna göre davranması ve dolayısıyla devletin özel bir kişi gibi sınırlandırılması gerekir (Hayek, 2011: 318). Hukuk devleti ilkesi, hukuku yapan yasama ile onu uygulayan yargının ayrı kurum ve kişiler olmasını gerektirir. Hukuk devleti, yürütmenin güç kullanma yetkisini sadece nerede ve ne zaman kullanabileceğini değil; aynı zamanda gücün hangi durumda kullanılabileceğini tanımlayan kurallarla bağlı olmalıdır. Bunun garanti edilmesinin tek yolu da hükümetin bu tür eylemlerinin hepsini yargı görüşüne açık yapmaktır (Hayek, 2011: 319).

Günümüz demokrasilerinde hukuk devleti ve hukuka bağlı yönetim idealleri çökmüştür. Çünkü sınırsız egemen parlamentonun çoğunluk temsilcileri, çoğunluk desteğini sürdürmek amacıyla yapılmasını faydalı gördükleri her şeyi yapabilmekteler (Hayek, 1978: 153). Hükümet ve meclisin tam ve sınırsız yetkiye sahip olması, hukuk egemenliği ilkesi ile bağdaşmaz ve dolayısıyla totaliter yönetimler oluşur (Hayek, 2010: 137). Demokrasinin çoğunluğun her dediğinin meşru olduğu bir şekle dönüşerek bozulmasını engellemek için, geçici çoğunluğun gücü uzun dönemli ilkelere sınırlandırılmalıdır. Çoğunluk, otoritesini, meşruiyetin kaynaklandığı ortak ilkelere dayanan daha geniş toplumsal mutabakattan alması gerekir (Gamble,1996: 96). Bu açıdan hukuk, seçime bağlı yöneticilerin eline terk edilirse; hükümetin takdir yetkilerini kısıtlayan hiçbir kanun ortada kalmaz (Hayek, 1997: 48). Demokratik yönetim liberalizmin öngördüğü adil, soyut ve genel ilke ve kurallarla sınırlanmazsa gittikçe büyüyen ve demokrasiyi ortadan kaldıran otorite ve yönetime dönüşmesi kaçınılmazdır (Hayek, 2012: 67,69).

7. Sonuç

Hayek demokrasiyi halkın istemediği yönetimden kurtulmasına imkân sağladığı ve barışçıl yönetim değişikliği sağladığı için uğrunda mücadele edilmeye değer olarak görmektedir. Ancak demokrasinin bu olumlu yanlarına karşılık demokrasinin kendisinden

değil, uygulama yanlışlarından doğan sınırsız demokrasi anlayışının özgürlükleri ortadan kaldırdığını düşünmektedir. Hayek sınırsız yönetim anlayışı sonucu gelişen sınırsız demokrasi ve egemenlik anlayışına karşı çıkmıştır. Hayek siyasetin sadece ekonomi alanında değil, toplumsal ve siyasal alanda da sınırlı olması gerektiğini savunmuştur.

Hayek güçler ayrımını sağlamak ve gücün bir yerde toplanmasını engellemek için bir yandan federal sistem ve yerel yönetimlerin güçlendirilmesini diğer taraftan yasama ve yürütmeyle ilgili birbirinden tamamen ayrı yöntemlerle seçilen ve oluşan iki ayrı meclis sistemi savunmuştur. Yasama meclisi, partilerin olmadığı ve kırk yaşından üzeri olan kişilerin oy kullandığı seçilebilmek için de 45 yaş sınırının olduğu bir meclis olarak öngörülmüştür. Ayrıca meclise seçilen vekillerin bir defalığına ve 15 yıllık bir süre için seçilmeleri ve tekrar seçilmemeleri öngörülmüştür. Bu meclis yürütme meclisinin çalışma ilkelerini ve adil hukuk kurallarını belirleyecektir. Milletvekillerinin özgür olabilmesi için bir seferlik seçilme ve partilerin olmaması öngörülmüştür. Diğer taraftan yürütme meclisiyse günümüz parlamentoları gibi parti esasına göre oluşan ve onun içinden hükümetin çıktığı bir meclis olacaktır. Bu meclis günümüz meclisleri gibi çalışacaktır. Hayek'in yasama meclisi için partilerin varlığına karşı çıkması ve belli yaşın üzerindeki bireylerin seçilebilme ve seçme hakkının olması günümüz demokrasi ve özgürlükler ile ilgili olarak peki gerçekçi ve uygulanabilir görülmemektedir. Çünkü partiler demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Diğer taraftan 40-45 yaş gibi seçme seçilme yaşı seçkinci anlayışı yansıtmaktadır. Yasama ve yürütme meclislerinin farklı olması uygulanabilir bir öneridir. Ancak Milletvekillerinin seçilme çalışma koşulları geliştirilerek ve adayı öne çıkaran dar bölge seçimi gibi yöntemler uygulanarak Milletvekillerinin bağımsızlığı güvence altına alınabilir.

Milletvekillerinin tekrar seçilebilmek için çeşitli toplum kesimlerine imkan sağlaması anayasal sınırlamalarla ya da halk oyu gibi zorlayıcı yöntemlerle sınırlandırmaya çalışılabilir. Hayek'in demokrasi uygulamalarıyla ilgili öne çıkardığı sorunlar başta ülkemiz olmak üzere gelişmekte ve gelişmiş olan demokrasiler için halen devan etmektedir. Demokrasinin ve dolayısıyla da halkın egemenliğinin üstünde bir otoriteye getirmeden nasıl sınırlandırabileceği ve diğer taraftan demokrasi sonunda artarak gelişen kamusal etki ile kamusal ekonomik büyümenin bireysel özgürlüğü ve toplumun ve ekonominin kendiliğinden işleyen düzenini bozmadan devamına yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

ARBLASTER, A. (2002), Democracy, Open University Press, Philadelphia, USA.

BARRY, N. (1979), Hayek's Social and Economic Philosophy, The Macmillan Press, London.

- BARRY, N. (1984), "Hayek on Liberty", *Conceptions of Liberty in Political Philosophy*, ed. Zbigniew Pelczynski ve John Gray, The Athlone Press, London, ss. 263-288.
- BEVİR, M. (2010), "Friedrich von Hayek", *Encyclopedia of Political Theory*, ed. Mark Bevir, Sage Publications, Washington, ss. 599-601.
- BUTLER, E. (2001), Hayek, çev. Yusuf Ziya Çelikkaya, Liberte Yayınları, Ankara.
- CARTER, G. M. ve HERZ, J. H. (1970), *Government and Politics in the Twentieth Century*, Thames and Hudson, London.
- ÇAM, E. (1990), *Siyaset Bilimine Giriş*, Der Yayınları, İstanbul.
- ÇINAR, M. (2014), "Demokrasi", *Siyaset*, ed. Yüksel Taşkın, İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 203-250.
- EBENSTEIN, A. (2003), *Hayek's Journey*, Palgrave Macmillan, New York.
- ERDOĞAN, M. (2006), *Aydınlanma, Modernlik ve Liberalizm*, Orion Yayınevi, Ankara.
- GAMBLE, A. (1996), *Hayek, The Iron Cage of Liberty*, Polity Press, Cambridge.
- GÜVENÇ, N. (1999), *Hayekizm*, BDS Yayınları, İstanbul.
- HAYEK, F. A. (1978), *New Studies in Philosophy, Politics, Economics and The History of Ideas*, Routledge, London,
- HAYEK, F. A. (1991), *Economic Freedom*, Basil Blackwell, London, ss. 399-407.
- HAYEK, F. A. (1996), *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Kurallar ve Düzen*, çev. Atilla Yayla, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- HAYEK, F. A. (1997), *Hukuk, Yasama ve Özgürlük: Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*, çev. Mehmet Öz, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- HAYEK, F. A. (2010), *Kölelik Yolu*, çev. Turhan Feyzioğlu vd, Liberte Yayınları, Ankara.
- HAYEK, F. A. (2011), *The Constitution of Liberty*, University of Chicago Press, Chicago.
- HAYEK, F. A. (2012), "Liberal Devletin Anayasası ", çev. Mustafa Erdoğan, *Hayek'in Liberalizm Anlayışı*, ed. Atilla Yayla, Kesit Yayınları, İstanbul, ss. 111-120.
- HAYEK, F. A. (2012), "Liberalizm", çev. Ünsal Çetin, *Hayek'in Liberalizm Anlayışı*, ed. Atilla Yayla, Kesit Yayınları, İstanbul, ss. 33-80.
- HEYWOOD, A. (2004), *Political Theory*, Palgrave Macmillan, New York.
- HEYWOOD, A. (2011), *Siyasi İdeolojiler*, çev. Ahmet Kemal Bayram vd., Liberte Yayınları, Ankara.
- HUGGINS, R. (2006), "Democracy and Democratisation", *Introduction Politics*, ed. Barrie Axford vd., Routledge, London, ss. 159-192.
- KRESGE, S. ve WENAR, L. (1994), *Hayek on Hayek*, Routledge, London.
- LEUBE, K. R. (1984), "Friedrich August Von Hayek: A Biographical Introduction", *The Essence of Hayek*, ed. Chiaki Nishiyama ve Kurt R. Leube, Hoover Institution Press California, ss. 12-33.
- LİNZ, J. J. (1975), *Totaliter ve Otoriter Rejimler*, çev. Ergun Özbudun, S Yayınları, Ankara.

MACHLUP, F. (2004), "Hayek's Contribution to Economics", *Essays On Hayek*, ed. Fritz Machlup, Routledge, London, ss. 13-59.

MİNOGUE, K. (1987), "Democracy", *Political Science and Political Theory*, ed. Jessica Kuper, Routledge, London, ss. 49-52.

ROSKİN, M.G., CORD R. L., MEDEİROS J. A. ve JONES, W. S. (1991), *Political Science*, Prentice-Hall International. Inc, New Jersey.

STEELE, G. R. (2002), *Keynes and Hayek*, Routledge, London.

TILLY, C. (2007), *Democracy*, Cambridge University Press, Cambridge.

YAY, T. (1993), *F. A. Hayek'te İktisadi Düşünce*, Ezgi Kitabevi, Bursa.

YAYLA, A. (1999), "Liberalizm ve Demokrasi", *Sosyal ve Siyasal Teori*, ed. Atilla Yayla, Siyasal Kitabevi, Ankara, ss. 59-66.

YAYLA, A. (2003), *Liberalizm*, Plato Co. Yayınları, İstanbul.

YAYLA, A. (2004), *Siyaset Teorisine Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara.

YAYLA, A. (2012), *Hayek'in Liberalizm Anlayışı*, Kesit Yayınları, İstanbul.

YUMER, R. (1999), "Hayekçi Liberalizmin Temel İlkesi", *Sosyal ve Siyasal Teori*, (ed. Atilla Yayla), Siyasal Kitabevi, Ankara, ss. 159-170.

Çalışanların Demografik Özellikleri İle Örgütlerine Duydukları Güven Arasındaki İlişkiyi Belirlemek Üzerine Bir Araştırma

Dr. Bülent AKKOYUN¹

Arş.Grv.Gökdeniz KALKIN²

Özet

Örgütsel güvenin işletmeler için taşıdığı önemden hareket ile örgütü oluşturan bireylerin örgüt içerisindeki demografik dağılımlarının örgüte etkisi kaçınılmazdır. Bu yönü ile yalın bir çalışma olmasının yanısıra, konuya bu açılarından dikkat çekilmesi de farklı bir önem arz etmektedir. Araştırmada, çalışanların demografik özellikleri ile örgütlerine karşı hissettikleri güven duyguları arasındaki ilişkiyi belirlemek amaçlanmıştır. Çalışma, Malatya Organize Sanayi bölgesinde faaliyet gösteren ve personel sayısı açısından büyük ölçekli işletme kategorisinde yer alan bir tekstil üretim firmasında uygulanmıştır. Bu amaç kapsamında anket yöntemi ile elde edilen veriler, Nicel araştırmalar için uygun olan SPSS İstatistik Programında çeşitli analizlere tabi tutulmuştur. Araştırmadan elde edilen verilerin analizi ve yorumu sonunda ise cinsiyet, medeni durum ve çalışılan süre bağımsız değişkenleri ile örgüt imajı arasında; eğitim bağımsız değişkeni ile hem örgüt politikası hem de örgüt imajı bağımlı değişkenleri arasında çeşitli düzeylerde ilişkilere rastlanmıştır. Bu sonuçlar arasından özellikle cinsiyet değişkeninde vurgulanan bayan potansiyel iş gücünün çalışma hayatına aktif olarak kazandırılması çalışmanın yaygın etkisi olarak kabul edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel Güven, Örgüt Politikası, Örgüt İmajı, Demografik Özellikler

A Study on The Trust of The Organization to Determine The Demographic Characteristics of Employees

Abstract

Forms of organization and action from the importance for businesses of organizational trust influence the organization of the demographic distribution of the individuals in the organization are inevitable. In addition to being a lean work with this aspect of the issue to draw attention in this respect it is also quite a different matter. In this study, we aimed to determine the demographic characteristics of the working relationship between the trust they feel towards their organization. The study, Malatya and the number of personnel operating in Organized Industrial Zone has been implemented in a textile manufacturing company located in terms of large-scale enterprises category. For this purpose the scope of the data obtained by the survey method is subjected to various analyzes in accordance with SPSS for quantitative research. At the end of the analysis and interpretation of data obtained from the study of gender, marital status and organization between image and arguments of time worked; education and policy organization with independent variables were found in the relationship between the dependent variable at various levels of both organization's image. This results from the work of women in particular to gain active labor highlighted the potential gender impact of the work life can be widely accepted.

Key Words: Organizational Trust, Organizational Politics, Organizational Image and Demographics Features

¹ İnönü Üniversitesi, İİBF, bulent.akkoyun@inonu.edu.tr

² İnönü Üniversitesi, İİBF, gokdeniz.kalkin@inonu.edu.tr

1. Giriş

Ülkelerde gelişmişliğin tarihine bakıldığında refah içerisinde yaşayan toplumların, özellikle bayan iş gücünü de üretime katmaya başlamaları ile atağa geçtikleri görülür. Bu nedenle organizasyonlarda demografik değişkenlerin nasıl bir etki yarattığının bilinmesi önem arz etmektedir. Bir organizasyonun başarısı, örgütsel yapı içerisinde faaliyet gösteren çalışanlarından en iyi performansın alınmasına bağlıdır. Bunun için çalışanların amaçlar doğrultusunda doğru şekilde analiz edilerek, yönlendirilmeleri gerekmektedir. Özellikle, çalışanların örgütsel güven düzeyleri tespit edilerek, sonuçta örgütsel düzeyi düşük olan çalışanların örgütlerine tekrar kazandırılmaları amaçların elde edilmesi açısından önemlidir. Çalışmadan elde edilen bilgiler bu anlamda önem kazanmaktadır. Yüksek performans açısından, örgütsel verimliliğin sağlanmasında önemli bir unsur olan işgörenlerin örgüt içindeki verimliliklerinin artırılmasında onların davranışlarını etkileyen psikolojik faktörlerin de analiz edilmesine değinen Yazıcıoğlu (2009), Asunakutlu da (2002) örgüt üyelerinin güven düzeyleri yükselirse, örgüt içinde etkinlik ve verimliliğin artacağı belirterek desteklemiştir. En az değinilen bu noktalar kadar çalışanların demografik özelliklerine göre örgütsel güven duygularının analiz edilmesi de büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda yapılan çalışmada araştırma sorusu, “Çalışanların Demografik Özellikleri ile Onların Örgütlerine Karşı Hissettikleri Güven Duygusu Arasında Bir İlişki Var mıdır?” şeklinde oluşturulmuş ve daha sonra bazı demografik değişken ile ilgili olarak hipotezler geliştirilmiştir.

Güven duygusunun olmadığı örgütlerde çalışanlar birbirini suçlamakta, sürekli olarak savunma mekanizmaları geliştirmekte, sorumluluk almaktan kaçınmakta, şüpheli ve kıskanç olmakta, dedikodu yapmakta, sürekli işten kaçma davranışı göstermekte ve örgütün hedeflerini benimsememektedir (Altınöz ve Çöp, 2013: 254). Güvenli bir ortamda faaliyet gösteren ve bu sayede psikolojik açıdan belirli ölçüde doyuma ulaşan işgörenlerin iş veriminin doğal olarak yükselmesi beklenmektedir (Asunakutlu, 2002: 10). Bu açılarından örgütsel güvenin sağlanıp, işgören performansının artırılması adına belirli bir program dahilinde ve bir süreç içerisinde gerekli çalışmaların yapılarak örgütsel güven ortamının oluşturulması gerekmektedir.

Örgütsel güveni oluşturan öğelerin (değişkenlerin) yanısıra demografik değişkenlerin de ne kadar önem arz ettiği araştırma sonuçları aracılığıyla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu amaçla “Çalışanların Örgütsel Güven Düzeyleri, Demografik Değişkenlerine Göre Farklılaşmakta Mıdır?” olarak belirlenen araştırma sorusu etrafında araştırmanın analiz kısmından önce de görülebileceği gibi çeşitli hipotezler geliştirilmiştir. Elde edilen bilgiler bir

tafardan literatüre katkı sağlarken diğer taraftan da cinsiyet ve medeni durum değişkenlerinde dikkat çeken bayan çalışanların iş dünyasında ve üretimde daha fazla yer almasına vurgu yapmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısmında konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına “Örgütsel Güven” bağımlı değişkenine ait kavramsal çerçeveye yer verilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Güven ve örgütsel güven kavramları bir çok araştırmaya konu olmakla birlikte güven olgusuna ilk olarak Maslow’un ihtiyaçlar hiyerarşisinde rastlamaktayız. Daha sonraları Mc Gregor, Likert, Argyris gibi kuramcılar yaratıcılık, esneklik ve refahın çalışanların gelişimleriyle kendiliğinden oluşacağını ifade edip, “örgütsel güvene” değinirken, Blau ise sosyal alışveriş kuramından ve özdeşleşme kuramından yararlanarak örgütsel güvenin oluşumunu açıklamaya çalışmışlardır (Aktuna, 2007: 5). Günümüze kadar çeşitli açılardan ele alınan güven ve örgütsel güven konularına Francis Fukuyama gibi Sosyologların farklı anlamlar yüklemeye çalışması her ne kadar güven kavramını anlamı dışına itmeye çalışsa da güven tamamen madde kaynaklı olmayıp, dayanağının büyük bir kısmını toplumsalcılıktan ve dayanışmadan almaktadır.

2.1. Örgütsel Güven

Birçok yönetim teorisyeni, güvenin bireyler arası ilişkilerde ortaya çıkan davranışlar üzerindeki etkisi konusunda benzer görüşler bildirmişlerdir (Naktiyok ve Durdağ, 2010: 12). Bu anlamda güven; bir tarafın diğer tarafın eylemlerinden zarar görmeyeceğinden veya karşı tarafın risk yaratmayacağından emin olmasıdır. Karşı tarafın eylemlerinin zararlı olacağından çok yararlı olacağına dair beklenti (Polat, 2009: 9) ya da başkalarına karşı savunmasız kalma isteği olarak da tanımlanabilir (Spreitzer ve Mishra, 2002: 11). Örgütün sürdürülebilir başarısında oldukça önemli bir rolü olduğu görülen (Halis vd., 2007: 188) örgütsel güven ile ilgili tanımlamalara baktığımızda ise; Luhmann's örgütsel güveni; çalışanların örgüte güçlü bir bağlılık arzusu ile bağlanmaları, örgütün amaç ve değerlerini benimsemeleri şeklinde tanımlamaktadır. Örgütsel güven, iş memnuniyeti ve örgütsel bağlılık ile çalışan memnuniyeti açısından da birbirinin parçaları olarak kabul edilmektedir (Asunakutlu, 2006: 22). Güven örgütlerde kendiliğinden ortaya çıkan bir kavram değildir; güven ortamı yaratmada, yönetimin güven duygusunu tüm örgüt çalışanları üzerinde yapılandırması ve dikkatli bir şekilde yönetmesi gerekmektedir. (İşcan ve Sayın, 2010: 202). Güvene dayalı ilişkilerin kurulması örgütlerine duygusal açıdan bağlı, kendilerini örgütleri içinde tanımlayabilen, işlerinden tatmin olan, örgütten ayrılmayı düşünmeyen ve örgütün başarısını kendi başarısı gören çalışanlar yaratmaktadır (Çubukçu ve Tarakçıoğlu, 2010: 58).

2.2. Örgütsel Güven Modelleri

Mayer, Davis ve Schoorman'ın Güven Modeli, Mishra Güven Modeli; Bireysel güven, kişinin bireysel ilişkilere ve davranışlara yönelik beklentilerini yansıtırken, örgütsel güven kişinin, örgütsel ilişkilere ve davranışlara yönelik beklentisidir. Mishra hem örgütler hem de bireyler için geçerli dört boyutlu bir güven modeli oluşturmuş ve bu dört boyutun güven algılamasını yarattığını söylemiştir (Yeterlilik, İlgililik, Açıklık ve İtimat Edilirlik). (Shockley vd; 2000: 6). Schokoley Zalabak ve Ellis Örgütsel Güven Parametreleri; Zalabak, Mishra'nın ortaya koyduğu örgütsel güven modelinin dört alt boyutuna beşinci boyut olarak özdeşleşmeyi eklemiştir. (Zalabak vd. 2010: 17) Bromiley ve Cummings' in Güven Modeli; Bromiley ve Cummings bireysel ve örgütsel güven ayrımını yapmıştır. Bireysel güven; kişinin ilişkilerinde ve davranışlarındaki beklentileri ifade ederken, örgütsel güven; kişilerin örgütsel ilişkilerden ve davranışlardan beklentilerini ifade etmektedir (Bromiley ve Cummings, 1996; 302-319) Whitener ve Arkadaşlarının Yönetsel Güvenilirlik Modeli; Bu çalışmalarında yazarlar astların yöneticilerine güven duymalarını sağlayan beş unsur olduğunu ileri sürmüşlerdir ve bu unsurları tanımlamışlardır. (Whitener, Brodt, Korsgaard ve Werner, 1998; 516). McKnight, Cummings ve Chervany'in Güven Modeli; Bu modelde güvenin oluşabilmesi için güvenme niyetinin oluşması gerekmektedir. Güvenme niyeti, güvenen bireyin gelecekte olumsuz sonuçlar mümkün olsa bile göreceli bir güvenlik hissi ile belirli bir durumda diğer tarafa bağlı güvenmeye istekli olduğunu ifade eder (Mcknight vd. 1998; 474). ABC Örgütsel Güven Modeli; İsmi antecedents (öncüler), behavioral elements (davranışsal elemanlar) ve consequences (sonuçlar) kavramlarının ilk harflerinin bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştur. Model 1999 yılında Warne ve Holland tarafından oluşturulmuştur. Bu modelde güvenin etkileri, risk/belirsizlik durumu ve sonuçları davranışları belirler. (Warne ve Holland, 1999; 113). Jones ve George'e Göre Güven Modeli; Bu model, Güvensizlik, Koşullu güven ve Koşulsuz güvende unsurları üzerine kuruludur.(Gareth ve Jennifer, 1998; 536). Jarvenpaa, Knoll ve Leidner'in Küresel Sanal Ekiplerde Güven Modeli; Jarvenpaa ve arkadaşları dünya çapında sanal ekiplerde güven ile ilgili bir sistem önermişlerdir. Mayer ve arkadaşlarının daha önceden genel kabul görmüş modellerini yüzyüze etkileşim ile birleştirmişlerdir. Jarvenpaa ve arkadaşları bu güvenin yüzyüze olmayan sanal yapılarda da yerleştirilebileceğini tahmin etmişlerdir. (Jarvenpaa vd. 1998; 29-64). Stephen Covey'in Güven Modeli; Stephen Covey'e göre güvenilirlik, kişinin karakteri ve yetkinliklerinden kaynaklanmaktadır. Karakter ne olduğumuz, yetkinlik ise ne yapabileceğimiz olarak tanımlanmaktadır. Bu her iki kavramda güvenilirlik için gerekli kavramlardır. (Covey, 2000; 57). Jennings'in Terfi ve Güven

Arasındaki İlişkiyle İlgili Çalışması; Jennings, yöneticilerin kariyerindeki yükselme ve güven arasındaki ilişkileri ortaya koymayı amaçladığı araştırmasında, yöneticilerin kariyer yükselmesi için bireylerarası güvenin zorunlu bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Burada, güven için dört durum ve özellik tanımlanmaktadır; Fikirleri dinleme ve fikirlere açık olma, İhtiyaç duyulduğunda yanında olma ve ulaşılabilirlik, Karar ve eylemlerinde tutarlılık ile tahmin edilebilirlik ve Sadakat olarak sıralanmaktadır.(Güler, 2003; 78). Küçülme Stratejisi Sonrasında Örgütte Güven; Mishra ve Spreitzer çalışmalarında küçülme sonrasında örgütte kalanların olası tepkileri ve küçülme öncesi ve küçülme sırasında üst yönetime duyulan güven arasındaki ilişkiyi incelemişler ve bir model geliştirmişlerdir. (Mishra ve Spreitzer, 1998;574-575). Gabarro'nun Yönetici – Çalışan Güven Modeli; Gabarro yaptığı çalışmada yönetici–çalışan arasındaki güven ilişkisini incelemiştir. Bu çalışmada güvenin unsurları olarak; karakter, yeterlilik ve yargı belirlenmiştir. Gabarro, yönetici ve astlarla yaptığı çalışmasını örgütsel ortama taşımıştır. (Gabarro, 1987; 295-296). Schindler ve Thomas'ın Çalışması (Güvenilenin Özellikleri); Statülere göre güven özelliklerinin farklı önemde olduğunu savunan Gabarro'nun çalışması kaynak olarak alınan bu çalışmada Schindler ve Thomas yeterlilik, tutarlılık, dürüstlük, sadakat ve açıklık olmak üzere beş özelliğe ilişkin öncelikleri araştırmışlardır. (Yücel, 2006;76) Blomqvist ve Stahle'nin ve Örgütsel Güvenin Oluşum Modeli; Blomqvist ve Stahle'ye Göre örgütlerde güven, bireysel ve örgütsel etmenlere bağlı olarak gelişmektedir.

3. Araştırmanın Metodolojisi

3.1. Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı; çalışanların demografik özellikleri ile örgütlerine karşı hissettikleri güven duyguları arasındaki ilişki belirlenmek olup, Malatya ilinde yer alan bir tekstil firmasında çalışanların örgütsel güvenleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişki araştırılmıştır. Bu amaçla hazırlanan anket formlarında yer alan sorulara çalışanlarca cevaplandırılmış ve toplanan veriler çeşitli istatistikî yöntemler aracılığıyla değerlendirilmiştir.

3.2. Araştırmanın Evreni ve Örnekleme

Araştırmanın ana kütesini Malatya organize sanayi bölgesinde faaliyet gösteren bir tekstil üretim firması personeli oluşturmaktadır. Firmanın idari büro, open-end ve boyahane gibi farklı birimlerinde çalışanlar arasından eşit oranlarda tesadüfi örnekleme yoluyla seçilen

100 kişiye anket uygulanmış; bunlardan hatalı doldurulanlar elenmiş ve 92 kişiden oluşan örneklem üzerinde çalışılmıştır.

3.3. Veri Toplama ve Değerleme Yöntemleri

Veri toplamak amacıyla kullanılan ölçek iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yer alan demografik niteliklere ilişkin beş soru ve ikinci bölümde yer alan Örgütsel güvene ilişkin 16 soru bulunmaktadır. Örgütsel güvene ilişkin soruların oluşturulmasında Güler İslamoğlu, Melek Birsal ve Deniz Börü'nün; "Kurum İçinde Güven, Yöneticiye, İş Arkadaşlarına ve Kuruma Yönelik Güven Ölçümü" (İslamoğlu, Birsal, Börü, 2007) çalışmasında yer alan ölçekten yararlanılmıştır.

Verilerin normal dağılımını kontrol etmek amacıyla "Z" Puanlarına bakılmış, ve değerlerin +3 ile -3 değerleri arasında yer aldığı tespit edildikten sonra güvenilirlik analizi, faktör analizi, "T" Testi" ve "Anova" analizleri uygulanmıştır.

3.4. Araştırmanın Hipotezleri

Literatürde yapılmış olan çalışmalar çerçevesinde ve araştırma sorusunun gereği olarak, çalışanların örgütsel güven düzeylerinin, demografik değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığını tespit edebilmek için aşağıda yer alan null (sıfır) hipotezleri alternatif hipotezlere karşı test edilecektir.

(1) $H_0 =$ Çalışanların örgütsel güven düzeyleri, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

$H_1 =$ Çalışanların örgütsel güven düzeyleri, cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(2) $H_0 =$ Çalışanların örgütsel güven düzeyleri, medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

$H_1 =$ Çalışanların örgütsel güven düzeyleri, medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(3) $H_0 =$ Çalışanların örgütsel güven düzeyleri, yaş aralığı değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

$H_1 =$ Çalışanların örgütsel güven düzeyleri, yaş aralığı değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(4) H_0 = Çalışanların örgütsel güven düzeyleri, eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_1 = Çalışanların örgütsel güven düzeyleri, eğitim durumu değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

(5) H_0 = Çalışanların örgütsel güven düzeyleri, çalışılan süre değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.

H_1 = Çalışanların örgütsel güven düzeyleri, çalışılan süre değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir.

Yapılan çalışmada bağımsız değişkenler olan cinsiyet ve medeni durumun bağımlı değişken olan örgütsel güven düzeyine göre herhangi bir farklılık gösterip göstermediğini test edebilmek için “T” testinden; yine bağımsız değişken olan yaş aralığı, eğitim ve çalışılan sürenin bağımlı değişken olan örgütsel güven düzeyine göre herhangi bir farklılık gösterip göstermediğini test edebilmek için ise “Anova” testinden yararlanılmıştır.

4. Araştırmanın Analizi ve Bulguları

4.1. Güvenilirlik Analizi

Güvenilirlik analizi için değişkenlere ait boyutların kendi içinde toplamları alınıp, ayrı ayrı analiz edilmişlerdir. Böylece, her boyuta ait maddelerin kendi boyutunu ne derece doğru ölçtüğü belirlenmiş ve toplamda ölçeğin güvenilirliğini ortaya koymuştur. Yapılan güvenilirlik analizi sonucunda ortaya çıkan Cronbach Alfa katsayıları: Örgüt Politikaları ,942 ve Örgüt İmajı ,819 olarak bulunmuştur.

Tablo 1. Örgüt Politikaları Boyutu İçin Güvenilirlik Testi Tablosu

Güvenilirlik Analizi		Ölçek İstatistikleri		
Cronbach's Alpha	Ortalama	Varyans	Standart Sapma	Madde Sayısı
,942	33,1938	171,673	13,10240	12

Tablo 2. Örgüt İmajı Boyutu İçin Güvenilirlik Testi Tablosu

Güvenilirlik Analizi		Ölçek İstatistikleri		
Cronbach's Alpha	Ortalama	Varyans	Standart Sapma	Madde Sayısı
,819	15,2174	15,623	3,95254	4

4.2. Faktör Analiz Sonuçları

Veri yapısının faktör çıkarımı için uygunluğuna işaret eden KMO değeri ,839; maddelerin arasında yeterli oranda ilişkinin olup olmadığını ifade eden “Bartlett Küresellik

Testi” ,000 (anlamli) bulunmuştur. Bu değerler maddeler arasında faktör analizi için yeterli düzeyde ilişkinin olduğunu ifade etmektedir.

Tablo 3. KMO ve Bartlett's Testi Tablosu

Kaiser-Meyer-Olkin Measure of Sampling Adequacy.		,839
Bartlett's Test of Sphericity	Approx. Chi-Square	1211,626
	df	153
	Sig.	,000

Veriler arasındaki ilişkilere dayanarak verilerin daha anlamlı ve özet bir biçimde sunulmasını sağlayan faktör analizi, birbirleriyle içsel ilişkisi bulunan birçok değişkeni bir araya getirerek daha az sayıda faktörle bu değişkenleri açıklayabilir. Bu nedenle, çalışmada ölçülmek istenen değişkene ait boyutların birbirlerinden ayırt edilmesi ve ilgili soruların faktör yüklerine göre ait oldukları değişken faktörlere yüklenmesi için faktör analizinden yararlanılmıştır.

Tablo 4. Faktör Analizi Sonuçları Tablosu

	Component		
	1	2	3
İşyerimdeki personel değerlendirmesi adil bir şekilde yapılmaktadır.	,853	,108	-,007
İşyerimdeki çalışanlar için adil bir kariyer planlaması yapılmaktadır.	,839	,118	,006
İşyerimde çalışanların fikir geliştirmeleri ve önermeleri desteklemektedir.	,839	,130	,073
Yönetim çalışanlara sahip çıkmaktadır.	,813	,334	-,087
İşyerimde çalışanlara saygı duyulmaktadır.	,794	,121	,366
Yönetim çalışanlara verdiği sözleri zamanında yerine getirmektedir.	,793	,188	,204
İşyerimde çalışanlara her konuda kolaylık gösterilir ve ihtiyaçları karşılanmaya çalışılır.	,740	,213	,280
İşyerimde profesyonel bir yönetim tarzı hakimdir.	,730	,159	-,051
İşyerimde rahat, etkili ve açık bir iletişim sistemi vardır.	,713	,432	,045
İşyerim çalışanların kendilerini buraya ait hissettikleri bir işletmektedir.	,540	,385	,335
İşyerim çalışanların ilk fırsatta ayrılmayı düşündükleri bir işyeri değildir.	,525	,405	-,228
Çalışanlar sosyal faaliyetler aracılığıyla (piknik vb.)bir araya getirilir.	,501	,390	-,243
İşyerim tanınmış bir firma imajına sahiptir.	,019	,880	,229
İşyerim köklü bir geçmişe sahiptir.	,053	,876	,082
Çalışanlar bu işyerinde çalıştıklarını her zaman herkese karşı gururla dile getirebilmektedirler.	,463	,655	,081
İşyerimde işe alımlar objektif kriterlere göre yapılır ve konularında uzman kişiler istihdam edilir.	,515	,593	-,193
İşyerimde çalışanlardan beklenenler yani iş tanımları açık ve belirgindir.	,307	,560	,278
İşyerimde ücretler zamanında ödenmektedir.	,062	,190	,814

Yapılan çalışmada “Örgütsel Güven”i ölçmek üzere 18 madde açıklayıcı faktör analizine tabi tutulmuş ve faktör yükleri 0,40’ın altına düşen bir değere rastlanılmamıştır. Anket formundaki verilerin değerlendirilmesi suretiyle yapılan faktör analizi sonucunda, “Örgütsel Güven” değişkeni iki alt başlık halinde boyutlanmış olup, bir madde (soru) faktör yükü yakın dağıldığı için bir diğer madde ise tek olarak bir boyut altında yer aldığı için devam eden analizlerde dikkate alınmamıştır. “Örgüt Politikaları” (12 madde) ve “Örgüt İmajı” (4 madde)” altında toplanmıştır.

Tablo 5. Açıklanan Toplam Varyans Tablosu

Boyutlar	Değerler			Faktör Yükleri Kareleri Çarpımı Toplamı %	
	Toplam	% Varyans	Artan Top. %	Toplam	% Varyans
1	8,773	48,740	48,740	8,773	48,740
2	2,020	11,221	59,962	2,020	11,221
3	1,188	6,601	66,563	1,188	6,601

Birinci boyut altında toplanan maddeler bir arada (1. madde, 2.madde, 3. madde, 4. madde, 5. madde, 6. madde, 7 madde, 8 madde, 10. madde, 11. madde, 12. madde ve 13. madde) toplam varyansın % 48,74’ünü; ikinci boyut altında toplanan maddeler ise (14. madde, 15. madde, 16. Madde ve 17. madde) toplam varyansın %11,22 sini açıklamaktadır. Her iki boyut birlikte değişkene ait toplam varyansın % 59,962’sini açıklamaktadır. Dokuzuncu madde iki ayrı boyut altında 0,40 üzerinde ve birbirine 0,10’luk bir değer altındaki değer kadar yakın oldundan sonraki aşamalarda analiz dışında bırakılmıştır. Diğer taraftan en son madde ise ayrı bir boyut altında belirlediği ve tek bir sorunun çoğunlukla bir boyut için yeterli olamayacağı kanaati ile sonraki aşamalarda yine analiz dışında bırakılmıştır.

4.3. Demografik Niteliklere İlişkin Bulgular

Örnekleme kapsamındaki çalışanların önemli bir kısmının (% 92,4) erkeklerden, geri kalanların da kadınlardan oluştuğu görülmektedir. Çalışanları yaşlarına göre oluşan dağılımlarına bakıldığında 35 yaş altındakilerin % 60,9; 36 ve üstü yaş grubundakilerin de % 39,1 oranında olduğu görülmektedir. Aynı şekilde hizmet süresi yedi yılın altındaki çalışan oranının % 81,5; yedi yılın üzerindeki çalışan oranının ise % 18,5’dir. Bu sonuçlara bakarak çoğunluğun genç yaş grubunda ve hizmet süresi az olanlardan oluştuğu söylenebilir.

Yine örnekleme kapsamındaki çalışanların önemli bir kısmının (% 90,2) evlilerden, geri kalanların da bekârlardan oluştuğu görülmektedir. Eğitim düzeylerine göre oluşan dağılıma

bakıldığında da önemli bir kısmının orta öğretim ve lise mezunlarından oluştuğu (%78.3); diğerlerinin de üniversite mezunlarından oluştuğu görülmektedir.

4.4. Frekans Dağılımlarına İlişkin Bulgular

Örgütsel güvene ilişkin faktörlerin genel olarak aritmetik ortalamalarına bakıldığında 3,1316 yani yaklaşık % 63 çıktığı görülmektedir. Bu sonuca bakarak örneklem kapsamındaki çalışanların örgütlerine olan güvenlerinin orta düzeyde olduğu söylenebilir. Örneklem kapsamındaki çalışanlarca; “İşyerinde ücretlerin zamanında ödeniyor olması” örgütsel güvenin en yüksek düzeyde (% 94) gerçekleştiği faktör olarak seçilmiştir. Yine ankete cevap verenler; “İşyerinin tanınmış bir firma imajına sahip olmasını” örgütsel güvenin ikinci sırada yüksek düzeyde (% 84) gerçekleştiği faktör olarak seçmişlerdir.

Örneklem kapsamındaki çalışanlarca; “Çalışanların sosyal faaliyetler aracılığıyla (piknik vb) bir araya getirilmesi” seçeneği örgütsel güvenin en düşük düzeyde (% 36) gerçekleştiği faktör olarak seçilmiştir. Yine ankete cevap verenler; “İşyerindeki personel değerlendirmesinin adil bir şekilde yapılması” seçeneğini örgütsel güvenin ikinci sırada düşük düzeyde (%49.5) gerçekleştiği faktör olarak seçmişlerdir.

Örgütsel güvene ilişkin faktörlerin aritmetik ortalama ve standart sapma değerleri tabloda gösterildiği şekildedir.

Tablo 6. Örgütsel Güvene İlişkin Faktörlerin Aritmetik ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Örgütsel Güvene İlişkin Faktörler	A.O	S.S.
İşyerimdeki çalışanlar için adil bir kariyer planlaması yapılmaktadır.	2,5326	1,32972
İşyerimdeki personel değerlendirmesi adil bir şekilde yapılmaktadır.	2,4783	1,35451
Yönetim çalışanlara verdiği sözleri zamanında yerine getirmektedir.	2,8370	1,45464
Yönetim çalışanlara sahip çıkmaktadır	2,6630	1,43945
İşyerim çalışanların kendilerini buraya ait hissettikleri bir işletmektedir.	3,1304	1,36854
İşyerimde çalışanların fikir geliştirmeleri ve önermeleri desteklemektedir	2,5870	1,41540
İşyerim çalışanların ilk fırsatta ayrılmayı düşündükleri bir işyeri değildir	3,2609	1,43634
İşyerimde profesyonel bir yönetim tarzı hakimdir.	2,9022	1,43013
İşyerimde ücretler zamanında ödenmektedir	4,7174	,86857
İşyerimde çalışanlara saygı duyulmaktadır.	3,0870	1,51659
İşyerimde çalışanlara her konuda kolaylık gösterilir ve ihtiyaçları karşılanmaya çalışılır.	2,9674	1,47842
Çalışanlar sosyal faaliyetler aracılığıyla (piknik vb.)bir araya getirilir.	1,7826	1,34104
İşyerimde rahat, etkili ve açık bir iletişim sistemi vardır.	2,7500	1,41906
İşyerimde işe alımlar objektif kriterlere göre yapılır ve konularında uzman kişiler alınır.	3,4565	5,58336
İşyerimde çalışanlardan beklenenler yani iş tanımları açık ve belirgindir.	3,5000	1,21800
İşyerim tanınmış bir firma imajına sahiptir.	4,1957	1,08171
İşyerim köklü bir geçmişe sahiptir.	4,1413	1,16337
Çalışanlar bu işyerinde çalıştıklarını her zaman herkese karşı gururla söylerler.	3,3804	1,42074

4.5. “T” Testi Sonuçları

Yapılacak olan test, bir parametrik test olup demografik değişkene ait gözenek sayısının, iki (karşılaştırmalı iki grup olduğunda) ile sınırlı olması nedeniyle uygulanmıştır. Ayrıca SPSS programında “F” testi veya “Levene” testinden yararlanılmıştır. Dolayısıyla t-testi çıktısının yorumlanmasında iki kademeli bir işlem söz konusudur. Birinci kademede “Levene” testi yardımıyla varyansların eşit olup olmadığı durumuna bakılmış, ikinci kademede ise birinci kademe sonucuna göre varyansların eşit veya eşit olmaması satırlarındaki “t” değerine ait “Significance (2-tailed/çift kuyruk)” değerine bakılarak yorum yapılmıştır.

Tablo 7. Cinsiyet ile Örgütsel Güven Boyutları Arasındaki İlişki İçin “T” Testi Tablosu

		Cinsiyet	N	$\bar{X}$	S	t	p
ÖRÜTSEL GÜVEN	Örgüt Politikası	Bayan	7	3,6607	,87236	2,308	,222
		Erkek	85	2,6925	1,07934		
	Örgüt İmajı	Bayan	7	4,4286	,23780	4,770	,002
		Erkek	85	3,7529	1,00925		

Örgütsel güven ölçeğine göre; örgüt imajı boyutu cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir, [t(92)=4,770, p>.05)]. Öte yandan örgüt imajı boyutu için hesaplanan “Cohen d” değeri .67 olarak tespit edilmiştir (Yüksek Derece). Bu sonuca göre bayan ve erkek çalışanların örgütsel güven ölçeğinin ortalama puanları arasındaki farkın .67 standart sapma kadar olduğunu gösterir. Standardize edilmiş “Cohen d” etki büyüklüğü değerlerine göre, çalışanların cinsiyet durum kriterine göre bayan çalışanların, örgütsel güven ile ilgili boyutlar üzerinde yüksek derecede etkiye sahip olduğu söylenebilir. Bu sonuçlara göre 1. Hipoteze ait null hipotezi red edilirken alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 8. Medeni Durum ile örgütsel Güven Boyutları Arasındaki İlişki İçin “T” Testi Tablosu

		Medeni Durum	N	$\bar{X}$	S	t	p
ÖRÜTSEL GÜVEN	Örgüt Politikası	Evli	9	3,2384	,95709	1,373	,460
		Bekar	83	2,7149	1,09842		
	Örgüt İmajı	Evli	9	4,3889	,25345	4,626	,000
		Bekar	83	3,7410	1,01771		

Örgütsel güven ölçeğine göre; örgüt imajı boyutu medeni durum değişkeninde de anlamlı bir farklılık gösterdiğinden 2. Hipoteze ait null hipotezi red edilmektedir. [t(92)=4.626, p>.05)]. Örgüt imajı boyutu için hesaplanan “Cohen d” değeri .74’tür (Yüksek Derece). Bu sonuca göre evli ve bekar çalışanların örgütsel güven ölçeğinin ortalama puanları

arasındaki farkın .74 standart sapma kadar olduğunu gösterir. Standardize edilmiş “Cohen d” etki büyüklüğü değerlerine göre, çalışanların medeni durum kriterine göre evli çalışanların, örgüt imajı üzerinde yüksek derecede etkiye sahip olduğu söylenebilir.

Örgütsel güven ölçeği ve anket yoluyla elde edilen verilerin analizi sonucu; örgüt politikası ve örgüt imajı boyutları yaş aralığı değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermediğinden 3. Hipoteze ait null hipotezi kabul edilmiştir.

4.6. “Anova” analizi Sonuçları

Parametrik bir test olan One-Way Anova (Tek Faktörlü Varyans Analizi), ilişkisiz iki ya da daha çok örneklem ortalaması (grubun) arasındaki farkın sıfırdan anlamlı bir şekilde farklı olup olmadığını test etmek üzere uygulanmıştır. Verilerin normal dağılım gösterdiği en az aralık ölçeğinin kullanıldığı bu testte bütün grupların varyanslarının birbirine eşit olması istenmektedir. Bu eşitlik için “Levene F” testi sonuçlarına bakılmaktadır. Farklılığın olup olmadığı “Levene F” testine ait olan (Sig) değeri ile anlaşılacak olup, farklılığın meydana geldiği gruplar arasında karşılaştırma yapabilmek için ise Post Hoc seçeneğinden uygun test istatistik yöntemlerinden birisi seçilerek uygulamaya devam edilmiştir.

En son olarak da değişkenler arasındaki ilişkinin gücünü belirleyebilmek için eta-kare (η^2) değeri hesaplanmıştır.

Tablo 9. Çalışanların Örgütsel Güven Düzeylerinin Eğitim Değişkenine Göre Analizi

BYT	Eğitim	N	$\bar{X}$	S	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p	Fark	η^2
Örgüt İmajı	A. İlkokul	8	2,9097	1,10539	Gruplar arası	23,303	3	7,768	8,024	,000	D>B,C	,21
	B.Ortaokul	10	2,7875	1,08528								
	C. Lise	64	2,4077	,94191	Grup içi	85,185	88	,968				
	D. Üniversite	20	3,6660	1,00026								
	Total	92	2,7662	1,09187	Toplam	108,488	91					
Örgüt İmajı	A. İlkokul	8	3,8438	1,05168	Gruplar arası	12,931	3	4,310	4,996	,003	D>B,C	,14
	B.Ortaokul	10	4,2500	,69722								
	C. Lise	64	3,5093	1,02672	Grup içi	75,922	88	,863				
	D. Üniversite	20	4,3625	,64622								
	Total	92	3,8043	,98813	Toplam	88,853	91					

Örgüt imajı ve örgüt politikası boyutlarında, çalışanlardan eğitim düzeyi ortaokul ($\bar{X}=2,78$) ve lise ($\bar{X}=2,40$) olanlar ile eğitim düzeyi üniversite ($\bar{X}=3,66$) olanlar arasında anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Eğitim düzeyi değişkeninin örgüt imajı ve örgüt politikası boyutları üzerindeki etkisi sırasıyla .21 ve .14 olup, etki büyüklüğüne ilişkin hesaplanan bu değer, eğitim düzeyi değişkeninin örgüt imajı ve örgüt politikası boyutları üzerinde “yüksek” etki

düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Yukarıda yer alan sonuçlara göre, 4. Hipoteze ait null hipotezi red edilirken alternatif hipotez kabul edilmiştir.

Tablo 10.Çalışanların Örgütsel Güven Düzeylerinin Çalışılan Süre Değişkenine Göre Analizi

BYT	Eğitim	N	$\bar{X}$	S	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	Kareler Ort.	F	p	Fark	η^2
Örgüt İmajı	A. 3 Yıla Kadar	38	2,9454	1,12661	Gruplar arası	15,734	3	5,245	4,976	,003	A>C C>D	,15
	B. 3-6 Yıl Arası	37	2,7554	1,00356								
	C.7-10 Yıl Arası	14	1,9985	,81333	Grup içi	92,754	88	1,054				
	D.11 Yıl ve Üzer	3	4,2106	,68361								
	Total	92	2,7662	1,09187	Toplam	108,488	91					

Örgüt imajı boyutunda, çalışanlardan çalışma süresi üç yıla kadar ($\bar{X}= 2,94$) olanlar ile çalışma süresi 7-10 yıl aralığında ($\bar{X}= 1,99$) olanlar arasında anlamlı farklılıklara rastlanmıştır. Ayrıca çalışma süresi 7-10 yıl aralığında ($\bar{X}= 1,99$) olanlar ile çalışma süresi 11 yıl ve üzeri ($\bar{X}= 4,21$) olanlar arasında anlamlı farklılıkların olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. Çalışma süresi değişkeninin örgüt imajı boyutu üzerindeki etkisi (.15) olup, etki büyüklüğüne ilişkin hesaplanan bu değer, çalışma süresi değişkeninin örgüt imajı boyutu üzerinde “yüksek” etki düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Bu sonuçlara göre, 5. Hipoteze ait null hipotezi red edilirken alternatif hipotez kabul edilmiştir.

5. Sonuç ve Öneriler

Örgütsel güveni oluşturan öğelerin yanısıra demografik değişkenlerin de ne kadar önem arz ettiğinin vurgulanmaya çalışıldığı çalışmada oluşturulan hipotezlerden cinsiyet, medeni durum ve çalışılan süre bağımsız değişkenleri ile örgüt imajı arasında; eğitim bağımsız değişkeni ile hem örgüt politikası hem de örgüt imajı bağımlı değişkenleri arasında çeşitli düzeylerde ilişkilere rastlanmıştır. Diğer bir ifade ile 1., 2., 4. ve 5. Null Hipotezleri red edilirken; 3. Null Hipotezi herhangi bir ilişki olmadığından kabul edilmiştir. Özellikle cinsiyet bağımsız değişkeninin örgütsel güven bağımlı değişkeni boyutları ile anlamlı ilişkiler vermesi çalışmanın çıkış noktasına işaret etmesi açısından önemlidir.

Yapılan çalışma sonucu elde edilen verilerin analizi sonucunda ulaşılan bilgiler, bayan çalışanların ($\bar{X}=4,42$) örgütsel güven düzeylerinin erkek çalışanlara ($\bar{X}=3,75$) göre daha yüksek olduğu göstermektedir. Bu alanda daha önce yapılmış olan diğer çalışmalar incelendiğinde kronolojik olarak günümüze yaklaştıkça erkek çalışanlarda yüksek olan örgütsel güven duygusunun giderek taraf değiştirdiği ve bayan çalışanların örgütsel güven duygularının daha yükseldiğini görmekteyiz. Bu durum cinsel ayırım ve cam tavan engeli gibi örgütsel güvende cinsiyete göre fark yaratan engellerin gün geçtikçe azaldığını gösterdiğini

ifade edebiliriz. Bunda etkili olan faktörleri ise toplum ölçeğinde eğitim ve genel kültür seviyesinin artmasına bağlayabileceğimiz gibi kamera sistemleri ve iletişim olanaklarının artmasını sağlayan teknolojik gelişmelere de bağlayabiliriz. Buradan hareket ile organizasyonların başarıları için büyük öneme sahip olan güven duygusunun daha da geliştirilebilmesi adına bayan çalışanların güven düzeylerini olumlu etkileyecek düzenlemelerin çoğaltılması; iş güvencelerinin garanti altına alınması, açık ve samimi bir ortamda kadın çalışanların iletişim yoluyla çekincelerinin önemszenmesi ve giderilmesi, kadın çalışanların istihdamı ve çalışma alanlarını genişletmeye yönelik danışmanlık ve eğitim faaliyetlerinin yürütülmesi yöneticilerin ilk olarak eğilmeleri gereken konular arasında olmalıdır.

Analizlerden elde edilen sonuçlara göre, evli olan çalışanların ($\bar{X}=4,38$) örgütsel güven düzeylerinin bekar çalışanlara ($\bar{X}=3,74$) göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu durum yönetim biliminde çift kariyerli eşler olarak bilinen sorunun giderek katılığını yitirdiği ve evli olan çalışanların örgütsel güven düzeylerinin bekar çalışanlara göre daha yüksek çıkmasında etkili olabileceğini ifade edebiliriz. Diğer yandan evli olan çalışanların Türk toplum ve kültüründe önemli bir yer tutan aile olabilme aşamasına geçtikten sonra, daha fazla sorumluluk alma ve çalışmalarında daha istikrarlı olma adına iyi yönde geliştiği bilinen bir gerçekliktir. Daha istikrarlı çalışma ve iş yerindeki sorumluluklarını yerine getirme, kariyer anlamında da bir ilerlemeye ve örgütsel güvenin artmasına sebebiyet verebilmektedir. Bu anlamda, işgören seçiminde eğitimini tamamlamış ve gelişmeye açık adaylardan evli olanların seçimi, işletme için doğru verilmiş bir karar olarak görülebilir.

Elde edilen bir diğer sonuç, eğitim düzeyinin yükselmesiyle örgütsel güvenin artması yönündedir. Ortaokul ve lise düzeyi mezuniyete sahip çalışanların, üniversite düzeyinde mezuniyete sahip olan çalışanlardan daha az örgütsel güvene sahip oldukları eğitim ve gelişim kaynaklı kariyer farklılığından ileri gelebileceğini ifade edebiliriz. Bunun sonucu olarak gelir düzeyinin yüksekliği de bir diğer etken olabilir. Bu konu ile ilgili olarak ortaokul ve lise düzeyi çalışanların eğitimleri için imkanlar tanınarak destek olunabileceği gibi, hizmet içi eğitimler ile bu kategoride çalışanların gelişimi sağlanabilir. Bilgi ile donatılan çalışan daha fazla sorumluluk alarak daha önemli işlerde bulunmak isteyecek ve iş tatminleri de artacağından örgütsel bağlılıkları artacaktır.

Son olarak çalışma süresine bağlı olarak elde edilen sonuçlar anlamlı farklılıklara işaret etmektedir. İşe yeni başlamış olan çalışanlar, üç yıla kadar henüz organizasyonda yeni oldukları için tükenmişlik yaşamadan iş yaşamını sürdürmektedirler. Elde edilen sonuçlara

göre bu durumun zaman geçtikçe değişime uğradığı ve 7 ile 10 yıl arasında çalışma süresine sahip olanlarda tükenmişlik olarak geri geldiğini ifade edebiliriz. Daha sora terfi veya daha farklı iyileştirmeler sonucu bu durumu tersine döndüğünü görmekteyiz. Bu durumda yönetim biliminde kariyer platosu dediğimiz durumdan kaynaklanabileceğini ifade edebiliriz. Uzun süre aynı pozisyonda çalışanlarda tükenmişlik sendromu ile karşılaşılabilir. Kariyer düzlüğü de denilen bu durumdan terfi veya iş değişikliği ile kurtulup yola devam edilebilir. Tabi ki organizasyonlar bu durumdan çalışanlarını kaybetmek istemeyerek çeşitli iyileştirmeler veya terfi politikaları ile kurtulmaya çalışacaklardır. Bu anlamda iş yeri kariyer yönetimi ile çalışanların kariyer planlama çalışmalarının koordinasyonlu ve bütünleşik bir şekilde yürütülmesi önerilebilir. En nihayetinde işletmeler çalışanlarını seçerlerken eğitimli, bilgili ve deneyim sahibi olanlar arasından tercih yapmak isterler. Ancak bazı iş pozisyonları çok fazla nitelik gerektirmez ve bu alanda çalışanlarda eğitim kriteri deneyimden sonra gelir. Bu pozisyonda çalışanların örgütsel güven düzeylerini yüksek tutmak da bir o kadar önemlidir. Organizasyon parçalardan oluşan bir bütündür. Her parçanın olabildiğince doğru ve tam performans çalışması genel amaçlar için önemlidir.

Kaynakça

- MİSHRA, Aniel, .K. ve SPREITZER, Gretchen, M., (1998), Explaining How Survivors Respond To Downsizing The Roles Of Trust, Empowerment, Justice and Work Redesign. *Academy of Management Review*, 23, sayı 3, s. 569-575.
- AKTUNA, Metin, (2007), "İKY Eğitim Fonksiyonunun örgütsel Güvene Etkileri", Dumlupınar Üniversitesi SB, Yüksek Lisans Tezi., ss. 59.
- ALTINÖZ, Mehmet ve ÇÖP, Serdar, (2013), "İnsan Kaynaklarını Güçlendirmenin Örgütsel Güven Üzerine Etkisi: Bir Alan Araştırması", 12. Ulusal İşletmecilik Kongresi, Muğla.
- ASUNAKUTLU, Tuncer, (2002), "Örgütsel Güvenin Oluşturulmasına İlişkin Unsurlar ve Değerlendirme", Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S.9, ss. 9-11.
- ASUNAKUTLU, Tuncer, (2006), "Çalışanlar İle Yöneticiler Arasında Güven Duygusunun Araştırılması: Turizm Sektöründe Bir Uygulama", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.8, S.4, ss 22.
- BROMILEY, Philip ve CUMMINGS, L.L., (1996), "The Organizational Trust Inventory (OTI)", *Trust in Organizations: Frontiers of Theory and Research*, Sage Publications, R.M. Kramer ve T.R. London, pp. 302-319.
- COVEY, R.Stephen, (2000), "Önemli İşlere Öncelik Verin", Çeviren: Osman/Filiz Nayır Deniztekin, Varlık, İstanbul.
- ÇUBUKÇU, Kemal ve TARAKÇIOĞLU, Serdar, (2010), "Örgütsel Güven ve Bağlılık İlişkinin Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi Öğretmenleri Üzerinde İncelenmesi, İşletme Araştırmaları Dergisi C.2, S.4, ss. 58.
- DERİN Neslihan, (2011), "İşletmelerde Geride Kalan Sendromu ve Örgütsel Güven", Nobel, Ankara.
- ERDEN Ali ve ERDEN Hale, (2009), "Predicting Organizational Trust Level of School Managers and Teachers at Elementary Schools, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, V.1, p. 2180.

- GABARRO, J.J. (1987), "The dynamics of taking charge", Boston: Harvard Business School Press.
- GARETH, R. Jones ve JENNİFER, M. George, (1998), "The Experience and Evolution of Trust: Implications for Cooperation and Teamwork", *Academy of Management Review*, Vol.23, No.3, ss. 536.
- GÜLER, S. Arı, (2003), "İşletmelerde Güven ve Personel Güçlendirme İlişkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma", Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- HALİS, Muhsin, GÖKGÖZ, Gülsüm ve YAŞAR Özlem, (2007), "Örgütsel Güvenin Belirleyici Faktörleri ve Bankacılık Sektöründe Bir Uygulama", *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, ss. 188.
- İSLAMOĞLU, Güler, BİRSEL, Melek ve BÖRÜ, Deniz, (2007), "Kurum İçinde Güven, Yöneticiye, İş Arkadaşlarına ve Kuruma Yönelik Güven Ölçümü", *İnkılap, İstanbul*.
- JARVENPA, Sirkka, L., KNOLL, Kathleen ve LEİDNER Dorothy. E., (1998), "Is anybody out there? Antecedents of trust in global virtual teams", *Journal of Management Information Systems*, Spring, s:29-64
- LEWICKİ Roy J. ve BUNKER Benedict, (1996), "Trust in Organizations: Developing and Maintaining Trust in Work Relationships", Ed., Roderik M. Kramer, Tom R. Tyler, *Trust In Organizations: Frontiers of Theory And Research*, Thousand Oaks, CA: Sage, p. 115.
- MCKNIGHT, D. Harrison, CUMMINGS, L.L. ve CHERVANY, Norman L., (1998), "Initial Trust Formation in New Organizational Relationships", *Academy of Management Review*. Vol. 23, pp. 3.
- NAKTİYOK, Atılhan ve DURDAĞ, Merve, (2010), "Psikolojik Taciz Algısının Örgütsel Güven Üzerindeki Rolü", *Kafkas Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, C.1, S.2, ss. 12.
- POLAT, Serkan, (2009), "Eğitim Örgütleri İçin Sosyal Sermaye Örgütsel Güven", Pegem Akademi, Ankara.
- SHOCKLEY, Zalabak, ELLİS, P. K.ve CESAİRA, R. (2000) "IABC Research Foundation Univels New Study on Trust", *Communication World*, Vol. 17, ss. 6.
- SPREİTZER, Gretchen, MİSHRA, Aneil K., (2002), "To Stay or To Go: Voluntary Survivor Turnover Following an Organizational Downsizing." *Journal of Organizational Behavior*, V. 23, pp. 11.
- WARNE, D. ve HOLLAND, C.P., (2007), "Exploring Trust in Flexible working using a new model", *BT Technol Journal*, Vol. 17, No. 1.
- WHİTENER E.M., BRODT, S.E., M KOBSSGAARD, A., WERNER ve J.M., (1998), "Managers as initiators of trust: An exchange relationship framework for understanding managerial trustworthy behavior." *Academy of Management Review*, Vol. 23, No 3 s. 514-529
- YAZICIOĞLU, İrfan, (2009), "Konaklama İşletmelerinde İşgörenlerin Örgütsel Güven Duyguları İle İş Tatmini Ve İşten Ayrılma Niyetleri Üzerine Bir Alan Araştırması", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.30, ss. 236.
- ZALABAK, Pamela S., (2010), "Build High Trust. Leadership Excellence", Vol. 27, pp. 7

